

MONS AUREUS

часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

БРОЈ

51

2016

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

MONS AUREUS

Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

Година XIV • 2016 • број 51

Издавач

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

За издавача

Марина Лазовић

Главни и одговорни уредник

Драган Мрдаковић

Редакција

Академик Ристо Василевски, мр Татјана Лазаревић Милошевић,
Биљана Живановић, др Драгољуб Перић, др Добривоје Станојевић

Технички секретар

Татјана Стојкић

Лектура и коректура

Мр Татјана Лазаревић Милошевић

Графички уредник

Горан Филиповић

Адреса

Народна библиотека Смедерево

Карађорђева 5 • 11300 Смедерево • тел/факс: +381 (26) 46 22 270

e-mail: smedbib@eunet.rs • knjigohraniteljica@mts.rs

www.biblioteka-smederevo.org.rs

Штампа

Штампарија NEWPRESS, Смедерево

Тираж: 300 примерака

Часопис излази четири пута годишње. Годишња претплата: 2000 динара, за иностранство 80 евра. Цена једног примерка 500 динара. Претплату слати на рачун Народне библиотеке Смедерево 840-11668-44. *Mons Aureus* је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3525. Часопис се финансира средствима из буџета Града Смедерева. Овај број часописа *Mons Aureus* суфинансирало је Министарство културе и информисања Републике Србије.

ISSN 1451-3846

Садржај

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ	сйрана 7
<i>Милисав Миленковић</i>	
АПРИЛСКЕ ЕТИДЕ	9
ЉУБАВНА ТРГОВИНА	9
МИРИСНА МАРАМИЦА	10
УМЕСТО ЛИТИЈЕ	11
ЗАКАСНЕЛО ПОДУЧАВАЊЕ	12
СТРЕПЊА	13
<i>Манојле Гавриловић</i>	
СУЊЦЕ	14
ПЛАЧ НА МЕСЕЧИНИ	14
КАПИЈА СНА	15
КОЊ БОЈЕ ЗЕЛЕНЕ	15
КОЊИ НА МЕСЕЧИНИ	16
<i>Душко М. Пејровић</i>	
МИЛЕШЕВСКИ ТРИПТИХОН	17
ШТАП СВ. САВЕ	17
ПОД КРИЛОМ АЊБЕЛА	18
МИЛЕШЕВА НА ВРАЧАРУ	19
<i>Биљана Миловановић Живак</i>	
МОРНАРСКИ ЧВОРОВИ	21
ВРЕМЕНСКА ПРОГНОЗА	24
КАД ОДЕ МАГДАЛЕНА	26
<i>Мирјана Маџарић</i>	
НИШТА	28
РАСПРОДАЈА	29
ВЕЧЕ НА ОБАЛИ	30
<i>Живорад Миџрас Језавски (1955-2009)</i>	
ЛУТАЛАЧКА БЕСЕДА	31
СРЧАНИ УДАР	31
СКРИПТОРИЈУМ	сйрана 33
<i>Дејан Вукићевић</i>	
НЕПРИЈАТНОСТ У ЛИФТУ	35
<i>Иван Бачић</i>	
СЕЋАШ ЛИ СЕ КАКО СМО ЋУТАЛИ	38
<i>Љиљана Живковић</i>	
РАТ И СЛИКА СА АУТОБУСОМ	41
<i>Анђелко Ердељанин</i>	
ПРОСЈАЧКА ЕЛИТА	43

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН *сїрана* 51

Владимир Димићријевић
КОД МАЈСТОРА ЗА БЕСКРАЈНО И НЕСХВАТЉИВО/
СРПСКИ РЕЛИГИОЗНИ АКТ ПО КЊИЗИ ГОДИНА ПРОЛАЗИ
КРОЗ АВЛИЈУ МИЛОВАНА ДАНОЈЛИЋА 53

Анкица Вучковић
БАБА ЈЕ ТУ, ЈА САМ У ЈАПАНУ МОША ОДАЛОВИЋА
У КОНТЕКСТУ РОМАНА „ИНФАНТИЛНЕ УТОПИЈЕ“ 62

Адријана Крајновић
ОБЕСМИШЉЕНИ ИДЕНТИТЕТИ И ПОРАЗ ПРИЧЕ 72

Лидија Мусїеданаїић
ПЕСНИЧКА УТОПИЈА (ПРЕИСТОРИЈСКОГ) ЗАВИЧАЈА 76

Душан Сїојковић
ПЕСМЕ КОЈЕ ЈЕ ИСПЕВАЛА ДУША 80

Добривоје Сїанојевић
СТВАРНО ЈЕ САМО ДЕЛО 84

БЕСЕДЕ *сїрана* 91

Вељко Брборић
СВЕТИ САВА ЈЕ НАШЕ ПАМЋЕЊЕ,
НАША ВЕРА И НАША НАДА 93

БАШТИНА *сїрана* 97

Снежана Цвейковић
ПОВОДОМ 50 ГОДИНА ОД СМРТИ
МИЛАНА-БАТЕ ЈОВАНОВИЋА СТОЈИМИРОВИЋА 99

М. Сїојимировић
СМЕДЕРЕВСКИ УТРИЧИЋ 109

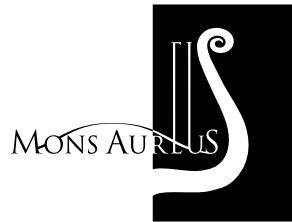
Мирослав П. Лазић
ВИНОГРАДИ СМЕДЕРЕВСКИ КАО ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ ЛОВОРА
ОКО ЗИДИНА СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА 119

ДОБРО *сїрана* 133

Градмир Сїојковић
ДВА ПИТАЊА ИЗ ЈЕДНОГ РАЗГОВОРА 135

Јовица Ђурђић
КЊИЖЕВНА ТРГОВИНА 136
АНА У ШТИКЛАМА 137
АНА, ОДНЕЋЕ ТЕ ВЕТАР 138

ЖЕЉЕ	138
КРАЂА БАКИНИХ КОЛАЧА	139
МИРИС ИГРЕ	139
ЖАБИЦА	140
СТОНОГА КОЈА ЈЕ УСТАЛА НА ТРИ ЛЕВЕ НОГЕ	140
КОЈЕШТАРИЈЕ	141
ЛЕПОТИЦА ИЗ АУТОБУСА	141
СРЕБРНА УКОСНИЦА	142
ЕКСЛИБРИС	<i>сйрана</i> 147
<i>Риџа Флеис</i>	
ШКОЛСКА ИЗДАЊА ДЕЧЈИХ ПИСМЕНИХ РАДОВА У ЗАВИЧАЈНОМ ФОНДУ ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ СУБОТИЦА КАО ПРИМЕР КОЛЕКЦИЈЕ С МЕШОВИТИМ ТЕХНИЧКИМ РЕШЕЊИМА ЊИХОВОГ ИЗДАВАЊА	149

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

Милисав Миленковић

АПРИЛСКЕ ЕТИДЕ

ЉУБАВНА ТРГОВИНА

После пробдевене ноћи
На француском лежају
Дормео простирци и јастуцима
Испод балдахина
Узалудних очекивања
Љубавних страсти
Јулија и Ромео сударивши се
На вратима купатила полазе
У јутарњу куповину илузија

У корпу на точкићима
Спуштају банане наранџе орахе
Понеку јабуку јер су већ усахле
Обрано млеко млади сир
Две интегралне кифле
Филете сома из Вијетнама
Кришом Јулија убацује улошке
Ромео као загледан у даљину
У шаџи стиска пакетић Виагре
И неколико разнобојних презерватива
За дај Боже

Још буновне и мрзоволне
Разгаљује их врева маркета
Ромеу се осмехује колегиница
Јулију опомиње мобилни
Да поруку СМС онога још није прочитала
Касирка их дочекује са добројутро осмехом
Провлачи Јулијину картицу
Кроз фискални апарат
Који одбија да изврши налог
Она немоћно слеже раменима
Истекао јој рок каже уз псовку Ромео

МИРИСНА МАРАМИЦА

Отело узе белу марамицу
Сву у чипки и мирисима на неверу натопљеном
Виде витеза
Промиче с вечери ка његовом двору
Док њега војска ишчекује
И краљева наредба
За одлучни бој

А кад се битка сврши
Победоносни Отело плен
Краљу показује
Дездемону налази како хекла
Онај миље изгубљени пут
Он умор тугом пресвлачи
И ћутњом њој показује
Свој гнев изневереног мужа

У свађи која се не окончава
Дездемона оптужи Отела
За повређена њена женска права
А нарочито она о родној равноправности
И полној слободи

Отело не слутећи
Сопствени пораз одлази у манастир
Исповеда своје грехе
А нарочито
Своју прекомерну љубав према Дездемони

УМЕСТО ЛИТИЈЕ

Хамлет још не беше изговорио
Своје бити ил' не бити
Монолог који брижан гимназијалац
Изговара испод Венериног брега
Кад на фејс-буку своје мајке
Угледа стричево име
Као њеног пријатеља

Хтеде да оћути сумњу своју
Верујући у фамилијарно међусобно
Поштовање и узвраћање части
У потаји кад чу глас оца
И потом стрица да га сумњичи
Да је пометен и растројен
Он глумачку замку склопи
Као просјак који моли истину

У аветном добу поноћи
Мирис отрова му се као дух откри
И просу се у напитку краљичином
Засветле на врху му мача

Сад у мртвачницу
Где краљ и краљица краљују
У мемли која плени им тела
Уносе Хамлета некрунисаног краља
Офелија пије седативе
А кад олуја и граја око покојника
Умину на небу већ спремљене литије и ридање
Чуше да остало је ћутање

ЗАКАСНЕЛО ПОДУЧАВАЊЕ

Кротећи своју сексуалну успламтелост
Према држећој Јокасти
Едип се одаје телесним радњама
Којима се припрема за учешће
У скорој геј-паради

На друму према Теби
Среће гневног оца
Трпи прекоре родитеља
За грехе почињене у незнању
И превиђању женских особа
Њихових чари
И нарави

У првој крчми
Под хладовитим смоквама
Пију коринтска вина
Са искусним хетерама

Тек тада отац се присећа
Својих пропуста
Да Едипа упути
У предност девица
Над прозуклим дамама
Макар и краљевског рода

Нагло
Едип загрли врлог оца
И пољуби га у уста

СТРЕПЊА

Лаковерни Парис испусти руку
Лепе Јелене док бројаше бродове
Више оне који долазе
Него оне који одлазе

Погледи им се среташе
Као две војске
Кад једна на другу насрне

Зар је љубављу
Не забљеснух
Упркос тами у коју је Менелај
Заточи
Док девојче беше
И не окуси сласти
Зрелог доба

Сад ни Парис
Не беше довољно видовит
Више слеп
Него дарован Јелениним чарима

А она и даље ћутећи стрепи
Да брод који долази
Не доведе помахниталог Одисеја
Који ће покорити Троју
И Јелену вратити
У јалови загрљај хромог Менелаја

27. 4. 2014.

Манојле Гавриловић

СУНЦЕ

Сунце је црвена марама
у коси брезе крилате

Из рога небеског бика
извире ноћ

Речи сплетене
у зрак Месеца
певају у сну лета

Јесен опасана
руком ветра

Небо расцетава
Сунце на длану

ПЛАЧ НА МЕСЕЧИНИ

У хаљини од сунцокрета
звезда Даница
ноћ сребри

У извору јој трепери
коса бисерјем посута

Из гласа фруле
расте цвет трешње

Ловац у срну претворен
ломи гране верту

И плаче
на месечини

КАПИЈА СНА

Пролеће је знак Сунца
у коси звезде Данице

Огрлица на крилу ветра
бисерје у оку селице

Киша је дугина сестра
бреза у пољу
и кладенац у планини

Отварам кутију сна
и видим лето
и видим пролеће

Јесен се
у птицу претвори
и одлети

Са облака ми маше
поток радости

КОЊ БОЈЕ ЗЕЛЕНЕ

Сплетен од лишћа
и месечине

Од цвета
трешње сребрне

Гази црвене јагоде
и бере
крушке у долу

Крила му се зелена
у снег претворе

И кашљу
с руку ветра

На небу певају звезде
беле и црне

КОЊИ НА МЕСЕЧИНИ

Коњи у галопу
трче по месечини

Беле им се копите
од лишћа и росе

Иду кроз поље
плавих перуника

Преко језера магле

Језде се по две
звезде у очима

Грива им се
у светлост претвара

Душко М. Пејровић

МИЛЕШЕВСКИ ТРИПТИХОН

ШТАП СВ. САВЕ

У другој деценији
 првог века у трећем миленијуму
 многи падоше у болест безверја
 и код очију слепи
 тумараше
 од немила до недрага,
 у големом страху још
 што и не знају шта им је.

Долазили су
 и звани, и незвани
 са свих страна
 и чинили
 све што су којекуд научили;
 и бајали,
 и бројали –
 ништа,
 ништа не поможе.

Тек кад Свети Сава
 удари штапом у камен,
 па из камена вода потече
 људи се сетише
 да су и све остале српске реке
 Савиним штапом отворене,
 те на том Савином извору
 у Савином манастиру
 већ само умивањем прогледаше
 и Савином вером,
 светосављем,
 у Господа радосно вероваше.

А штап?
 Штап Светог Саве
 у ризницу манастирску врати се,

да мирује и мирује,
јер све опет би,
као што је
и пре осам векова било.

*У манастиру Милешева,
4. септембра 2014.*

ПОД КРИЛОМ АНЂЕЛА

Под крилом анђела,
у топлој сенци белине –
к’о у оку мајчином стојим.

Да никог ничим,
ни најтишим гласом најмањег слова
не повредим,
шапућем благе, обле речи,
па заћутим у зебњи
да ми се и мисао чује,
мисао бола у страху
да син мој не пожели
под ово крило да дође
и свога сина,
и сина синовог доведе...

- Не бој се, роде – чујем
глас Светог Саве
и већ кроз речи видех,
јасно као у сну,
како у цркву Милешевку
један по један улазе
синови
синови,
синови,
као што су и
очеви,
очеви,
очеви
осам векова
у радости вере долазили

своме Белом анђелу
и своме Светом Сави.

*У манастиру Милешева
6. септембра 2014.*

МИЛЕШЕВА НА ВРАЧАРУ

Само сам двадесет две
године потрошио
док сам се на врачарски брег испео;
не сећам се ни где сам све био
ни шта сам радио,
ни где, ни како –
као да сам се родио
тек кад сам на овом брегу
проходао,
на овом светом месту.

Два пута по двадесет две године
живим на светом Врачару,
а тек кад сам у Милешеви
по седам пута дањивао и ноћивао
и из Милешеве на Врачар поново стао
видео сам
и, ево, педесет дана у чуду проверавам:
да ли је и црква
посвећења Вазнесењу Господњем –
кад јој је Синан паша свете мошти
из срца ишчупао
– за својим светим Савом
у пламен Врачара кренула?

Јесте, мајко,
јесте, браћо и сестре,
јесте!
Милешева је на Врачару:
у травкама,
у сваком грму,
у дрвећу,
у ваздуху који удишемо;

и хода с нама и у нама,
хода и јави се
иста онаква
у сваком госту
који нам
на Помоз' Бог
Бог ти помог'о одговори.

Милешеву у себи носим,
без ње ни на посао,
ни у позориште,
ни у биоскоп,
ни на стадион,
ни на Калемегдан
у шетњу и у цркву Ружицу
не идем;
Милешеву у себи носим,
да се за зовом њеним у манастир вратим.

*Београд, Врачар,
29. октобра 2014.*

Биљана Миловановић Живак

МОРНАРСКИ ЧВОРОВИ

Осећам да није готово,
 Да није готово,
 Док стојиш преда мном
 И говориш о ружном рукопису свога сина
 О Криту, Јерменији, и руској зими

Осећам да није готово,
 Чвор у стомаку ми говори тако

Чезнем да седимо заједно
 За неким столом,
 За било каквим столом, било где,
 Само да још једном седимо заједно,
 Да ти коначно кажем
 Да никако не пролази
 Да чвор ће ме угушити

Док говорим
 о дадиљи која ми чува кћер,
 о замрзнутом коловозу,
 магли, ињу, и снежној олуји,
 ти ме гледаш и кажеш
 избрисао сам твој број телефона
 а желео сам да те видим
 избрисао сам твој број телефона
 да те не бих звао
 избрисао сам га
 јер знам да бих те сигурно звао
 а већ ми је брак дрхтао по поледици

А већ ми је брак дрхтао по поледици
 Док осећам да није готово
 а говорим управо супротно
 Да сада разговарамо као пријатељи
 Да то није никакав грех
 И не нудим ти број телефона
 Поново

Једном си га већ имао
Не желим да бацам сидро у мутно море
Не желим да ме невољена жена мрзи
Она има оно праисконско примитивно
Да се за мужјака бори
А ја
Никакве борбене стратегије не познајем

И сувише би лако било
Тек тако пригрлити прошлост
А онда,
Шта онда,
Како живети са тим
што не бисмо после знали
Како да назовемо
Јер ако не би више смело бити љубав
Шта је то онда
када све време осећам
Да смо само негде заустављени
Прекинути
Да одапети у луку чекамо да се
поново сретнемо
у неком другом центру
неке друге мете
у неком другом појавном свету
облику, стању, бивствовању

У Петрограду сретнемо се још
Кô да смо у њему сахранили сунце
Мирисаће оливе Столива
Мирисаће обале Јадрана
Сретнемо се, опет, у језеру
Ти ћеш бити локвањ, ја ћу бити цвет...
Мандељштам и Роза Аутслендер
Све су већ рекли о томе,
Јадран је ћутао

Једном у животу се деси
Само се једном деси
Али тада и не слутиш
Да су путеви шестара забоденог
Само у ту тачку

Увек исти,
Да године младости
и године старости
могу улудо проћи
Док шестар поново
не прође кроз ту тачку
Која почиње увек истим именом
Ти
говориш како ти невољена жена
мада је не називаш невољеном
ја подразумевам да она то јесте,
Невољена,
како ти она, дакле,
проверава сваки корак
сваки траг
и сваку прочитану књигу
јер у књигама поново можеш
срести мене
Ја
као да гледам војника у строју
којег је заробио непријатељ
који изговара напамет научену заклетву
но није кадар да срцем у њу верује
Као да гледам на смрт осуђеног
Који је решио да издржи до краја
У логору смрти
Сем ако га неко други
Не провуче
Кроз бодљикаву жицу
Кроз сметове Сибира
Кроз огромне таласе разбеснелог мора

Тринаест година без тебе
једнако је као стотину тринаест година
свакодневног умирања

Видех те тек неколико пута
случајно, на улици,
лутасмо свако своје копну
руком усуда сакривени
питама се, како је могуће,
Да ли се заиста

ови чворови никада неће размрсити
И без обзира на све
Ми то не можемо променити

И док стојимо, у пролазу,
Заустављени у истој тачки
Похода у свакодневне баналности
које нам исушују живот,
Док те гледам кроз сунчане наочаре
Које ме штите од истине
Које ме штите од тебе
Од љубоптљивости твоје,
Попут дечије,
Када жалосно гледају у закључан излог
Отечених очију

Отечених очију,
Осећам да није готово
Чвор у стомаку ми говори тако

Морнарски чворови
У грудима, у грлу, у костима,
Скелет су ми начинили
Морнарски чворови неумрле љубави

ВРЕМЕНСКА ПРОГНОЗА

Због високог атмосферског притиска,
Циклона и антициклона, потребан је посебан опрез! –
Упозорава презентерка временске прогнозе.

У новинама читам, како се у ТВ-барометру
Коментаторка брине да не попуцају шавови
На преуским хађинама живахних презентерки.

Због атмосферског притиска
Мени су попуцали шавови на крвним судовима
Прокрвариле су ми чак и очи

Због циклона и антициклона
Нашла сам се у вртлогу ни крива ни дужна,

Иако сам се придржавала за сваку ограду

Како бих на земљи чврсто стајала,
Како бих на сигурном тлу остала,
И кишобран сам носила сваки дан!

Узалуд беше посебан опрез,
Торнадо ме је увукао у гротло своје
И предала сам се без много опирања

Завртео ми главу, завртео тело,
Руке, ноге, очи, шавове и крвне судове,
О оном органу који пумпа живот, да и не говорим!

На временској прогнози, пази врага, ни речи
О томе није било! Презентерке су говориле
О цунамију на Суматри, о мајским поплавама

О богзнакаквим земљотресима и непогодама,
А о овоме, ни реч! Где сте биле, врцкаве презентерке,
Да ме на овакав торнадо упозорите!

Зашто примате плату, утегнуте водитељке,
Кад морам сама да се носим са торнадом,
А Онај који ме је у њега увукао сада мирно седи,

Чита новине и гледа на ТВ програму
Прлета и Тихог – који од коментаторке ТВ барометра
Добише највишу оцену, упркос репризи –

Као да никада заједно у торнаду нисмо били.
Искусна сам у летењу и губљењу главе
и других делова тела, које зачас поново саставим...

Али сада, ни конач нисам имала.
Торпедована сам на земљу брзо, изненада,
Сама, са покиданим кишобраном и сва рашчупана.

На чистини сам од суве испуцале земље,
Беле, као после посолоења Картагине,
Сама на Земљи, као после атомског рата.

Равнодушна сам према временској прогнози
Јер нећу више излазити, неће ми више нико
Небом ведрити и облачити, седећу у кући.

КАД ОДЕ МАГДАЛЕНА

1.

Резак звук твог гласа, као ударац металном шипком
у радијатор – означио је границу; одбројавање почиње,
од часа када си рекао да желиш са мном „нешто више...“
Чесма капље као у „Варљивом сунцу“

„Изгледа да нећу моћи у недељу,
морам на неки симпозијум о насиљу,
али пробаћу да се извучем“...
Господин Смит је убио отмичара и спасао бебу

Са радијатора у мојој соби блешти сибирски снег
Решетке ребара се састављају и стискају ме у обруч
Одговарам брзо: „није важно, не смеш пропустити симпозијум“
Сибирски берберин у мени јаше шумом,
са једним наказно затвореним оком;

Потом бришем одговор пре но што стиснем Enter,
(искреност је најбитнија, у глави ми бубња „више – од секса“)
И пишем: „жао ми је што нећемо попиту кафу“
А господин Смит не прекида сношај са проститутком
(која личи на мене) ни док пуца на отмичаре.

2.

Предосећала сам да се нећемо видети у недељу
(мада смо обоје тај датум заокружили у календару)
Нешто ће већ искрснути, знала сам... (прижељкивала?)
Магдалена је непланирано допутовала у четвртак и
Као да то већ није било довољно...

И када сам те први пут видела, огромног као планину,
Могла сам да те замислим како се спушташ на мене
Рушиш се као одрон, затрпаваш ме, покриваш ме, обухваташ ме,

Грлиш ме целу тако да ме моташ у ролну, слатку ролницу од
малина,
Улазимо обоје у дурбин, у ракету, торнадо креће ка небу!

Магдалена је непланирано долетела из иностранства,
носећи снагу непознатог ветра, који брише запарложену
свакодневицу провинције, и одустала сам,
Иако сам могла да те замислим у свим положајима
У којима су се нашли господин Смит и проститутка

Моја жеља јењава, не знам зашто мислим на твоје пеге
И замишљам колико ли је укусан сок са усана
Преко којих још нисам ни прстом прешла
(сада би ти рекао да се о таквим стварима не пише)
А можда носим јачи ветар од странкиње са секси акцентом

У овом тренутку, ниједан филм ми не пада на памет
и ова ће строфа остати гола, попут проститутке,
о којој периферним видом сазнајем – да је заправо
непребољена љубав господина Смита, са којом је желео бебу...
Она макар није била удата, није заводила голобраде официре,
Попут јунакиња Никите Михалкова

После викенда који нисмо провели заједно, рачунам разлику
у годинама, радијатори у мом стану су млаки, пролеће је у јеку
Мада још увек личи на зиму; шест година; моја тастатура је врела
Скоро као када сам је грлила – док су од тебе стизала писма
Због којих сам пожелела да нисам удата...
Зваћеш ме поново, знам, кад оде Магдалена

Мирјана Маџарић

НИШТА

Кад је све ништа ништа није све.
Кад је све ништа и ја сам
ништавна.
Не поштујем друге
ако су ништице
ништа не остаје
ни од наше љубави.
Све је празно и досадно.
Чак и живот.
Време се отеже
као Далијево тесто
и сатови у чуду стали
ништа ме за овакав свет не веже.
Возови касне а поштара нема
као да је цео свемир
уморан и дрема
Ништа није како треба
није се вредело родити.
Али у суседству заплакао дете
мајка му пева успаванку
и рецитује сонете
однекуд звуци Чајковског
и Шопен се пенушава слива
а моја жедна душа почиње да снива.

Напољу шуште звезде
у грању се птице гнезде
и полако пада тама.
Одједном ми не смета што сам сама
ако још и јоргован замирише
заборавићу све туге и боли
и знаћу
има још неко ко ме воли
не марим што су мишљења опречна
ја поуздано знам
да је љубав вечна.

Пасадена, САД, 2015.

РАСПРОДАЈА

Улица изгледа као и сваки дан:
 иста бескућница већ седи
 на степеништу луксузне радње *Мејси*
 са целокупном својом имовином крај себе
 арома *Стирбак* кафе и пецива
 запљускује плочнике и паркиране аутомобиле
 купци носе своје тудне пластичне кесе
 тражећи место где да седну и да се одморе
 уз сладолед и парче торте
 док им купљена роба лежи крај ногу
 као веран пас

еуфорија распродаје
 и бљештаво црвених реклама
 још су им у свести
 још увек верују
 да су нашли „ретку“ и „добру“ прилику
 али све те непотребне ствари
 само ће се придружити другим
 неотвореним кутијама и пластичним кесама
 у њиховом претрпаним становима
 иначе пуним празнине
 у коме их нико не чека
 дуго ће гледати телевизију
 док једу смрзнуту вечеру
 директно из пластичних контејнера

Ако свест уопште допре до њих
 биће то у тренутку кад се спусте
 у свој празан и хладан кревет

Пасадена, САД, 2012.

ВЕЧЕ НА ОБАЛИ

Светлост Лос Анђелеса у даљини
замрљан руж и маскара
Мерилин Монро ципеле
са стилето штиклом
остале на песку обале
којој се не враћам

моје срце је бескућник
душа без адресе
нико ме не чује
таласи великог океана
нестрпљиви у страсти

улазим у воду
море немирно а наша љубав
у ретровизору
притисак педале у мрак
одломци последњег дијалога
пинг понг лопте ударају у лобању

неми врисак у вакууму
светла са обала трепћу
али не дозивају
ветар сече вене
вода је благотворна
спаваћу
ти ћеш заборавити,
свет се неће ни приметити...

Лос Анђелес, САД, 2014.

Живорад Миџрас Језавски (1955-2009)

ЛУТАЛАЧКА БЕСЕДА

Лутамо пријатељу као падобранци
од једног радилишта до другог
увек се у себи изнова заклињајући
како нам је ово последњи стих
што нас је успео изненадити.

Лутамо пријатељу као ловокрадице
непрестано из тајне у тајну
увек се изнова исповедајући
да нам је ово последња песма
која нас је успела насамарити.

Лутамо пријатељу као прогнаници
из једног Еденског врта у други
увек се изнова дошаптавајући
да нам је ово последња књига
која нас је успела помиловати.

Лутамо пријатељу, лутамо
од раног повечерја до касног јутра
и нигде јуче, нигде данас, нигде сутра
а ми и даље упорно лутамо.

СРЧАНИ УДАР

Само што се поноћ беше
почела раздвајати од ноћи
када ме одједном тресну
баш по самој средини груди
један стравичан срчани удар
који ово моје узбуњено срце
преполови у длаку тачно на две
подједнако важне половине.
И једна половина остаде у ноћи
а друга половина припаде поноћи.
И од те поноћи ја непрекидно живим
са мојим хермафродитским срцем.
До поноћи ја течем као Вода

а од поноћи ја печем као Ватра.
И целом овом мојом десном
половином хермафродистког срца
ја припадам женском изазову.
И целом овом мојом левом
половином тога ми истог срца
припадам мушком одговору.
И све док тајна ноћи траје
ја знакове Таме одгонетам
ја када се ноћ преточи у поноћ
ја трагове Светлости зановетам.
Нико ми на овом свету раван није.
Овако неугледан човечуљак
а толико велику тајну крије.
Ако неко жели да ме спозна
тај нека онда покуша некако
да сат свог свакодневног срца
са ритмом овог мог срца
макар приближно усклади
и све ће му бити подношљивије.
А ја и даље непокорно остајем
у мом чврстом самоубеђењу
да ће ми једном поћи за руком
да савладам и недостижну вештину
како у било које временско доба
да са обе ове моје половине срца
ја истовремено заживим присно
и да заувек у мени спојим
и крајно и бескрајно
и лепо и корисно.
У случају да се то не догоди
ја сам и на ту могућност спреман
јер стално нестрпљиво ишчекујем
бар још један нови срчани удар
који ће већ да у моје име учини
све оно што мени није било у моћи.
Можда ме и то додатно више чудо
једном у овом сну живота снаће
а онда ћу бити за сва времена
неповратно срећан и обичан.
И ко ће ми тек онда моћи
било шта нажао учинити?
Шта мислите?
Ко?

СКРИПТОРИЈУМ

Дејан Вукићевић

НЕПРИЈАТНОСТ У ЛИФТУ

Увек неко на шестом мора да уђе.

Само да није брбљиви Данил. Никада нисам срео, нити било где видео било којег брбљивог Јеврејина. И баш је овај једини морао да допадне мом улазу.

Тај прича и пре него што се врата отворе, а коме прича јебе-млига. Пошто уђе, настави и не престаје ни кад се врата поново отворе. О глобалном загревању, клонирању, сигурном клађењу, саркомима, чему год.

Али овога пута није он. Његова снаха с ћеркицом. Која се увек сакрије иза мајчиних скута и извирује. Ја је само погледам с времена на време, не желим да препадам дете. Мајка је изразито ћутљива. Чак ништа и не проговори, само климне главом кад уђе. И не показује било какву непријатност што се вози с непознатим мушкарцем.

У приземљу је ушао са мном пар. Непознат пар. У гостима су, очигледно. Ћуте. Час се загледају, час обарају поглед на врхове ципела. Он се тихо накашље. Још једном. Пазимо да се не додирнемо. Ако се тако нешто и деси, истовремено ћемо се извинити један другоме.

Види се како напето смишљају да нешто кажу, али им не иде. На осмом се благо окренем телом при изласку и поздравим их спуштајући капке. Да, на славу иду, код Панајотовића.

Опет стаје на шестом. Тај шести. Требало би га укинути. Или би требало да сићем до петог, па онда да хватам лифт.

Фризерка. Мислим, можда жена и није фризерка, али ја је тако зовем. Непрестано ме загледа негде око ушију. Оцењује фризуру. И нимало јој није непријатно да ме тако загледа. Толико је бестидна да никада не могу да обратим пажњу на њен позамашни деколте који упућује даље, још ниже. Дубље.

Ето, и ја да се једном провозам лифтом сам.

Ал' не лези враже! У последњи час између врата убацује се једна смећа ципела. О, комшија!, изненађено ускликне музичар с

петог, као да је шокиран што ме ту види. Међутим, хињено расположење спласне му одмах по уласку. Повремено прочисти грло као да заусту нешто да каже, али увек остане на томе.

Видео сам га још на паркингу. И корачао такмичећи се с пужем голаћем до улаза. Но, није вредело. Очигледно је видео и он мене, ухватио бусију све време држећи кажипрст на дугмету за отварање врата. Нисам имао куд. Већ сам потрошио све изговоре: да морам прво до подрума, да се нешто морам вратити до аута, да проверим сандуче с поштом, да идем само до комшије с првог, па ћу пешке...

Не смета ми превише да у јавни тоалет ућем после некога ко је управо обавио неко срање. Али страшно ми смета кад ућем иза некога и осетим његов смрад. Коже или одеће, јебемлига шта је. Говно смрди па смрди, њему је смрад својствен и оно напросто мора да смрди. Али, зашто људско тело мора да смрди, никада ми неће бити јасно. То чак није ни смрад зноја, већ неки тешки, загушујући воњ.

Е, такав је овај што ме чека нестрпљиво у лифту држећи прст на дугмету. Ући ћу и осетити тај мирис одмах и он ће се завући у моју одећу и ноздрве и задуго ће ту остати.

Не морам ни да се питам да ли ће стати на шестом. Стаће сигурно. Али то је само клинац са фудбалском лоптом. Збуњени дечарац који од нервозе удара руком по лопти. Хоћу да га питам да ли воли фудбал, на којој позицији игра, да му причам како смо играли фудбал у основној школи на свим одморима, чак и оним од пет минута, како сам био прилично талентован, играо у одбрани, центархалфа, а готово никада нисам правио фаулове, како се данас игра сасвим другачији фудбал...

Али нисам ништа од тога изговорио. Клинци не воле када их гњаве.

Само смо намигнули један другоме. Ја у знак поздрава, он у знак захвалности. Што нисам гњаватор.

Стајала је испред и чекала да се лифт спусти. Ушао сам, као прави центлмен, први у лифт, притиснуо осми, а она је само климнула главом. Гледао сам је све време док смо се возили, она мене нити

једном. Лијепа си, кћери саронска, помислио сам, али нисам изговорио. Код кога то идеш и кога ли ћеш усрећити.

Парфем неодољив, и резак и дискретан истовремено. Забацује косу често позади, ширећи га унаоколо. Како би било лепо да тај комшија код кога је кренула не буде ту, па да ми се обрати за какву помоћ.

Али, то су само пуке маштарије, она пуца од самопоуздања, зна куда иде, зашто иде. Па нисам говно, погледај ме барем једном, мајку му јебем.

На седмом не излази, ја је упитно погледам, она само притиска дугме и нестаје.

Проститутка, сто посто.

Стојим испред лифта и ослушкујем. Као да га је неко већ позвао. Сачекам мало, да будем сигуран да није, па притиснем дугме. Лифт долази, врата се отварају, али неко је, ипак, у њему. Било би превише да се сад скривам.

Докторка. С деветог. Осмехује се. А рекли су да ће бити леп дан, каже. Да, кажем. Два спрата ћутимо. Никако им се не да да погоде то време, каже. Да, да, кажем.

И ето нас, приземљисмо се. Не морамо више то да радимо.

Стојим сâм, позвао сам га, нико неће изаћи из њега, никог нема на видуку. Коначно сâм.

Не морам се измицати да некога не додирнем. Не морам водити куртоазне разговоре. Не морам пазити у шта гледам. Не морам водити рачуна како изгледам. Не морам слушати ничије солилоквије. Не морам удисати туђе воњеве.

Врата се отварају, улазим полетно, готово звиждећи. Неонско светло се двоуми да ли да проради, блинка у размацима од по неколико секунди. Уместо да се радујем што ћу коначно бити сâм у лифту, осећам тензију. Напетост са сваким спратом расте све више. Светло пулсира и раздражује ме. Окрећем се нагло јер та необјашњива сила која ме притиска долази отпозади, с леђа. На тренутак је мрак, а онда, када се неон разлије по лифту, угледам непријатно, ужаснуто лице како ме унезверено посматра и устукне истовремено кад и ја.

Иван Бачић

СЕЋАШ ЛИ СЕ КАКО СМО ЋУТАЛИ

Тог хладњикавог септембарског јутра слетео је његов авион, којим је из Њујорка дошао до Београда. На аеродрому га је дочекала његова сестра Маја, седам година млађа од њега, а две године старија од њихове сестре Наташе. Поздравили су се загрливши се и ћутке су отишли до аутомобила, а потом се упутише ка Кули, своје родном месту, где је тога дана требало да сахране мајку.

„Ипак си успео да откажеш своју турнеју?“, упитала је Маја, не знајући како да отпочне увек непријатан разговор са својим ћудљивим, неприступачним братом, академским сликаром, који већ две деценије живи и ради у Великој јабуци.

„Могу они да излажу и без мене. Сlike су те које би требало да говоре, не ја“, рекао је замишљено гледајући кроз прозор аутомобила, чврсто држећи палац унутар песнице.

Пут наставише ћутке, иако нису разговарали читаву годину, откако је Маја последњи пут била код брата у Америци. Ни са ким он не би разговарао. Живео је сам, сликајући по читаве дане, или разгледајући околиш, шетајући парковима, слушајући туђе разговоре у којима је проналазио инспирацију за свој рад.

Стигавши у капелу, поздравио се са присутнима који му исказаше саучешће, а потом га оставише насамо са покојном мајком. Стао је крај сандука. Гледајући њено наборано, испрано, али изузетно лепо лице, слушао је глас у својој глави:

„Сећаш ли се оног јутра, од пре двадесет година, када си се пробудила пре мене и бацила пет Силвиних мачића, које је, баш ту ноћ, та несрећна мати омацила? Не сећаш се?! Наравно да се не сећаш. За тебе је то био само још један задатак, као скидање веша са штрика или кување ручка и ко зна шта би ти већ себи нашла да радиш. Морам да ти се захвалим због твог монструозног злочина, пре него што те заувек пошаљемо на онај свет. Наиме, то је био окидач за мој идући поступак, јер сам баш тада одлучио да никада не завршим тај Учитељски факултет, већ сам се спаковао и отишао за Америку, у нади да ћу тамо уписати неку сликарску школу и, као што видиш, успео сам. Неке моје слике део су сталне поставке музеја савремене уметности, а овог трена, добар део њих је на путу кроз Америку. Дивота! Све што сам одувек желео – да људи цене мој рад, чиме год да се бавим.

Сећаш ли се, можда, имао сам тада три или четири године, Немања и ја смо ушли у кућу, на трпезаријском столу били су ко-

лачи од јабуке, а на њима наша црно-бела мачка. Хе, баш је волела слатко, та несташна маца. Онда ју је Немања зграбио својим ђуфтастим, столарским шакама и свом снагом треснуо о зид суседове куће. Тај мали дечак, у чијем сам телу живео, стајао је у ходнику и, ужаснут, све то посматрао. Сутрадан сте ми донели две нове мачке: црно-белу, која је брзо угинула, и зелену, коју сам убацио у креч, тако да је и она угинула. Сећаш ли се како сте ти и Немања, присећајући се мог детињства, говорили: 'Ето, тако је много причао као дете, и онда је одједном постао стидљив и ђутљив.' Е, то је све због тога што је Немања смрскао лобању тој јадној мачки. Тада сам престао да вас зovem мама и тата, тада сте за мене постали само Бојана и Немања. Тада сам постао, како ви кажете – стидљив, а како ја кажем – социофобичан. Почео сам да се плашим Немање и наш однос је и дан-данас хладан, отуђен – ево, нисам га видео десет година, а данас, када сахрањује своју жену, нисам га чак ни загрилио.

Сећаш ли се како си ми говорила да не ваља то што делим људе на оне који воле мачке и оне који их не воле? А сећаш ли се како ми је Немања говорио да ћу једног дана умрети сам, са својим мачкама? Сад бар знамо зашто је тако и драго ми је да ће бити тако. Јер, учећи од вас двоје, ко зна какве бих ја трауме своје детету оставио, да сам га којим случајем имао.

Али, ничега се не бих сетио, моја Бојана, да ти тог јутра ниси бацила мачиће у канал. Осећао сам се ужасно, а и ти си врло добро знала како ћу се осећати. Знала си да не једем месо из љубави према животињама, да сам напустио своју прву љубав – пецање – због љубави према животињама; а ипак си их тако хладнокрвно и монструозно убила. Ех, како си се само претварала, тог дана, да се ништа страшно није десило, па си са мном потпуно нормално разговарала, чак и не питајући ме зашто ја то ђутим више него иначе. Тада сам се сетио како се у нашој породици преко проблема увек прелазило на тај, уобичајени, начин – ђутањем. Увек смо о проблемима ђутали и чекали смо да сами прођу. Видиш, тог дана, ја сам одлучио да не ђутим више о њима, већ да их ископавам, један по један, и на крају, сетио сам се о чему смо ми то све ђутали.

Ђутали смо када сте, свега годину дана након што је Немања убио мачку, убили и козу, мог јединог пријатеља, јер друга пријатељства, услед моје 'стидљивости', нисам могао да склопим, па сте ме још и терали да једем те козје кобасице, иако сам то изричито одбијао. Цео тај дан сам прешлакао и први пут сам пожелео да више никада не једем месо, што сам касније и остварио.

Ђутали смо и о проблемима који су почели да испливавају као последица оног исконског проблема. Вутали смо, на пример,

када сам са својих једанаест година почео да пушим. Такође смо ћутали, када сам, са исто толико година, жилетима и шрафцигерима урезивао име своје тадашње љубави, којој ништа нисам смео да кажем због своје социофобије, за коју сада поуздано знамо како је зарабена – нашим непрекидним ћутањем. Није да никада нисмо разговарали, али нисмо никада о нама и о нашим проблемима – увек о туђим.

Исто смо тако ћутали када сам ушао у пубертет, облачио твој доњи веш, вирио кроз прозор купатила и онанисао гледајући те голу. Ћутали смо, богами смо ћутали, о мом Едиповом комплексу – немој ми се сада тако смешити јер уопште није смешно; требало је давно да ме одведете психологу.

Сећаш ли се како смо ћутали када сте ми, са четрнаест година, у ранцу наши пола литра ракије? Можда ме за матуру не бисте доводили кући мртвог пијаног да тада нисмо ћутали, можда никада не бих посегнуо за дрогом и не бисте ме водили на неуропсихијатрију да сте у претходна два случаја нешто рекли, или да макар нисте ћутали када сам понављао разред.

Ко зна, моја мати, о чему смо ми још ћутали, када ја и даље патим од те своје социјалне фобије, а шта сам све из своје подсвести ископао? Можда сам вас ухватио на делу? Можда је мене неко злостављао, физички, сексуално?! Неки добронамерни сусед? Па смо, и о томе, ћутали? Можда сам усвојен? Можда сам имао брата који је умро?

Знаш шта? То сад није ни битно. Можда смо ми једноставно такви, можда ми ништа друго и не знамо, него да ћутимо. Тако, ето, моје сестре, тај Немања и ја, ту пред твојим одром, стојимо и ћутимо. Нећемо питати једне друге како смо, јер не умемо. А чак и када на̄с неко пита, ми ћутимо, не знамо шта да кажемо.

Е, колико су ми само проблема, то ћутање и та моја ‘стидљивост’, изазвали. Толико сам девојака изгубио, и толико пута испадао глуп, јер сам се ‘стидео’. Али нека, не жалим сада толико за тим, јер да није тако, можда никада не бих постао сликар. Или, када бих можда и постао, моје слике, које, баш као и ја, увек ћуте, никада не би толико својим ћутањем казивале.” Ништа није рекао. Његово лице остало је камено.

И тако, он стаде са својим сестрама и оцем, и они ћутаху, ћутаху, ћутаху.

Љиљана Живковић

РАТ И СЛИКА СА АУТОБУСОМ

Осећао је још само бол, све око њега попримило је неке сабласне тонове сивог и тамнозеленог. Да ли су то биле шуме, прекрасне, или ливаде или најпросто облаци којима је упутио свој поглед пре него што је граната погодила њихов аутобус? Бедреника ублажава хроничне упале и инфекције.

Ни сам више није био сигуран где се налазио кад се пробудио. Трчање продужава живот. Сетио се суморног јутра, иако је било лето. Његов двадесет пети рођендан, непрослављен због атмосфере напетости и ишчекивања нових наређења власти, која је безумно срљала и повлачила њега, младе, старе, неприпремљене, али и свезналице у општу пропаст. Кад је први пут обукао униформу, заветовао се да ће је носити с поносом. Брак није превазиђен.

Шта је, заправо, знао он или његови класићи о правим разлозима тог још увек незваничног рата, који никако нису могли да добију, шта су икад чули или учили о хушкањима и вековном непријатељству закопаном у брдима чудног назива? Да ли су душмани гађајући његову групу убили њега или су убили себе? Алергије су једна од могућих последица преживљеног стреса.

Мржња је попут корозије нападала сваки део тела, ума, радости, сећања. По свим правилима физике требало је да погине на лицу места, да се распрсне у парампарчад.

Храст, свето дрво старих Словена. Ваздух је био другачији тамо, није било плаветнила као код куће, а небо га је, ипак, поштедело.

Колега до њега прошао је најгоре, болница, чалма дебљине десет сантиметара деловала је нестварно и потресно, а ипак га у болници препознао по корацима када се великом муком и на штакама довукао до врата.

Осврнуо се, све је било бесмислено, све је било узалуд. Идеологија, која је мтелa сопствени народ и хранила га ужасном пропагандом, спасавала би увек своје моћнике. Али, шта му је сад све то и вредело? Он је био тамо на дужности, следио је наређења. Дипломатија би прекасно, ако би и уопште, наступила. Ушао би у тужну статистику страдалих на ратишту. Хоће ли га морити кошмари уколико преживи и буде враћен на дужност?!

Ратна машинерија мировала би свуда тек деценијама, како током протеклих векова, тако вероватно и у будућности. Младост,

одласци у теретану, али и изгубљени тренуци нежности и пажње – који новац је могао тако нешто да надомести или чак и да купи? Ридање у суседној соби, један од младих колега преминуо је од задобијених рана. Неприпремљеност и несрећа у очима људи, који нису говорили његовим језиком, очај, који је попут инфекције захватао сваки педаљ окрвављене земље. Гледајући њих, чинило му се да су његов савршени одраз.

Једна јабука у току дана доприноси здравијем животу. Морао је да умири душу. Проћи ће и овај дан. Сок од цвекле јача имунитет. Склопио је очи, дошла је сестра да му да нову инфузију. Данас су се сликали пред станицом, видео се и погођени аутобус. Једног дана погледаће ту вероватно већ полако избледелу слику у присуству неке сасвим непознате особе, можда ће тад и нешто рећи о томе, ако буде осетио да постоји неко довољно заинтересован да чује и његову страну приче. Истина је лековита.

Анђелко Ердељанин

ПРОСЈАЧКА ЕЛИТА

Постоји просјачка елита.

Не, нису то просјачки тајкуни, газде малих обесправљених створења, богаља са посебним потребама, од чијег просјачења су стекли богатство и покренули бизнис. Они некако више спадају у криминалну елиту, неки су чак блиски властима, кадикад финансијски саветници... Не, овде је реч о просјацима са стилем.

Знам неке.

Једна старија, ситна женица, седи увек на истом месту, на степеницама које воде до платоа изнад велике гараже, на коме су некад, давно, одржана два неуспела страначка митинга, и један рок концерт (такође неуспео), а сада га користи младеж из околних зграда за ноћно дување и разбијање пивских флаша (ту су бар под надзором родитеља; виде их из свих околних десетоспратних зграда). Та жена, дакле, што неодољиво личи на познату наставницу историје (познату њеним ђацима), чију пензију експерти ММФ-а још нису довели до просјачког штгапа (иако се труде), та жена седи на степеницама, мало повучено, као да избегава да буде виђена, не пружа руку за милостињу, не држи чак ни ону кутију за слободно бацање. Како онда да знамо чиме се она бави?! Па по гунђању. Свако ко прође и не да јој ништа чуће неке непријатне речи на свој рачун или онако, уопштено, на рачун себичног и немилосрдног света. А кад неко застане и пружи јој педесет динара, она с гађењем одбија: „Шта могу да купим за педесет динара!“ Па може, мисли дародавац, векна хлеба, или кило и по кромпира... То сам видео неколико пута. Има своју цену! Не прима сићу! А ја таман спремио да јој дам кусур из самопслуге: две жуте банке... Одустао сам, било ме срамота.

Нешто млађа жена, висока, у чијој фигури се назире трагови бивше лепоте, запослена је у самом центру града, обично испред оних широких (а сиротих, одрпаних) степеница које воде у Српско народно позориште. Обраћа се само старијој господи: „Добар дан, ГОСПОДИНЕ!“ Ту реч, ГОСПОДИНЕ, изговара баш тако, наглашено, великим словима. Она не проси, она тражи контакт. Обраћа се „господину“ с мало ироније и презира, као да је стари познаник који се прави луд (искористио је, па оставио!). Ако је „господин“ погледа, пружиће му руку, помирљиво (све му је опроштено!), а ако се превари па прихвати руку, она ће га већ подсетити да су даљи род или на оно друго, то јест где су провели ону незаборавну

ноћ (не, није остала трудна, иако је желела!), а зашто онда не би сели негде на пићенце!

Често проћем и поред једног старог (не много старог) музичара. Однекуд ми је познат, можда ми је некад свирао (ех, добра стара времена!), а може бити и да смо се сретали у реду пред благајном Радио Новог Сада чекајући плату. Седи, наслоњен на стуб, испред робне куће, и уз тамбуру певуши нешто из мераклијског репертоара. Није он попут оних уличних свирача који се кидају на енглеском језику. То су прописвети који раде данас за данас, да нешто прегризу, попију, и ако може нешто за дување. Ништа не остављају за сутра (сутра је нови дан!), не плаћају рачуне. Па по томе се баш од њих разликује наш тамбураш, по плаћању рачуна. Он је човек домаћин. Кад проћем поред њега око једанаест пре подне, он свира, пева, и повремено броји зараду. Видео сам више пута: ниједна новчаница није већа од 20 динара. Али, накупи се. Око пола два улазим у главну пошту, да платим рачуне, и видим тамбураша: тамбура на рамену, а у рукама рачуни за телефон, струју и остало, и свежањ жутих банкноти!

Ето, то је елита. Свако од њих има стила. То ценим. Иако нисам у стању да им помогнем.

И мене цене. И ја имам стила. Ето, на пример, ова прича о просјачкој елити. Сјајна прича. Понудићу је неком угледном часопису. Тражићу сто евра. Ако не дају, онда ништа. Мислим, нека објаве за дабе. Мислим, ако не траже да ја платим.

Дејан Симоновић

ПОРУКА

У ваздуху боје рђе, протезало се недељно поподне.

Био је то дан одлуке. Дан остварења.

Глигорију Гавриловићу је при души било разнолико. Било је ту и нечег свечаног, и узбуђеног, и устрашеног. Није се у незнатно запутио. Напротив, заиграо је на велико.

На улици, код црвеног кабриолета, укопао се, прикован сумњом. Има ли све што му је потребно? Или је нешто заборавио? Дешава му се да заборави. И најситнији пропуст би могао све да упропасти.

Узрујаним покретима претура по торбици. Та узрујаност га љути, не слуги на добро. Човек би у оваквим тренуцима морао да буде присебан и прибран. Иначе...

Добро, мобилни је ту. Са свим неопходним бројевима. Ту је и бележница. У бележницу је унео исте оне телефонске бројеве које је укуцао у меморију мобилног. Злу не требало. Није се поуздавао у те направе. Мушичаве су, варљиве. Могао би, избебуха, да остане без читавог именика. И шта онда да ради? Папир је ипак папир. Оно што је на њему записано не може да испари тек тако. Властито памћење му више није притицало у помоћ. Није упамтио ниједан телефонски број откад је почео да их укуцава.

Наставио је, у сусрет судбини. У *сусрет судбини*, допадао му се тај израз, понављао га је од раног јутра. Не наглас, да га неко не чује, једва ако би га прошаптао ту и тамо. Што да му се подсмева свет, заједљив управо зато што се задовољава малим. Успе ли, више ником неће бити до смеха.

Могао је свој наум да спроведе и тамо где је становао, довољно би било да се лифтом повезе пар спратова, до терасе на врху зграде. Лифт је, зачудо, радио. Али је био у тако рђавом стању да је сваког часа могао да откаже. Не би волео да се проведе као комшиница која је, пре месец-два, сатима стајала заглављена између петог и шестог спрата. Извукли су је побледелу од ужаса. Неко ће једном погинути. Указивао је на то Глигорије Гавриловић, указивао. И на кућном савету, и у разговорима на степеништу. Све узалуд. У згради је само једном човеку успевало да га увек чују, наметнуо се тај за председника зграде, као најгрлатији. Да се дерња, надвикује, то није био Глигоријев начин.

И да је са лифтом било све у најбољем реду, као што није, као што ништа у тој згради није било у реду, и не само у тој згради,

нигде ништа није било у реду, ни тада не би подлегао искушењу лакоће. Било би то превише једноставно, домаће, свакодневно, скоро успутно. Ако мислиш озбиљно, ваља ти да се мало и помучиш. Иначе није оно право.

Изабрао је најбоље одело, оно које носи на свадбама и сахранама. Иде ли то у сватове кад се тако надодолио, подругнула се жена. Волела је да се подругује. Не, није ишао у сватове. У сватовима је бивао све ређе, на сахранама све чешће. Хватао је себе како над отвореном раком, док поп мрмља и запева своје, нагаћа – ко је следећи. Ретко је први одлазио најстарији или најболеснији од присутних. Никада неки од оних који су се највише жалили. Смрт је бирала хировито. Себе је у тим нагаћањима прескакао, неће њега, имао је још недовршених послова, овде, на земљи, одлазе би, некако му се чинило, они који овде више немају шта да траже.

Одело га је жуљало испод пазуха, у њему му је било вруће, али Глигорије је умео да се носи са непријатностима. Ни као дете није био пекmez, кењкало. Себе није ни штедео, ни тетошио. Није повлађивао својим слабостима. Бојао се висине, и на мердевинама га је хватала вртоглавица. Да ли је због тога требало, да ли је имао права да одустане? Хоћеш ли да нешто постигнеш? Како, ако не надвладаш себе? Има значаја само оно што је тешко, све остало је лук и вода.

Оно што је наумио је извести што ближе центру града, да би се сјагали новинари, до периферије се не би цимали. Презирао је новинарски башибозук, ту плиткоумну предузимљивост, ту брбљиву, брљиву, блебетаву брзоплетост. Ипак, морао је да рачуна са њима, онаквима какви јесу. Требали су му. Да пренесу његову поруку.

На станици, блѣснуле су бронзане наушнице. Мљацнуле су усне. Аутобус је шкрипнуо, хукнуо. Закотрљао се. Промишцали су прозори зграда.

Није ли среда била бољи дан, прикрала се помисао. Или четвртак? Можда уторак? Проклети понедељак је, наравно, одмах прецртао, понедељком су сви најгоре воље. Петак би да прескоче како би се докопали суботе. Махнуо је руком, да отера сумњу. Нема колебања, нема одлагања. Одлука је пала, ваља је спровести у дело. Иначе би могао да се премишља унедоглед. Премишљао се читавог живота, време је да се дејствује. Иначе ће иструнути од силног премишљања.

Није ли, уосталом, већ размотрио све околности? Није ли осмотрио како то изгледа у захукталости радног дана? Није ли устукнуо пред бучном бујицом саобраћаја? Зар би ишта могло да

поремети тај ток? Зар би се ишта чуло у том хуку? Зар би ишта умакло жрвњу дневне ужурбаности? Ко да те примети у вртлогу вести? Недеља је била прави избор, радним даном те град гута. Недеља је била процеп, за продор.

Наравно, да је у рукама имао каквог главешину, неког од оних што се не скидају с телевизијских екрана, могао би шта му је воља и кад му је воља. Усплахирене водитељке би извештавале задиханим, загрцнутим гласом, као да су управо устрчале уз степенице студија са најновијом вешћу у рукама, па са се сада боре да дођу до даха и саопште шта се збива. Узрујани натписи би трчали у дну екрана, чак и током серија и филмова, ако би серија и филмова уопште било. Ако би било икаквог програма осим укључења уживо, с лица места.

То је мамац коме не могу да одоле. Изучио је добро ту новинарску фелу. Нема занимације без сензације.

Морали би да му изађу у сусрет. Морали би да га пуне у програм.

Није покушавао да изнуди ништа за себе. Никада није желео ништа за себе. Никада се није отимао, никада грабио. Због тога су га многи сматрали метењаком. Болело га је ово омаловажавање, иако је одбијао да то призна.

Глигорије Гавриловић је хтео нешто друго. Хтео је да прене-се своју поруку, изложи своју замисао. За то су му биле потребне отворене очи, начуљене уши сународника. Због тих очију и ушију би му добро дошао некакав главоња, неко кога не могу да пренебрегну. Шта би, иначе, са таквим једним створом?

Хтео је да га саслушају, ништа друго. То је најживља жеља коју је икада имао. Никада јој није било угодно. Пречули би га или извргли руглу. Иако би само покушао да упозори, опомене, укаже на начине да се погрешан ток преокрене, рђаве околности поправе.

Није ли се отац грохотом смејао, није ли мајка дурљиво пућила усне, сестра колутала очима и вртела кажипрстом по слепочници, када је, у младићким данима, изнео предлог породичног устава који би разрешио кућне несугласице? Нису ли га, по крају, међу родбином, годинама звали Устав? Неки и Ушгав и Уштва? Неко је пронео глас наоколо, вероватно отац, можда сестра, не пропустивши прилику да му се јавно наругају. И, како се завршило? Тако да сви они данас једни са другима једва да и говоре. Могло је да буде другачије, да су га само послушали.

Нису ли презриво слегли раменима на предлог за унапређење пословања предузећа који је упутио на генералног лично? Није

ли, недуго затим, фирма отишла под лед? Сам Глигорије се избавио на време, извукао је нужне закључке из својих предвиђања.

На кућном савету, знамо већ како је пролазио. И шта се догодило? Није ли се пливало у говњима када се запушила канализација, као што је предвидео да ће се догодити? Лифт да не помиње. И фасаду која само што се не обруши неком на главу.

Овог пута улог је био већи. Много већи. Читава земља је срљала у пропаст а Глигорије Гавриловић је знао како да то срљање заустави. Знао је где лежи спас. Овог пута неће дозволити да све пробе тек тако, појео медавед магарца, или то беше вук. Овог пута ће се изборити за пажњу.

Истина, нема никаквог главоњу у рукама, да њиме адутира. Главоње је лакше упуцати него отети. За прво је довољан један прецизан хитац, друго је скопчано с толиким препрекама и потешкоћама да је практично неизводиво. Уз онолико обезбеђење, не можеш ни да му прићеш, а камоли да га покупиш.

Да има своју телевизију, обзнанио би све до чега је дугима мозгањима дошао. Али, откуд му паре за такву играчку? Једва се, и за свакодневне потребе, натегне од месеца до месеца. Да запоседне неку телевизијску станицу, и на то је помишљао. Али како? За то ти требају и оружје и људи, а Глигорију недостаје и једно, и друго. Уопште говорећи, код њега оно што нема далеко претеже над оним што има. Несразмера је огромна.

Чега нема, без тога се мора. И без главоње ће бити довољно убедљив. Уложиће оно што ниједан главоња не би. Властити живот. И то не на сопствену, него на општу корист. Преко тога не могу да прећу. Овог пута ће се изборити да каже своје. И покрене лавину. Многи су, уверен је, у његовим речима препознали оно што сами нису успели, или се нису усудили да домисле. Тргуће их из дремежа. Суочити са истином. Натерати да нешто предузму. Брижљиво је припремио свој наступ. Изабрао је речи које се заривају у мозак, распрскавају у срцу.

Ево га, на десетак корака од одредишта.

Шта је сад то?

Корак губи чврстину, ноге постају житке. Зуји му у ушима, магли се пред очима. Дланови се зноје, јабучица поиграва, сако жуља, кравата стеже.

Недостаје му ваздуха.

Није ваљда да се уплашио? Зар је могуће да ће устукнути на домак сусрета са судбином?

Не, не, и не! Нема одустајања! То је само природно узбуђење. Неће му дозволити да га надвлада. Иако би, наравно, морао бити хладнокрвнији, на томе није довољно радио.

Застао је да удахне. Не иде му баш најбоље. Вежбе дисања, проклете вежбе дисања, пропустио је да их упражњава. То у одсудном тренутку може да га упропасти.

Некако успева да дође до даха.

Улазна врата зграде коју је одабрао, међутим, не попуштају под притиском. Затечен неочекиваном потешкоћом, покушава поново и поново, још у четвртак је ушао без по муке. Зар су баш сад нашли да поправе проклету механизам? Откуд та ревност? У његовој згради, такве поправке се развлаче месецима.

Да зазвони на интерфон? Код кога? Насумице? Шта да каже? Хоће ли му ико отворити? Можда га неко пропусти без питања? Нема шансе, зашто би то ико урадио?

Покушава да проби као поштар, ничег другог се није досетио, више да има оправдање пред собом него у нади да ће ишта постићи. Врата су заузјала, неко се одазвао по аутоматизму, не стигавши да се запита какав је то недељни поштоноша, поступци су нам понекад хитрији од мисли.

Одмакао се од оградe, понор умало да га повуче. Поглед му је побегао, клонуо. Застао је, обесхрабрен дремљивом, некако безвољном масом града.

Ко то да продрма? Није ли се упустио у немогућ подухват? Никада није био ни одлучан, ни убедљив. Увек је у њему било неког оклевања, неке задршке.

Мора напред, мора до краја. Па макар из свега ништа не проишло, макар никог пренуо, никог покренуо, опет је нешто урадио. Рекао је и спасао душу своју.

Речи су га, међутим, напустиле. Оне исте речи које су му се још јутрос ројиле по глави.

Вратиће се. Морају да се врате.

Одабрао је број, прочистио грло. Поново је одабрао број, поново прочистио грло. Грунуће из њега када се сјате новинарске екипе, са фото-апаратима и камерама.

На вратима терасе се појавила једна глава. Обла, зарумењена, коврцава. Придружила јој се друга, уска, шпицасте браде. Трећа је била широка, загупастиг носа, ошишана на нуларицу. Четврта је била плавоока, са огромним наочарима за сунце.

Нуларица је ступила напред, претећег држања.

„Шта тражиш овде, прикане?“

„Увукао се да краде“, одговорила је коврцава уместо Глигорија. „Ето шта тражи.“

„Зови полицију, наватали смо провалника“, довикнула је шпицста брада неком у дубини зграде.

„Нека пошаљу вод, можда је ту читава банда“, допунила је плавокоса, већ склапајући причу за колегинице са посла, сиротице овако нешто никада неће доживети.

„Разбојник!, цикнула је коврцава.

„Све би нас похарао“, забрундао је шпицобради.

„Свакаквих има на овом свету“, обрецнуле су се наочаре за сунце.

„Ја сам му овде полиција“, широке ноздрве су заиграле, поглед се застаклио, рука замахнула.

Скљокао се пре ударца.

Увиђај је био рутински.

„Боље што му је попустила чука“, рекао је полицајац са више црта на раменима. „Са самоубиствима има више петљанције.“

Полицајац са мање црта није рекао ништа. Само се почешао иза ува.

Нуларица је зурила у своје неупослене шаке.

„Баш је код нас нашао да покуша да се самоубије, као да није било другог места“, плавка је отрчала на телефон, ала ће сви зинути од чуда.

Ето.

MONS AUREUS

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

Владимир Димитријевић

КОД МАЈСТОРА ЗА БЕСКРАЈНО И НЕСХВАТЉИВО/ СРПСКИ РЕЛИГИОЗНИ АКТ ПО КЊИЗИ ГОДИНА ПРОЛАЗИ КРОЗ АВЛИЈУ МИЛОВАНА ДАНОЈЛИЋА

„Шеста недеља Великог поста, између Цвети и Ускрса. Деца су се причестила на Цвети; Дечак ће, ове године, с одраслима. Постиће мало дуже, али ће свечаност, зато, бити озбиљнија и лепша. За ускршњи одлазак у цркву устаје се пре зоре. Ништа се не узима у уста; ни вода се не пије. Мајка је још синоћ спремила ручак који ће се појести у црквеном воћњаку, после причешћа. До цркве се иде влажним шумским стазама препокривеним новом травом. Сокаци су прохладни, натопљени кишом. Уз врзину подрхтава нектасала пшеница. Са багрења падају прегршти росе, или онога што је остало од ноћашњег пљуска. Од гледања и дисања, човек се засити, као да је доручковао. Храстово лишће још је водњикаво: није се напунило тамнином нити је добило влакнасту напетост. У подножју падине зова: кренула узбрдо, па се претоварила цвећем, и закочила. На њој двеста кила белих гроња. Блато се из села излило у шуму, а у даљини, небеса додирује. На путу до цркве, сваки бира куд је мало сувље и чистије. Око поднева, кад се буду враћали, стазе ће се засушити. Киши треба један сат да цело село раскала, а сунцу два сата да стазе посуши и очврсне. У цркву се пристиже у групама, по засеоцима, фамилијама и кућама. Сељаци преко ливаде наступају раштркано, а на уским шумским стазама, хтели не хтели, сврставају се у колоне. Мало говоре; није ред брбљати. По луговима, шумама и врзинама певају птице. Причесници прескачу потоке на местима где су најужи, прејахују нахерене богазе, цупкају на речним газовима као да играју школице, провлаче се стазама дуж потока пазећи да се не искаљују и не изгребу. Они из даљих села кренули су пре раздања, насумце се пробили кроз помрчину букових шума, и сад, како се пут расветлио, ход им постао радоснији и лакши. Понекад се, наред стазе, испречи олистали жбун: лане или преклане, промакао је оном ко је крчио стазу, па се овог пролећа одједном отео и разбокорио, не да човеку проћи! Сва та раја, поустајала из влаге и из траве, стиче се на падини испод металне капије порте коју је црквењак у свануће откључао. На великој бари која се, од последњих киша, задржала испред Бркине кафане, сви, најпре, оперу папуче, опанке и цокуле. У порту ступају чисти и чили, као да су сад-на изишли из куће. Ни трага од оних глибова и бара и

ораница које су прегазили: пред попа и пред Бога блато се не износи! Окупљају се, ћутке, скинутих шајкача, стајући једни другима у потиљак, у осморедовима или шесторедовима. Међу њима је и Дечак, узбуђени посматрач и предани учесник обреда, срећан што је делић једнодушне гомиле, што му је дато да учествује у њеним складним кретњама. Кућни домаћини: неке познаје, друге зна из виђења. Обичним данима су знојави и мусави, у подераним кошуљама и закрпљеним панталонама, до колена у ђубрету, понекад толико уморни да, кад отворе уста, себе не чују – и говор им се умањило, ослабило, некуда ишчезао! А јутрос се дотерали, умилени се, прогледали на очи, обукли стајаћа одела, устобочили се и погосподили, не можеш их препознати! Као да су оно раније биле њихове жалосне сенке, привремена замена, да би се тек јутрос појавили онакви какви би желели и могли бити: рођени племићи и чиста господа! Свако се подигао у својим и у туђим очима, уздигао се до историјске озбиљности о којој Дечак понешто зна из читанки и песмарица, а која је, ко зна кад, из стварног живота прогнана. Гледајући их, онако избријане и бистрооке, мисли: мора да су овако изгледали они који су се, са Црним Ђорђем и Милошем, договарали о дизању устанка; усправни, свесни важности подухвата којег се подухватају. Данас, на Ускрс 1952, оживљује, за часак, њихова потамнела част: свако бива од себе виши за једну главу, и важнији од онога што му је, да би се одржао на земљи, дано да чини. Стоје као на цртежима у календару, смерни и поносити, дозвани к себи, достојни имена које носе. Народ! На пијаци, по кафанама, надлештвима и ходницима судова најчешће су жалосни, погурени и брижни, а јутрос су се, ево, усправили: Божји синови, Срби људи! Од свећа, и од њихова дисања, црква се постепено загрева. И дах им је чист, прозачен јутарњом хладноћом: дишу као да су јутрос, са расвитом, први пут сишли на земљу. Гледа их искоса, и срећан је што је са њима, што су овакви, што их бар једном годишње може видети у снази и у лепоти. Гологлави, са шајкачама увученим под појас, војнички уредни и исправни: да им неко подвикне Мирно! и Напред марш!, одмах би сложили корак. Понеком на врху главе штрчи непослушан чуперак – није навикао да хода без капе, па му се коса отима и одскаче. Заузели су десну половину цркве; на левој половини су жене, и деца. И жене су се удесиле и обукле, али оне не умеју да се оволико уздигну изнад себе; мушкарци у оваквим и сличним приликама узлебде, земљу ногама не додирују. Домаћини, горди као јунаци, послушни као деца; слободни, и слободно послушни. Вољни да свим срцем прихвате и подрже један виши ред. Због тих измивених и лепо обучених сељака јутрос је у цр-

кви уистину присутан Бог. Ту је, испунио је цркву до последњег квадратића... Бог је овај строги и нежни поредак што га, уочи и за време ускршње службе, одржавају озбиљни домаћини. У љубави према Богу жене су страсније, али једино мушкарци умеју да тај однос поставе на чврсту и поуздану основу. Добро је, макар и као трунчица, у овако нечем имати удела. Стоје, сурово опраних ушију, избријани до испод коже, упућени у ствар, строги према себи и према попу: они су, у цркви, домаћини готово колико и он! У ланеним кошуљама, сукненим гуњевима и гуњићима, гледају Бога право у очи. Гледају га с поштовањем, али без страха и снисходљивости: он зна своје, они своје. Он је кључар најважнијих тајни живота и смрти – то му је посао. Добро је да се зна у чијим је то рукама, и због тога га поштују: Бог је мајстор за бескрајно и несхватљиво”.¹ Тако о религиозном акту Срба пише Милован Данојлић у својој књизи прозе „Година пролази кроз авлију”.

Шта је религиозни акт?

Познати руски религиозни философ, Иван Александрович Иљин², у свом делу „Аксиоми религиозног искуства”, бавећи се феноменологијом религијског доживљаја света, уводи у разматрање ове области низ појмова и даје им самосвојна тумачења. По њему, религиозно искуство састоји се од предмета, акта и садржаја. Под предметом се подразумева Бог онакав каквим јесте, због чега аутентични религиозни доживљај не може да се заснива на маштарској самовољи, него мора бити укореењен у ономе што Бог јесте у Својим пројављивањима у свету и историји. Сазирање Бога јесте основа вере, а љубав према њему темељ изграђене религиозности. Воља да се сагледа и доживи свештено води ка религиозном искуству. Религиозно искуство је стални ток душевних стања и доживљаја, последица додира са Свештеним; свако душевно стање и доживљај тог типа Иљин назива религиозним актом (чином). У исто време такво душевно стање, пошто корени у сусрету са реално постојећим Предметом, то јест Богом, има извештан објективни садржај. Религиозни акт и религиозни садржај се не поклапају, али се налазе у узајамном односу. Акт је личан и субјективан, подложен законима психологије, физиологије и психопатологије. Из њега проистичу молитва, покајање, примање Свете Тајне, љубав према Богу, захвалност њему, религиозно стваралаштво, итд. Религио-

1 Милован Данојлић: Година пролази кроз авлију, Српска књижевна задруга, Београд, 1992, стр. 137-139

2 О њему више у „Између ЧЕКЕ И ГЕСТАПОа/ Иван Иљин и Васкрс Русије”, приредио Владимир Димитријевић, Catena Mundi, Београд, 2014.

зни садржај је оно што је душа верника прима од Вишњег, што се види у љубави према Богу. То је оно за шта се човек моли и због чега благодари. Сваки човек има свој религиозни акт- начин на који прима Свештено и како се према њему односи. Али, и народ има свој, од других различит, религиозни акт; и та различитост је благословена, сматра Иљин, у свим областима духа и културе. Ево шта он каже у огледу „О хришћанском национализму“: „Сваки народ има инстинкт, који му је дат природом (а то значи – и Богом), и дарове духа, које у њега излива Творац свега. Код сваког народа инстинкт и дух живе на свој начин и стварају драгоцену својеврсност. Такође, сваки народ на свој начин ступа у брак, рађа се, болује и умире; по своме ленчари, труди се, газдује и одмара се; по своме тугује, плаче и очајава; по своме се смеши, смеје и радује; на свој начин хода и игра, на свој начин пева и ствара музику; по своме говори, декламује, прави досетке и беседи; по своме посматра, сазире и слика; по своме истражује, сазнаје, расуђује и доказује, по своме сиротује, твори милостињу и прима госте; по своме гради домове и храмове; по своме се моли и поступа херојски; по своме ратује... Он се по своме узноси и не пада духом; по своме организује. Сваки народ има другачије, сопствено осећање правде и правичности; други му је карактер, другачија дисциплина; другачија представа о моралном идеалу; другачији политички снови; другачији државотворни нагон. Речју: сваки народ има друкчије и особено душевно устројство и духовно-стваралачки акт. И сваки народ има нарочито, национално-зачету, национално-порођену и национално-одстрадану културу./.../И то је добро. То је прекрасно. И никад није било осуђено у Светом Писму. Различите су траве и цвеће у пољу. Различито је дрвеће, вода и облаци. „Друга је славу сунцу, а друга месецу, а друга звездама: и звезда се од звезде разликује у снази“ (1. Кор. 15, 41). Богат је прекрасан врт Божји; изобилан врстама, блиста у облицима, сија и радује нас многоликошћу. И сваком народу приличи да постоји, и да се украшава, и да Бога слави на свој начин. И у самој тој разноликости – већ се поје и узноси слава Творцу. И треба бити духовно слеп и глув да се то не би схватило”³.

Кроз ипробућену иприроду до храма

Какав је, из иљиновске перспективе, религиозни акт Данојлићевог народа, који је на својим плећима вековима носио терет историје на балканској ветрометини? Како Срби примају религиозни Пред-

³ Исто, стр. 193

мет и како се односе према садржају своје вере? Васкрс је, као што је знано, средишњи празник православног хришћанства – дан победе живота над смрћу и светлости над тамом. Он је пролећни празник, дан радости и сјаја. Код Данојлића, пробуђена природа има битно место у сусрету са Слављем над слављима, како Пасху зове у својим химнама Свети Јован Дамаскин. Пре свега, све је прожето радосном језом – почев од буђења причасника пред зору, које захтева од оних што иду у храм да се брзо расане и припреме за ход кроз влагу и росу. Киша је падала и крепила мајку земљу; све је пуно напетог ишчекивања свакогодишњег Чуда. Из описа „Године која пролази кроз авлиј” у наше око ступа „некласала пшеница”; лишће старине хрста је младо, водњикаво, али набијено соком који ће га претворити у летњу крошњу пуну хладовине; зова је већ претоварена цветом, чија белина се напојила даждом... Блато кроз које се пролази на путу ка храму, иако се избегава да се у њега не би угазило, није глиб позне јесени пустих њива, него првобитна твар над коју се надноси Дух Свети да би је уобличио⁴. Птице певају, на свој начин славећи Творца, Песника неба и земље, који је, по Његошу, „творитељном зањат појезијом”. Из твари која се буди израња омиљено Божје створење, човек, србски сељак, онакав какав јесте, миран и одлучан у свом савладавању препрека ка циљу – храму Божјем и причешћу

4 Данојлићева слика пробуђене васкршње природе има нешто од описа стварања у дечјим романима „Летописи Нарније” К. С. Луиса, у којима бајколики Христос, чудесни Лав Аслан, песмом саздаје свет где и животиње говоре: „Лав је корачао напред-назад по тој празној земљи и певао нову песму. Била је мекша и напеванија од песме која је призвала звезде и сунце, блага, титрава музика. И ако је корачао и певао, тако је долина постојала зелена од траве. Ширила се око Лава попут језера. Текла је уз падине брегова као талас. Кроз неколико минута већ је пузала уз ниже стрмине удаљених планина и чинила да тај млади свет сваким тренутком делује све мекше. Сада се могло чути како благи ветар куштра траву / .../ Поли је открила да јој је песма све занимљивија и занимљивија, јер јој се учинило да почиње да увиђа везу између музике и ствари које су се дешавале. Када је ред тамних јела избио на гребену на отприлике стотину корака одагле, она је осетила да су везане с низом дубоких, дугих нота које је Лав отпевао тренутак раније. А када је ударио у брзи низ веселијих тонова, није се изненадила како на све стране избија јагорчевина. А онда се осетила сасвим убеђено да све те ствари излазе (како се изразила) „Лаву из главе”. Док сте му слушали песму, чули сте шта смишља: када бисте се обазрели, то бисте и угледали. Било је толико узбуђујуће да није било времена за страх”. (К. С. Луис: Чаробњаков сестрић, Лагуна, Београд, 2005, стр. 87/89) Када је Аслан створио животиње, десило се следеће чудо: „Лав отвори уста, али из њих не допре никакав звук; испустио је дуг, топао дах; чинило се да је овај заљуљао све животиње онако како ветар заљуља дрвеће. Далеко изнад њих, иза вела плавог неба који их је скривао, звезде поново запеваше; чиста, хладна, тешка музика. Она дође хитри сев попут огња (али никога не опече), или с неба или из самог Лава, а децу заголица свака кап крви у телу, и најдубљи, најдивнији глас који су икад чули проговори: „Нарнијо, Нарнијо, Нарнијо! Пробуди се! Воли! Мисли! Говори! Буди дрвеће које хода! Буди звери које говоре! Буди божанске воде!” (исто, стр. 96). По хришћанском Символу вере Бог је Творац (на грчком Поета, Песник) неба и земље. И стварање је својеврсни дијалог радости: на Творчево „Нека буде!”, твар одговара својим напоном уласка у постојање. Уосталом, зар о томе није певао деспот Стефан Лазаревић у „Слову љубве”, описујући како је Бог створио „лето и весну”, у којима „обнову и разиграње човекове бити саме достојно ко да искаже?”

у њему. Они, који од поноћи ништа не узимају у уста, чак ни воду, засићени чистим, првотним ваздухом и призорима на путу, успут су ћутљиви јер не ваља брбљати пред Тајном којој приступају. Они „прескачу потоке“, „прејахују нахерене богазе“, „цупкају на речним газовима“, „провлаче се стазама дуж потока“, наилазе на препреке у визу непоткресаних жбунића; и успут се сврставају у групе, постају заједница која се креће ка Једном, а ход им бива светлији и лакши – јер напушта телесну тмолину, крочећи у вишње. То је раја која, како приповедач парафразира десетерачку песму, „устаје из влаге и траве“, и пристиже у храм, претходно не само фактички, него и обредно, очишћена и умивена, јер се пред Бога и свештеника не сме ступати ногом блатњавом. „Чисти и чили“, вели наратор - ту је Светиња над светињама, олтар, и ту су они, пред олтаром. Говорећи о стварању света, Свети Јован Златоусти истиче да је Вишњи прво саздао природу, као велики и у свему складан двораци, па у постојање увео цара - човека, који је и микроосмос (мали свет, телом сродан свету минерала, биља и животиња) и микротеос (мали бог, створен по лику Саздаатеља и душом сличан анђелима); тако се и шумадијски сељак о Васкрсу јавља пред Богочовеком - после проласка кроз младу, пролећену твар.

Иконизација

По руском иконологу, Валерију Лепакину, храм је иконични лик, иконотопос. Он је икона двојединог света, где је олтар небо (невидљиви свет, Небеско Царство), а остали део земља (видљиви свет). Храм се схвата и као икона будућег преображеног космоса. Храм-икона је јединство симболичне архитектуре као иконе космоса и живе целине, сабора целокупне твари, као иконе будућег преображеног човечанства. Такође, храм је икона Христа Богочовека, и тада је олтар иконични симбол Његове Божанске природе, а остали део - Његове људске природе. У том случају иконостас сведочи (као уопште и свака икона Спаситеља) о неразделивости и несливености две природе у Христу. Храм је иконични лик човека, олтар у њему је човекова душа, а остали део је тело. Иконостас и при таквом тумачењу има веома важну улогу као сведочанство о могућој духовно-телесној хармонији у човеку; не ренесансне равнотелности тела и духа, већ јерархијског двојединства, при ком је тело храм Духа, који у њему живи⁵.

5 О иконичности храма и богослужења: Валерије Лепакин, „Иконичност Литургије“ у књизи „Верујем, Господе, и исповедам“, Образ светачки, ПМШ при храму Светог Александра Невског, Београд, 2005, стр. 369-391

У храму, човек се иконизује, надилази самог себе заточеног у просторно – временске координате палог света. "Свако бива од себе виши за једну главу, и важнији од онога што му је, да би се одржао на земљи, дано да чини", каже приповедач „Године која пролази кроз авлију“. Дечак види чудо иконизације својих ближњих и комшија: они, који су обичним данима знојави и мусави, у грчу борбе за свагдашњи хлеб, подерани и закрпљени, на Васкрс у храму постају други и другачији. У стајаћем, празничном руху, бивају „рођени племећи и чиста господа“, уздижући се до „историјске озбиљности“, о којој Дечак зна из „читанки и песмарица“. Носиоци животног крста, робови своје судбине, намучени ралом и смоницом, сељаци на Васкрс јесу народ Божји, који је, са Карађорђеом и Милошем, дизао на устанак „за крст часни и слободу златну“. У храму су, вели приповедач, „прогледали“, постали „бистрооки“; отворио им се, на темену, „горњи вид“, онај из песме „Научите пјесан“ Миодрага Павловића. Њихова иконичност је наглашена запажањем да личе на цртеже у црквеном календару, и дефинише се као „дозваност к себи“, то јест остварење првобитног назначења човека који треба да, по речима Јустина Поповића, буде богослужење, као што је свет богојављење, и да својим животом служи као свештеник који, у име твари, благодари Творцу за све и свја. То је, у Дечаковим очима, првобитност његових самолитвеника у сеоској цркви: „као да су први пут сишли на земљу“, чистота, грехом неупрљаног, даха, од кога се и храм постепено загрева. Од те првобитности зари се читаво њихово биће, и они постају лепо оном лепотом која је истовремено и доброта и истина, чиме се, пред очима Дечака, остварује древни античко – хришћански идеал калокагатије. Сељак је, у друштву у коме живи, по „кафанам, надлештвима и судовима“, згрчен и у страху од силнијих и виших; у храму он постаје Божији син, човек и припадник свештеног немањићког народа.

Небеска војска

„Теби, Војводо, Који се бориш за нас, и Госпде, победитељу пакла, ја, Твоје створење и слуга, избављен од вечне смрти, узносим похвале. А Ти, пошто имаш моћ непобедиву, од сваке ме беде избави да Ти кличем: Исусе, Сине Божји, помилуј ме!“ Ово су речи из најпознатијег акатиста, оног Исусу Најсласнијем. Христос је Војвода своје војске, Цркве. И домаћини су у Дечаковим очима војници те војске: „Тологлави, са шајкачама увученим под појас, војнички уредни и исправни: да им неко подвикне: МИРНО! и НАПРЕД

МАРШ!, одмах би сложили корак". Они су поносни као ратници, али и послушни као деца. Женска побожност, присутнија у свагдашњем животу, уступа пред мушком самонадилажућом „узлебделошћу“, која се састоји у слободној послушности према Богу; жене страсније воле Бога, али мушкарци постају однос према Вишњем „на чврсту и поуздану основу“: Срби Бога и Његове заповести доживљавају са домаћинском одговорношћу, чврстином у примању и усвајању Господњег поретка (онога о коме је Владика Николај да су му темељ „три највеће вредности српског народа“ – Бог, Краљ и Дом, у коме је Домаћин; Краља те, 1952, године чији је Васкрс описан у Данојлићевој прози, нема, али, у сеоској цркви, још има Бога и његове домаћинске војске). Храм због људи Господњих постаје истинска теофанија – Бог га испуњава „до последњег квадратића“: „Бог је овај строги и нежни поредак што га, очи и за време ускршње службе, одржавају озбиљни домаћини“. Због тога су они „строги према себи и према попу: они су, у цркви, домаћини готово колико и он!“ Зато што су послушни и иконично чисти када Му приступају, они „гледају Бога право у очи“; „са поштовањем, али без страха и снисходљивости“, тако својствене онима што их је Христу, Богу Љубави и Слободе, приводила „света инквизиција“. Имајући у Својој сведржитељској руци кључеве живота и смрти, Бог каквим га Срби доживљавају је „мајстор за бескрајно и несхватљиво“, Велики Домаћин васионе, због чега је поштован од стране својих слободних синова.

Повраћак у свети

Кад се служба заврши, а после примања Светог Причешћа, обавља се свечани обред васкршњег обеда; тако се из оног, вишег и лучезарнијег, враћамо у свет у коме носимо свагдашње дужности и бринемо неопходне бриге. Дечак се сећа: „Од Ускрса се почиње мало боље јести. Први вреднији оброк поједе се одмах после причешћивања. Домаћица распростре ланене ручнике по трави у црквеном воћњаку, порећа глинене ћасе и чорбалукe; одвије пред зору испечену погачу, поткочи дрвени сланик белутком, и укућани поседају да се заложe. Ужина после причести не ваља да је преобилна ни премрсна, да не испадне како се једва чекало на свршетак поста; храна је и даље више посна него мрсна, само што је разноврснија и боље спремљена. Гњечени пасуљ преливен зејтином, нешто белог мрса, подоста куваних јаја. Од Ускрса се, већ, и има, и може.“⁶ Празник је продор вечности у време; али, повратак

у време из празничне трансценденције мора и сам бити празнични чин – после Небеског Хлеба у храму, куша се, са истом озбиљношћу и миром, хлеб земаљски.

Иљин и Данојлић

Какав је, дакле, српски религиозни акт? Иљиново схватање религиозности, за разлику од материјалистичко – марксистичког, настојава на томе да религија не настаје из пуког страха пред непознатим појавама, стихијама природе и смрћу, него из суште људске слободе, која стреми савршенству. Само слободно прихватање Бога, сматра Иљин, човека може довести до богопознања: „Човек правим путем према Богу не иде кад жуди, боји се, или за себе тражи земаљске успехе; нити онда кад тражи власт или се предаје магији; нити онда кад се усиљава да Бога „појми” разумски или да „уобрази” Бога, и то земаљском уобразиљом; нити онда кад је он жедан хипнотичког покораванја и кад реши да себе принуди да поверује у оно што нареди ауторитет који је он изабрао или који му се наметнуо... Него онда кад он слободно и ЦЕЛОСНО ВОЛИ САВРШЕНСТВО И СУШТО САВРШЕНСТВО ВИДИ У БОГУ”.⁷

Данојлићеви Срби управо тако и доживљавају Бога – као мајстора за савршенство и тајну, код кога долазе да би га „слободно гледали у очи”. У истинској религиозности нема места за папизам и гуризам, за одузимање слободе верујућем човеку у име „послушности”. Иљин бележи: „Непосредан додир и сједињење не може се заменити никаквим често људским посредништвом. Сама идеја о томе да „посредник” између човека и Бога има право и основ да ОДВОЈИ човека од Бога, да ЗАКЛОНИ Бога собом, да човека не пусти Богу, јесте религиозно разорна, противрелигиозна, која устаје против Бога и поробљава човека/.../Основни задатак сваког религиозног посредника састоји се у томе да ЧОВЕКА НАУЧИ НЕПОСРЕДНОМ ОБРАЋАЊУ БОГУ...РЕЛИГИОЗНИ ПОСРЕДНИК ЈЕ СЛУГА РЕЛИГИОЗНЕ НЕПОСРЕДНОСТИ, у томе је његово значење и призив”⁸.

Зато Данојлићеви Срби јесу строги и према попу и према себи, јер не дозвољавају да им човек, чак и свештеник, заклони лик самога Бога као Оца и Домаћина.

То је искуство о коме, овде и сада, вреди мислити.

7 Између ЧЕКЕ И ГЕСТАПОа/ Иван Иљин и Васкрс Русије, стр. 88

8 Исто, стр. 90

Анкица Вучковић

БАБА ЈЕ ТУ, ЈА САМ У ЈАПАНУ МОША ОДАЛОВИЋА У КОНТЕКСТУ РОМАНА „ИНФАНТИЛНЕ УТОПИЈЕ”

Средином осамдесетих година у српској књижевности за децу појавио се, за то време нетипичан, роман *Хајдук у Белоград* Градимира Стојковића (1985) и у врло кратком року стекао широку дечију публику. Аутор се у њему бави мимезисом ђачког живота, а „заводљивости ових романа највише доприноси то што они погађају надања и очекивања, свесна и несвесна, на претпубертетском узрасту” (Љуштановић 1998а: 15). Јован Љуштановић означио је овај тип романа инфантилном утопијом јер је у њима дат „на делу поступак иницијације, али онакве какву сањају дванаестогодишњаца, без много препрека и муке: „ко куца, отвориће му се”” (Исто: 16).

У чланку „Разгранавање романа” (1998а) Љуштановић прецизно и детаљно описује многе кључне сегменте на којима се темељи не само Стојковићева поетика, већ и читав један књижевни правац којем је он родоначелник (реч је о делима Слободана Станишића, Драгомира Ђулафића, Миленка Матицког...) те теоријска разматрања, изнета у том есеју, могу се узети као полазна тачка свим другим тумачима дела која се овде сврставају у типолошку одредницу инфантилне утопије¹.

Иако је на основу главног усмерења литературе осамдесетих било логично да се претпостави појављивање постмодерног романа за децу чије би основне карактеристике биле: „еклектичност, цитатност, интертекстуалност и иронија” (Љуштановић 1998а: 15), у српској литератури за децу до краја деведесетих година није се остварио ток који иде „корак од традиције”, већ прилично дугачак искорак, односно, „десио му се Градмир Стојковић” (Исто: 15). Значај његовог појављивања у контексту датог тренутка, односно историјског и геопоетичког пресека разматра Душица Потих:

„Његова способност да одговори захтевима времена није ни безначајна ни безазлена, јер ће бити парадигма једног књижевног тренутка, образац на којем ће се и писци и истраживачи окретати – први да на његовом примеру извуку пресек поетике епохе, а други да се у односу на њега позитивно или негативно одреде” (Потих 2006: 14).

1 Иако у литератури одредница инфантилна утопија није званично прихваћена, тај термин је у широкој употреби јер прецизно означава књижевни феномен који ставља у фокус.

Деведесетих година овај правац је апсолутно доминирао у књижевности за децу, а посебну афирмацију је доживео кроз институцију награђивања – ако обратимо пажњу само на три награде које су нам у фокусу, видећемо да су дела такве тематско-поетичке оријентације награђена барем осам пута² у десет година. Након 2000. године једино је од награђених романа *Маја у облацима* Градимира Стојковића (2005) изразит представник овакве поетике што би могло да значи да је његов главни ток у извесном смислу на заласку, али зато постају изразити облици који израстају са његових маргина. Друга два романа *Ја сам њу, а баба је у Јајану* Моше Одаловића (2003) и *Ојмица Балше Појовића* Зорана Божовића (2007) припадају овој групи на основу теме и узрасних идентитета главних јунака, с мањим или већим, одступањима од поетике (чак, могли бисмо рећи и доктрине) инфантилне утопије³.

Став критике према правцу инфантилне утопије јесте амбивалентан и обележен је суштинским парадоксом који је више социолошке и културолошке, него искључиво књижевне природе. озбиљност стилских и семантичких запажања (не нужно и замерки) указује да је реч о литерарном коду, битно измењеном и упрошћеном у односу на радовићевски докси:

„Другим речима, Стојковић је спонтано, без икаквих експлицитних програмских намера и искључиво својим књижевним делом и његовим животом у рецепцији, у извесном смислу оспорио оно схватање књижевности за децу које је песнички и интелектуално тако снажно артикулисао песнички и критички круг у чијем је средишту поезија Душана Радовића. Уместо поезије која у књижевности за децу чезне за формалном беспрекорношћу модерне лирике, претежно транспонује поетичну и примањиву ‚симболичку игру‘ предшколске деце и у својим поједностављењима остварује дух особене интертекстуалне стилизације уместо потраге за ‚паметним дететом‘ или обраћање детету у човеку уопште – у стваралаштву Градимира Стојковића у први план избија не превише естетизована проза, која транспонује стварност и снове адо-

2 Реч је о књигама *Свирка* Миленка Матицког (награде „Раде Обреновић“ и награда „Полиптикиног забавника“), *Танго за шроје* и *Алек Шрејд* Слободана Станишића, *Хајдук са врвце сирани* и *Све моје љубости* Градимира Стојковића. У исту групу могу се, условно, убројати и *Зовем се Јелена Шуман*, *Звезда рјуалица* и *Марија Модљани* Весне Алексић, као и *Књига смеха* и *незаборав* Станоја Макарагића.

3 На овом месту значајно је поменути и чињеницу да је други правац, такође аутентичан плод деведесетих, означен као псеудоисторијски роман о националној прошлости (аутори Драган Лакићевић, Тиодор Росић, Слободан Станишић), после 2000. године остао без афирмације критике и жирија и идејно практично замро (или доживео битну трансформацију), тако да га у овом раду нећемо анализирати.

лесцената и добија њихов реалан читалачки одзив” (Љуштановић 1998а: 16).

У овој врсти нерадовићевске поетике нема односа према „официјелном систему друштвених вредности” (Исто 16), нема пренесеног значења, нити лингвистичке стилизације која би на било који начин ометала директну комуникацију са децом. Тај тип писања сав је усмерен на радњу и у њој се исцрпљује: „Нема описа, нема кићеног језика, нема пренесеног значења. Има само динамике збивања и у њој нема места за сувишне детаље. Нема, затим, ни превише мисаоних пасажа и психолошких интроспекција. Све што је значајно посредује радња – и начин на који писац обликује јунаке и особине којима даје предност, и начин на који сагледава дете из визуре из које посматра свет” (Потић 2006: 15). Фабула је у свим овим романима једноставна, а радња срачуната на динамичком догађају, те се они често нижу један за другим само по хронолошком реду, поготово у завршним деловима, што често онемогућава да се изгради прави „телос романа” (Љуштановић 1998б: 49). Тако, рецимо, у њима има много шала, досетки па чак и комичних сцена, али ниједан од њих није успео да се успостави као прави хумористички роман. Томе је, нескривено, узрок и писање на „брзу руку јер је реч о романима са јасним комерцијалним статусом на тржишту, често непосредно нарученим од издавача” (Исто: 49).

Иако су тумачи ове врсте књижевности прецизни и поверљиво директно критични, њихова оцена је врло благонаклона. Основни разлог за афирмативан приступ налази се у чињеници репрезентативности – изненађујући читалачки одзив (у Стојковићевом случају пола милиона продатих примерака) у критици је схваћен као експонент адолесцентских снови и надања. Анти-педагошка позиција и одступање од „великих система смисла” у друштвеном погледу у корист индивидуалног, препознато је као либертански дух новог времена који жели да раскрсти са свим облицима ограничења, па чак и на пољу (софистициране) естетике, ако је неопходно, да би се изразило оно што је суштински дечје (односно, претпубертетско или тинејџерско). Након 2000. године ова проза више нема чар новине те су и ове процене подложне евалуацији, односно, контекстуализацији и у другачије естетске и идејне системе.

Жири за награду „Раде Обреновић” 2003. године, определио се да награди два романа: *Баба је ѿу, ја сам у Јајану* Моша Одаловића и *Оставиши код Руже* Весне Ђоровић Бутрић. Оваква одлука јасно показује да су почетком двехиљадитих на књижевној сцени за децу равноправна два доминантна правца – један изразито посве-

ћен естетизацији и захтеван у погледу емотивног и рационалног учешћа рецепијената у одгонетању места неодређености (група тзв. писаца и романа под утицајем медија) и инфантилна утопија која је, по правилу, опозит оваквом начину литератног промишљања јер акценат ставља на радњу, забаву и хоризонт очекивања млађих адолесцената.

Баба је њу, ја сам у Јајану ипак није типичан роман инфантилне утопије мада се у ту групу може сврстати на основу узрадног идентитета главне јунакиње, савремености теме, приповедања из визуре адолесцената и занимљивог и динамичног збивања. Међутим, специфичност овог романа у односу на (условну) типолошку одредницу инфантилна утопија огледа се првенствено у лингвистичкој стилизацији (често наглашено поетској), чврстој композиционој схеми, посредством које се успоставља романескна кохеренција, те употреби ироније и сарказма (што отвара простор за дубље значењске слојеве), као и презентовању конкретного социјалног проблема који тражи разрешење у хуманистичком кључу.

Аутор романа *Баба је њу, ја сам у Јајану* по вокацији је дечји песник, који је пре овог дела објавио петнаест збирки песама за децу, овеанчаних бројним наградама. Поетизација језика у овом роману као, уосталом, и у наредном, *Ево, сецкам воду за хрчка* (2008), може се унеколико довести у везу с Одаловићевим стиховима, нарочито помоћу увођења „локалне боје” и извесне архаизације и романтизације израза који би се могли окарактерисати и као традиционално у модерном: „Оријентација на усмену реч јесте истакнута организацијом реченице, изразитом динамичношћу, интерпункцијом, интонацијом, елиптичним конструкцијама (рецимо опис оца: „А Витомир, грудва од човека. Лед ледени!”), одступањем од граматичких норматива, жаргоном...” (Шаранчић Чутура 2006: 21). Ова врста типичне одаловићевске поетизације текста у роману уједно је и у служби карактеризације главне јунакиње, и то оног дела њене личности који показује чврсту (али и нежну) и аутентичну повезаност с прецима и традицијом. Тако она, рођена Београђанка, иако се изражава модерним језиком и успоставља односе с околином на урбан начин, у унутрашњим монолозима често „склизне” у осећајно размишљање које открива њену директну везу са коренима: „Господи помилуј, Господи помилуј, бакицу – биљчицу, самохрану селицу!” (Одаловић 2005: 49).

Међутим, за разлику од поезије, завичајни мотиви у Одаловићевјој прози постоје само као елеменат задњег плана – „света који подржава јунакова леђа” (Bahtin 1989: 19) – а не као главни обликостворни и естетски принцип. У седишту његових романа је конкре-

тан проблем са којим се, додуше, не срећу сви, али може да буде универзално комуникативан и важан. У књизи Баба је ту, ја сам у Јапану проблематизован је однос према старим људима, али и положај тинејџера у породици – та два главна мотива у роману равноправна су и развијају се паралелно. Заплет почиње кад се баба Радојка из Белољина, са крајњег југа Србије, досељава код кћери у Београд пошто бежи од сина и снаје који је не поштују и малтретирају: „Кад старци беже, то је ужасно, то мора да је ужасно! Као да изгубиш име, презиме, адресу, личну карту, сат... и све четири стране света” (Одаловић 2003: 68).

Како је стан у Београду, бакино ново уточиште, сувише мали, она постаје примерка са својом унуком Радојком⁴ која има четрнаест година и никако јој не одговара да собу дели са неким чије су навике до те мере различите од њених да оне заправо представљају два дијаметрално удаљена света. Комично (тачније, трагикомично) у роману, које настаје на тој маркантној разлици између „универзума” унуке и баке, аутор делимично обликује као ситуациони хумор, али оно првенствено проистиче из Радојкиних духовитих и често саркастичних вербалних опсервација на бабин рачун: „А стварно је вредна, само мало наглува. И добра, ал не одговара ми за цимерку! Иако већи део дана проведе у кухињи, она је пертла у мојој глави. Доброћудни тумор, Боже ми опрости!” (Одаловић 2005: 10).

И у овој књизи, фокализатор је главна јунакиња, те читалац кроз њену призму посматра сва догађања, што је, евидентно, углавном примарни начин приповедања и постављања централног аспекта у савременом српском роману за децу⁵. Читав роман је написан у првом лицу, као исповест адолесцента, и, као такав, представља „жив дијалог са собом и читаоцем, чиме се у великој мери подстиче илузија усменог приповедања. Укупна организација нарације осмишљена је као директна, непосредна, неконвенционална прича о свакодневним тешкоћама и проблемима при чему статус изузетног добија само оно што је лично, интимно и за јунакињу јесте важно” (Шаранчић Чутура 2006: 21).

Иако роман има јасну тезу да су деца и старци извесно пригушена група у нашем друштву која због тога често страдају, Одаловић се определио да ту горку истину саопшти путем хумора па

4 Идентична имена баке и унуке у функцији су хуморне карактеризације називом, остварене контрастним приказивањем урбане београдске тинејџерке стармалог (демоде) имена и њене имењакиње – баке, али реферишу и на неке друге врсте њихове повезаности.

5 Низ примера налазимо и међу другим награђеним романима: *Пустолов*, *Остатци код Руже*, *Али и Ема*, *Принц од њаира*, *Ово је најстрашнији дан у мом животу*, као и, наравно, свим делима из круга романсираних аутобиографија.

се кроз роман као лајтмотив провлачи идеја да је „живот жалостив збир веселих смицалица.“ Стога, писац употребљава специфични репертоар комичних поступака како би приказао унутрашњу реакцију девојчице на новонасталу ситуацију. Она најчешће користи иронију и сарказам (што одговара њеном узрасту), али хумор се још испољава и посредством оригиналних запажања и критичке елаборације специфичних односа који владају у кући:

„Дали ми бабино име, да је не заборавимо у животу и смрти. Као да је научник, нешто крупно измислила, а таква баба се памти“ (Одаловић 2005: 7).

„Мама је родом из Белољина. Не удем тачно да ти објасним – где је то? Знам да се цоња према Косову. Замисли, из Белољина, а главни град је Блаце“ (Исто: 8).

„Чула сам да се дете умеси брже него кифлице. Само стомак нарасте спорије“ (Исто: 8).

Међутим, смешно се у роману остварује и у виду добродушних хумористичких ефеката, као што је, на пример, духовити пасаж (у форми кратке приче) о крави која се сели на југ, или ситуациона комика, упечатљиво остварена у сцени када друштво покушава да направи журку, а да бака, која болује у суседној соби, то не примети. Целокупна атмосфера са те „тајне“ забаве стилизована је у маниру доброг тинејџерског филма – помоћу живих и упечатљивих секвенци унутар динамичне и кохерентне радње у којој се мешају различите перспективе: аутентична дескрипција тинејџерског вечерњег дружења, водвиљски заплет са баком која се изненада разболи па не оде у госте у Банат, већ остане неплаћено у стану за време журке, те назнака компликованих односа младих и њихових родитеља који се не темеље на комуникацији, већ на изрицању забрана.

Суштина проблема у односу са родитељима, нарочито у првом делу романа, маскирана је Рајкином елоквенцијом, што представља њено примарно оружје у сукобу с околином која ни не покушава да је разуме, а коју она доживљава као репресивну иако тај мотив није истакнут у први план, већ је расут у низу детаља. Та њена особина, с једне стране, литерарно је искориштена као елокуција, то јест, вештина говорења која представља основу за естетску димензију текста и на микро и на макростилистичком нивоу, али је истовремено и примарно средство психологизације⁶. Наиме,

⁶ Изразито кратке реченице имају двоструку улогу: са једне стране представљају тинејџерско „кул“ изражавање, а са друге, ритмичност која се њима постиже у служби је поетизације, која није само изузетно успела естетска димензија текста, већ директно отвара и план емоција.

Рајка успева да вербализује ситуације са којима се суочава и на тај начин овлада њима.

Све што је повређује, девојчица побеђује хуморним откломом. Тако, на пример, на бабину опаску да је непристојно обучена (шортс и мајица), одговара тако што облачи дебелу зимску гардеробу и јакну на ужасној врућини и наставља да прича са баком као да је сада све у реду. У другој сцени, када, вративши се из града са закашњењем, наиђе на грдњу родитеља, она, да то не би слушала, свој поглед и мисли фокусира на „бабел на Задушницама” – односно на баку која је у смешној и архаичној пози пресамићена изнад постеље, престрављена јер се унука можда неће вратити жива пошто је прошла понош.

Та сцена је занимљива и смешна по самом начину на који је описана јер је Радојкин доживљај „цимерке” управо онако дискрепантан, какав би био у оку тинејџера; међутим, обавештенији читалац препознаје у бакином понашању аутентичан страх да јој је унука дошла под дејство нечистих сила пошто је боравила у спољашњем (лиминалном) простору за време када њиме владају „нечастиви”, тако да је, у њеном доживљају, Рајка била животно угрожена и имала је ретку срећу да се извуче. Девојчица, чији начин промишљања света и живота сигурно не препознаје такве кодове, претпоставља да је баку узбудило то што је чула да на улици има много криминала и неморала, те прави саркастичну опаску да ће јој све што се дешавало детаљно испричати, стављајући је тако у ранг цимерке сопственог узраста. Међутим, чак када би стварно хтела да баки преприча излазак, или било који догађај из свога живота, културолошки јаз између две Радојке толико је велики да није вероватно да би је старица уопште могла разумети.

Парадоксално, баш на том неразумевању настаје основа за савезништво које млађа Радојка осећа према маминој мајци. Бака је целог живота била жртва ситуације, роб куће и породице, без икаквих личних задовољстава. Рано је остала удовица пошто јој је муж трагично скончао живот, затрпан на дну бунара који је копао, након чега се искључиво посветила раду на њиви и деци. Међутим, чак и да судбина није била толико округна према њој, њен живот не би био ништа више миран и хедонистички пошто је та, прилично сурова, врста егзистенције и родних улога била типична за простор и време у коме је рођена⁷. Унука схвата да поред ње,

7 У књизи *Социологија уметности* Викторија Д. Александер преноси део проучавања рецепције теленовела које је 1991. спровела културолошкиња Андреа Прес, атипичног по томе што је обухватало испитанице и старости 68-70 година, које су показале посебан угао посматрања мотива из ТВ- приче: „Њима је било занимљиво што жене могу да имају каријеру и

у истој соби, живи биће које готово никада није доживело радост, бар не на онај начин на који млађа Радојка уме да дефинише срећу у својој дневној рутини. Тако је мала Јапанка Масуко Танака (Мусака), која стиже са другог краја света, културолошки много ближе Рајки него њена рођена бака са југа Србије, старија пола века. И док млађа Радојка у сусрету са Мусаком препознаје весело код некога ко долази из напредне цивилизације, за старију Радојку је чињеница да је уопште видела у свом животу Јапанку равна идеји да се блиско сусрела са Сунцем: „И баба проклијала! Видела Јапанку! Девојче из Земље излазећег сунца. Да имам лове, платила бих димерки⁸ пут до Токија – да се увери да Сунце стварно постоји“.

Ипак, и поред све добре воље и свог саучествовања са невољом старих, које, чак и у напредној цивилизацији каква је Јапан, остављају у шуми медведима, девојчица искрено признаје да ниједан четрнаестогодишњак не би могао да поднесе толику жртву да му се потпуно затоми живот због неког другог. На том месту се отвара друго питање – одговорности родитеља у односу према тинејџерима. Прво што се запажа јесте да однос уопште није двосмеран, то јест, он функционише тако што родитељи издају наредбе и очекују да их деца слушају и извршавају. Тако Рајка мора да има све петице, не сме да касни или да прима друштво ако мами то не одговара, а мора и да трпи мајчине промене расположења и изливне негативних емоција као нешто што се подразумева. Монолошки однос родитеља према деци Одаловић критикује од прве реченице романа, па је тако уводна реплика, не случајно, мамин елиптични узвик: „Тишина, тамо!“ (Одаловић 2005: 7).

Негативни аспект те релације кулминира оног момента када девојчица артикулише у себи идеју да и она, ништа различито од баке, живи по моделу: „Живиш како други хоће, а после бежиш из живота“ (Исто: 45). Одлучивши да физичким бегом код друге бабе, у Црну Гору, са родитељима мале Мусаке, да до знања својим родитељима колико је тескобна чињеница да и у трећем миленијуму „лампина деца досољавају сензоре компјутерској генерацији“ (Исто: 70), она целу ситуацију, која је у суштини радикална и помало груба, чини шармантном, остављајући на вратима залешљену загонетну духовиту поруку: „Баба је ту, ја сам у Јапану“.

децу, што их је наводило на размишљање о томе да је њихов сопствени живот могао да буде другачији да су имале исте могућности за запослење као данашње жене“ (Aleksander 2007: 333).

8 „Мусака је сва од раздраганости, срдачности. Кажу да је то у Јапану општенародна појава. А паметни, а вредни; свашта измишљају. Што не смисле неки омекшивач за југо-фаце?“ (Одаловић 2003: 66).

Ова књига Моше Одаловића типолошки је хумористички, али уједно и топао породични роман (по емотивној атмосфери умногоне налик Топићевој збирци приповедака *Башића слезове боје*), какав није чест у српској књижевности за децу. Аутор кроз смех, и с пуним поштовањем према њиховим осећањима, с једне стране, наводи децу на озбиљна размишљања о свом односу према старим људима, али и сопственом положају у друштву. С друге стране, главна јунакиња, која је „на клацкалици открила иронију” (Hornbi 2000: 9) путоказ је младим људима како су емотивно и рационално промишљање, а пре свега прави хумор (у свим облицима) супериорни савезници у активистичком односу према животу и борби за хуманизацију друштвених и приватних односа.

За време када је издат и награђен, роман *Баба је њу, ја сам у Јајану* већ је донекле био анахрона књига која тематиком, главним мотивима, али и целокупном атмосфером пре одговара средини деведесетих, када се идеја за њу вероватно и зачела. Чак је и време дешавања, ако се рачуна посредством годишта главних актера, 1995. година, а не 2003, до када се много тога изменило у начину живота, почевши од употребе технике све до међуљудских односа. Овај детаљ наглашавамо јер се и на основу њега овај роман удаљава од класичне инфантилне утопије која постулира модерност и актуелност у конкретном тренутку, као један од својих примарних карактеристика. Међутим, књига о којој говоримо, независно од конкретног (или „коригованог”) хронотопа, има универзално значење, што значи да формално спаја најбоље тековине инфантилне утопије и оних праваца који очекују појачани херменеутички ангажман читалаца (то јест, помера се у правцу еклектичног романа). Верујемо да је она актуелна и у садашње време, а вредна је да се препоручи дечијој пажњи првенствено због лингвистичког и стилског капитала, хумора, али и поуке, посредоване њеним забавним карактером.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Божовић, Зоран. *Ојмица Блаше Појовића*. Београд: Народна књига – Алфа, 2007.
2. Љуштановић, Јован. *Разиранавање романа*. Детињство 1/2 (1998а): 14-18.
3. Љуштановић, Јован. *Чекајући јоси модерној Нушића* Детињство 3/4 (1998б): 48-53.
4. Одаловић, Мошо. *Баба је њу, ја сам у Јајану*. Београд: Bookland, 2005.
5. Одаловић, Мошо. *Ево, сецкам воду за хрчка*. Београд: Bookland, 2008.
6. Потих, Душица. *Новине Градимира Стојковића*. Детињство 3/4 (2006):14-18.

7. Стојковић, Градимир. *Хајдук у Београду*. Београд : „СВЈЕТЛОСТ Б” 1992.
8. Стојковић, Градимир. *Маја у облацима*. Београд : Bookland, 2005.
9. Шаранчић Чутура. *Усмене њриче и њричања у савременим романима за децу*. *Детињство* 3/4 (2006): 19-28.
10. Aleksander, Viktorija. *Sociologija umetnosti: istraživanje lepih i popularnih formi*. Beograd: Clio, 2007.
11. Bahtin, Mihail. *O romanu*. Beograd: Nolit, 1989.
12. Hornbi, Nik. *High fidelity*. Bograd: Plato, 2000.

Адријана Крајновић

ОБЕСМИШЉЕНИ ИДЕНТИТЕТИ И ПОРАЗ ПРИЧЕ

(Ласло Блашковић, *Разбрајалица- окійойод- йрича*, Архипелаг, Завод за културу Војводине, Београд- Нови Сад, 2014)

Можемо ли као библиофили одговорити на неколико, наизглед, обичних питања? Када писац достиже своју литерарну зрелост, да ли артефицијелност то што један роман чини изузетним, те када смо последњи пут уживали читајући?

У последњих неколико деценија читање је изгубило своје изворно значење и престало да буде интимни сусрет са текстом. С друге стране, тумачење је постало особен деконструктивистички подухват. Почевши од шездесетих година прошлог века умножавале су се теорије које проблематизују однос између аутора и читаоца. Наспрам наратора или имплицитног, пројектованог, архичитаоца стоји наратор који је еволуирао у семиотичког, фокализатора, метанаратора. Они који се прихвате посла тумача постају фрустрирани пред подтекстом и тако, погрешно, делу прилазе посредно, преко садржаја који му претходе, посве занемарујући свој лични однос са њим. Тумачење се данас не може замислити без консултовања нараторолошких и митолошких речника, библиографских одредница. Дело које вам се можда и допало, отуђиће се и изобличити под баластом теорија.

Разбрајалицу, последњи роман Ласла Блашковића зато читамо као такозвани наивни читаоци, жељни личног у сусрету са уметношћу.

Шокантним почетком, *Лаци*, *уведи ме у свети новосадских курви* реченицом која наговештава порнографску причу, отпочиње Блашковићева приповедна поетизација свакодневног. Заљубљеници или само познаваоци Црњанског, већ ће овде учитати његову мисао из *Романа о Лондону*, да је секс корен свега, те овај роман читати водећи интимну полемику са делом писца који ерос укључује у модерну представу о идентитету.

Блашковић маниром интроспекције износи луцидна запажања о идеологији, душебрижничком воајерству, монотонији национализма, као обележјима нашег доба.

Преплитањем реалистички обликованих јунака и експресионистичких жанр-слика разбија се линеарност приче. Андрићевски смиреном реченицом, а опет јаком иронијском подлогом, јунаци отеловљују питање о могућем губљењу аутономије, дискурсу моћи

и устројству света у којем гномски одзвања питање једног од њих *Зар бисмо најправили њаре да смо илуји ?*

Догађаји су диференцирани на две културно-топографске сфере, готово стереотипног раслојавања америчког сна и новосадског свакодневног. Лирско надјачава миметичко и потцртава питање смисла у свету у којем богоугодност опстаје једино као поштапалица, *остјатјак језичке навике, јер је Бој остјављен у неком йрошлом жићу, у високој йрави*. Суочавајући се са последицама у датим моментима актуелне социјалне политике Блашковићеви јунаци, нама менталитетски препознатљиви, теже за било којим видом сигурности у својим животима. Самохрана мајка Јаница очекује да добије стан. Антоније од фудбалера постаје радник у месари, који омастивши прсте доспева у затвор, и сада, живећи у земљи која није за старце, са женом која га се гади, жели код брата у Америку. Петар сеоским учитељицама продаје збирку песама своје кћери, ужива у њиховом дивљењу, очекује сина Србислава са привременог рада, а дочекује га са насмејаном руском лепотицом и на крају, губи.

Управо заокруживањем приче о Србиславу, кроз прустовски детаљ-отварање коверте и коментар на датум који *обећава догађај на који смо одавно закаснили*, Блашковић проговара о победи времена над човеком. Извукавши Србислава из воде, покушавајући да му напипају пулс спасиоци су могли констатовати да је једино његов руски сат радио, *једино се аларм у виду социјалистичке химне ојлашавао*. Још један детаљ, који сада поручује да је идеологија надживела човека.

Не заборавимо да роман отпочиње епиграмски, цитирањем општепознате песме, стиха *should I stay or should I go*. Након тога се улога приповедача додељује момку, Лацију, који се случајно обрео на лету за Нови свет. Новац за авионску карту стигао је Антонију баш када је пао с тавана, па ју је Лаци откупио. Ставом и питањем да ли отићи, док нису јасни ни разлози останка, ни циљеви одласка, најављује се један од кључних мотива романа-сеобе, модерне миграције. Блашковићев централни приповедач је момак који ни сам не зна куда и зашто одлази. Одлазак у Америку, Хонолулу, Сибир, догађаји су који чине окосницу приче о (не)утемељеним појединцима и заједници јер, како и каже Блашковићев Петар *можда је моје време йрошло, можда је йрошло време мој народа*.

Преплитањем временских токова потврђује се теза да се у садашњем тренутку садрже и прошлост и будућност. Свакодневица матураната, окупљених на рођенданској прослави, на прагу уласка у такозвани свет одраслих, гротескно-хуморно означен као улазак у свет новосадских камењарки, потпун семантички потенцијал остварује враћањем у историју, време Другог светског рата

или комунистичког режима. Историја је дата у одразу на живот малог човека. Историјски догађај, какав је јунска експлозија муниципалности у тврђави у Смедереву, постаје део мозаика, који недостаје Аници Кувелић, у напору уобличавања приче о животу глумца, свештеника, емигранта, њеног деде, Теофила. Амблемски Теофил оживљава мотив сеоба као апокалиптичну зебњу која вуче, те комедијант случај по којем он, запивши се у иришкој општини, избегава трагичну судбину своје позоришне трупе у Смедереву. Проблематизујући питање идентитета овај емигрант у Сан Дијегу поставља оквир приче о својим синовима Антонију и Цанету, те њиховом окружењу. Иако имају особен приповедачки статус сви јунаци су јунаци међусобно условљених егзистенција. Блашковић их повезује *величанственим дејством који нас све, без обзира на оштрију нехајности за икакве везе, недвосмислено чини робацима.*

Полиперспективно предочавање догађаја, оличења трагичних судбина јунака промашених живота провоцира и имаголошку перспективу. Посебно се истиче снажна метафоричка вредност позиције жене у стереотипно одређеном друштву мушкараца, погодних само за рат и кулучење. Блашковићеве јунакиње осликавају пут маргинализације женске фигуре и поражене милоснице, зато се и каже како је *лепа жена кушња*. Тек у обрисима подсећајући на јунакиње Андрића и Црњанског Блашковићева Ида осликава аутоеротичку свест о снази лепоте сопственог тела. Самопоништавање женствености прихватањем улоге мајке *истицајући да јој ћерке изобличе дојке, мирно ће ледати своје сивљење* уврежено је патријархално виђење жене, посебно на Балкану.

Већ рођењем одређена као друкчија, без оца, погрешног имена *Сазнала је да јој је име погрешно, требало се звати Ијина, но најлува службеница у матичарском уреду пресудила је - Ида* ова јунакиња оличење је велике обмане о девојци која расте под напрслим стакленим звоном, испоставиће се и изневерених мајчиних очекивања и сопствених надања. Истражујући границе своје сексуалности, харизматску снагу лепоте свога тела Ида приказује пут фаталне лепотице којој измиче самоутемељење. Како јењава лепота није више јединствена, у мушкарцу више не изазива дивљење и уздизање до страхопоштовања.

Аутопоетички искази уткани у овај роман дискретни су и наглашавају његову тематску слојевитост. Блашковић задирући у сферу интертекстуалности, за пажљиве читаоце водећи дијалог са Црњанским, говори о потреби писаца да испевају оду или антиоду своје граду. Инкорпорирајући питање родољуба, који то постају тек у туђини *сваки божји писац има неки разлог да њуцне на родно место...мој праг је најдивнији када се леда издалека*, аутор парадигматски

поставља питање *Ламентиа над Београдом*. Новом Саду, или неком имагинарном граду, из даљине је изречена апотеоза. Ироничким обртом ламентира се над ефемерношћу човека и његовог живота, чак и емоција које се у њему рађају.

Када један од Блашковићевих јунака поклањајући свом сину истовремено и буквар и ваздушну пушку упозорава га да се од обе стварчице лако страда Блашковић, минуциозно, коментару даје статус поетичке лозинке. Открива да је од писања већи проблем утицај оног написаног. Кроз расправу о верзији популарне песме о љубави на салашу издваја се и став да песма, додајмо и прича, не мора бити реална, али мора бити животна, баш каква је *Разбрајалица* у покушају аутора да дочара трагедију обичних људи.

С тим у вези требало би издвојити још један сегмент. Група новосадских матураната покушава да пронађе теме за своје матурске испите. Подтекст њихове жеље да пишу о надреализму заправо је пасија писања о забрањеном. Тако се посредно активира тема, некада опсесивна у српској књижевности, писања о ономе неподобном по друштвени морал. Тражећи од својих ћака да одустану од надреализма или приче о деди Теофилу као теме за испит зрелости, професори оличавају репресију која води до формирања друштва конформитета и некритичности. Блашковићев приповедач тако констатује да пре или касније сви увучемо рогове у корице. Но, ова порука је успела упитају ли се читаоци да ли то и сами чине свакодневном? Може ли се за недостатак интересовања за културу, последњу рупу на већ ушљиваној свирали, како је Блашковић, не романописац, већ грађанин описује, окривити управо нама својствена особина гурања проблема под тепих, допремљен из пријатељске Кине.

Ако у низу читамо наслове поглавља *Разбрајалице ирочићашемо* песму. Можемо ли опет призвати у помоћ Црњанског? Свакако да.

Тематски интиргантна, естетски успела, причао о социјално неадаптираним јунацима у вечитој самоилузији чини Блашковићев роман пријемчивим за читање и изазовним за тумачење. Истина, аутор се ухватио укошгац са изазовима постмодерне, али није створио херметичан, већ роман који под маском раскидања са смислом баш о њему приповеда.

Не могавши да се, као и неколицина домаћих аутора у последње време, отргне цитирању Мустафе Маџара да је свет пун гада, аутор још једном поручује да је тежња за победом над сулудом разбрајалицом, која историјским и свакодневним поразима додаје још једну ноту бесмисла, и сама илузорна. Човек заиста остаје октопод који не зна шта ће са својим рукама. Покрене ли их постаће маџаровски деструктиван.

Лидија Мусћеданаић

ПЕСНИЧКА УТОПИЈА (ПРЕИСТОРИЈСКОГ) ЗАВИЧАЈА

Последња објављена књига Зорана Ђерића, под називом *Чарнок* (Нови Сад, 2015), представља антологију *азбучних завичајних молићви*, како их је песник назвао. Испред њих се испоставила пролошка песма, која отвара ову песничку збирку. *Нулиа* песма разграничава простор на спољни и унутрашњи, устоличавајући неоспорно присуство тајне као подстицаја за писање, као *genius loci* стваралаштва. У њеном простору сместили су се бројни атрибути Ђерићеве пространости – (сенти)менталне, архетипске, језичке – представљајући својеврсни завет песниковом завичају, чије се име, келтског порекла, налази у називу збирке. Песничка пак збирка осмишљена је и од бројних ранијих остварења, тако да књига представља и својеврсну песничку генезу, аутобиографију, али не ни само песничку. Затекао се песник и у скученим просторијама, као и на широким географским потезима, углавном европским, крећући се у правцу унутрашњих простора, у којима се препознају његове раније теме и опсесије – дом и бездомност, изгубљеност, ћубриште, природа, књижевност итд. Песме у акростиху имају азбуку, односно свака песма је састављена од по тридесет стихова, од А до Ш, што такође евоцира његова ранија песничка остварења (*Аз бо вуге*, 2002; *Blato*, 2011), посежући на тај начин за традицијом српског средњовековног песништва. „Послужио се познатим, али од тада готово некоришћеним обликом азбучне молитве, испуњавајући је новим садржајем. [...] Песме служе као молитве, али и као дијалог са свакодневицом” (Дарко Гавриловић, из рецензије).

Задатост форме не омета га у постмодернистичком поигравању асоцијацијама, којим богато надахњује песничку вештину. Иако покатак у рими, стихови су изломљене форме прозне модулације, али поетске интонације и једне танкоћутне мелодиозности која погодује, наизглед, лаганој каприциозности духа. Песник се не смирује са познавањем језичких правила старословенског језика у песми *Ај*, већ их везује за друге језикословне сличности, истовремено хуморно укрштајући некореспондентне појаве, као што су датум рођења, од којег лако стиже до рођендана, имендана, догађаја, ћама (маћ. потпоре) или даске, жвакна или жвркна (*podicus fissura*) или велике рупе, злојеше и залагаја. И све то у пет стихова, а да при томе избегнемо везивна ткива којима вешто сугерише сим-

боличност и повезаност. Даља игра асоцијативности повремено евоцира извесну барокну затамњеност и недокучивост језика за претеног загонетном метафором и шифрираним кодом.

Теме су, поред завичајног Чарнока, многобројне, а највише се везују за елементе – ватра, вода (*Појлава*), Земља, ваздух (*Облак*), затим за људе и (не)хуманост као у песмама *Жалбеник*, *Јерес*, *Самоубице*, *Храбал*, *Корифеј*, *Ценовник*, *Њ. В.* и др., док се културолошко и цивилизацијско наслеђе највише препознаје у песмама као што су *Ексери*, *Ђубришиће*, *Лекџира*, *Маска*, *Нађиробије*, *Фибуле*, *Цак* и др. И ово груписање је заправо условно, јер нпр. песма *Вајџира* само насловом евоцира елементарност, а заправо је скоро цела саздана од низа наслова књига и њихових аутора, асоцијативно и тематски повезаних. Последњи стихови елаборирају кратко садржај *Бледе вајџире* Набокова и *Рејисџира*, симболично се згушњавајући око теме смрти. У већини песама налазимо бројна навођења и цитирања, парафразирања и помињања великог корпуса књижевног и не-књижевног стваралаштва, те научничке акрибије – од биологије, медицине до филологије, и другог језичког арсенала појмова и дефиниција, које песник афирмише у сплету својих песничких медијација, молитвених образаца. Чак и када се занесемо читањем азбучне форме молитве која унеколико диктира начин степеновања појава, смисао и садржај успевају да лебде одрешено од поменутих форме. У песми *Горе* аутор је потпуно ослобођен од свих до сада уочених „баласта“ и са лакоћом евоцира једно своје путовање авионом, онога што је перципирано ван њега, као што су географски топоними и дешавања међу сапутницима, тако да је песма више модеран опис доживљаја опијености лепотом, лакоћом, тренутком, одсутношћу онога пре и после.

Каталози, као и низови речи и асоцијација, је средство за којим Зоран Ђерић посеже у свом постмодерном превредновању архетипских завештања, како би лакше инвентарисао општу историју света и утицаја, те тако налазимо каталог књига (аутора, али и јунака и тема појединих књига) у песми *Лекџира*, затим каталог биљака које су расле и које још увек ничу на Чарноку у *Расџињу*, маестрални кишовски каталог самоубица у песми *Самоубице* и краћи каталог места у путописној песми *Ћивоиџи*.

Претежност тематских окосница креће се око смисла битисања и стваралаштва. У песми *Ђубришиће*, посвећеној Данилу Кишу, види свуда само грдобу, јер се све окончало и све ће се завршити на отпаду; и поред молитвене интонације, нарочито наглашене зазивањем бога и спомињањем религиозне симболике и имена, песник се пита „Радшта сам се имао родити, радити на / Себи, на земљи,

на папиру, ако ћу сагњити, / Такође попут обичног цвета, плода или звери?", сводећи се у коначници на ствар, односно одбачени предмет на ђубришту.

Пропадају и завети попут хришћанства, које симболизује *Ексерима*, задржавајући своју опсервацију прво на историји предмета – „Издужени, ваљкастог облика, били су / Дрвени, са нашиљеним једним крајем. Уместо / Ђулади, на механичком сату, висили су / Ексери, али они су већ били од ковине, од / Железа, изливени у неком од калуца. Чак и златни!... Иначе су од челика, бакра, месинга, алуминијума...” Предмет неопажено персонификује: „нема радости док те ударају у главу. / Савијање, кривљење, опирање не помаже, / Тешко ћеш избећи судбину, клешта / Те те врати-ти у стање покорности, / У положај због кога си ухваћен за врат”, наговештавајући да је тешко подносити жртву, али и слободу и посебност, јер није сваки распети Христ. Отуда је крст „Црвоточина узела под своје, испадају / Чавли, изгрижени рђом, зубима времена... / Џаба смо их учврстили уверењима, као / Шаркама, иступљеним главама.”

Ако у *Ђубришту* и *Ексерима* све окончава на отпаду и срањује се у велико незграпно ништа, онда побуна против тог „протокола” долази са песмом *Изјубљености*, где скоро заповедним гласом говори веруј да је све потребно, да ништа не треба одбацивати, јер се све може оваплотити, кроз креативни чин, у песму, у стих, записан на хартији: „Црно на белом, ако је наш једини траг црн, / Чему страх? Прихвати то као свој трн. / Џекпот, или главни згодитак на рулету, / Шаблон, по ком си и сам распет у свету”. Следећи Малармеову максиму да „све на свету постоји како би завршило као књига”, песник и у *Најдиробију* доноси низ уверења са којима се иронично поиграва, гравитирајући ка теми смеха и стваралаштва, суочавајући се са „ништа из ништа”, преко Бергсона и Женета, видећи у њиховим ставовима кантовско изругивање смрти и пролазности, сводећи песнички омаж Стерији на двосмислено гледање на естетику, здравље, смех, на супротне тенденције у подношењу пролазности путем књижевности, питајући се какав споменик себи дићи. Двострукост одговора на питање смисла и поезије поставиће и у песми *Појлава*, парафразирајући, између осталих и Љермонтова који не види човека као „узвишено биће које сазнаје и / Осмишљава природу и свет”, већ као „ништавило које долази ниоткуда и, / Све се чини *да иде никуда*”, док у тешком времену свеприсутног политиканства „Поезија данас нема / Тако универзалну димензију, као што ју је имала”, те ни Ћопић, ни Киш немају ту са својим преобразујућим способностима шта да траже.

Завичајни Чарнок, археолошки локалитет и преисторијско насеље, завештан у наслову збирке у којој се о њему затичу четири песме, јесте један архетипско-утопијски оквир из којег се Ђерићева песничка визија узбучава у молитву свету и молитву за свет. У песми *Земља* налазимо генезу истраживања локалитета и онеобичајене музеолошке описе предмета: „Расути у сондама, поред келтске / Су и фрагменти римске и средњовековне керамике. / Ту су пронађени: гвоздени келтски кључ, Ђупови украшени косим / Урезима и хоризонталним ушкама, / Фрагменти, жигосани орнаментима” и хлеба који су Скордисци јели. Надовезао се песник овим приступом на једну линију лирског описа реалија препознатљивих код Киша, Пекића, Симовића, Бајца и др. У песми *Фибуле* се пак језички поиграва великим бројем могућих синонима и израза на другим, страним језицима, за једну скоро ништавну ствар као што то преисторијска копча може бити, мада су многе од њих ванредне израде и лепоте. Копче ипак види као знамење трајности, јер оно што су оне придржавале – „Сагуми, палије, и сличне кабанице, које су / Тада биле на леђима достојника”, те „Хитоне и хламиде на раменима предака / Црви су одавно појели”. Музеолошком опису вратиће се на крају песме: „Пар сребрних фибула из / Чарнока (са декорацијом на правоугаоној ноzi и луку), / Цеце у врбаском завичајном музеју а да мало ко зна / Шта вреде и значе њихови „консекративни рогови?””. И коначно, у *Уместо њојовора: Чарнок* налазимо поетизовану историју насеља и археолошки опис, у којем се прегледно нижу детаљи око првих и потоњих насељеника, од Скордиска и Келта преко Сармата, до Римљана, Авара, Франака и Бугара, наговештавајући на крају случајност једног налаза, као да читава историја преживљава захваљујући опстанку и природним нагонима: „Дукци су ископали, уз скривене кости, остатке грнчарије и / Шапама их разбацали по сеоској њиви...”

Утопијско у овим песмама налази се у миру моћи реконструкције давне прошлости која евоцира неко другачије време, заштићено од свега онога што пост-постмодерни свет данас са собом носи, у свом негативном кључу. Утопијско је златни сјај меланхолије на обронцима сазнања које свет поново оживљених ствари успева да нам понуди.

Зоран Ђерић ће своју песничку књигу, необичног формата, испуњену и ауторским фотографијама насловљеним тако да асоцирају и подражавају бројне теме и мотиве из збирке, завршити својим портретом у последњој песми, духовито, уз помоћ зареза, ломећи своје презиме у наслову – *Уместо биографије: Ђер, и, ћ.*

Душан Стојковић

ПЕСМЕ КОЈЕ ЈЕ ИСПЕВАЛА ДУША

(Лаза Лазић, *Клинасѐо ѝисмо*, Арка, Смедерево, 2015)

Многи старији и стари писци бацају перо у трње. Неки од њих упорно покушавају да пишу цедећи суву дреновину и нуде нам литерарну мртворођенчад. Лаза Лазић (рођен 1929), песник, прозаик, драмски писац, есејист, писац за децу, антологичар и преводилац, један од најстаријих српских живих писаца, не чини ни једно ни друго. Његове нове књиге прави су празник за читаоце којих је, парадоксално, све више и које спадају у најбоље што је из његове књижевне радионице изашло. Посебно то важи за две ванредне књиге – писац их је скромно као такве одредио – записа *Шум лишћа* (2010) и *Звездане мајле* (2014). Обе су жанровски неухватљиве, у њима, и поред изузетно значајног присуства лирског, ипак рефлексивно доминира и могле би се окрстити као особена мислила. Обе садрже песме, песме у слободном стиху, тагоровске песме у прози, ритмички компоновану прозу, есеје, мини-есеје, записе, листиће, условно сатиричке а несумњиво критичке текстове, текстове са очигледним „политичким“ набојем, у бити полемичке, епифанијске муњограме који се свде на једну једину реченицу, сећања, приче... Показале су нам како је Лаза Лазић био незаслужено скрајнут и у оквиру своје генерације и у оквиру савремене српске књижевности уопште и како је он много значајнији писац него што се до тада мислило. Посебно то показује његова, за сада последња, песничка збирка *Клинасѐо ѝисмо*, о којој пишемо. Она ће бити, ако то још увек није, књижевно изненађење минуле године. По нама, најбоља је песничка књига свога аутора, али и једна од најбољих, ако не и најбоља, збирка која се појавила ове године и једна од најбољих збирки које српска савремена поезија уопште има.

Клинасѐо ѝисмо није само, и није најпре, песничка збирка. Оно је особен еп који се састоји из педесет мини-певања означених римским цифрама. Њихова философичност је и више него приметна. Одавно нисмо имали, посебно овако квалитетну, рефлексивну поезију у којој се захватало из самих, и највећих, дубина мисаоног и било у стању да се оно што је од искони као философско прихваћено песнички пева и образложи на самосвојан и сасвим искошен начин.

Клинасѐо ѝисмо призива философску поезију, доказујући како ова, иако се и даље у то сумња, постоји. Несумњиво и *Еј о Гилиаме-*

шу, један од најзначајнијих, свакако – иако најстарији – и најмодернијих епова, дубоко егзистенцијалистички, који свеколика светска књижевност има. Оно што је по овом епу за човека било најбитније, остало је најбитније, јер је универзално, и за човека који се јавља у поезији Лазе Лазића, једнако као и за самог нашег песника. Прва песма / певање његове збирке овако описује настанак света, и уметничког, и песничког: *Овај свети настаде из кружића / убудне ране модрице дошлицаја светиа... / [...] / ... јер заједнички је свима / додир усана из којеј наста йлодећи се / вечийості бића* (I).

Навикли смо се на тврдњу по којој су очи огледало душе, али код Лазића оне бивају *огледало небеске дубине* (III), те се тако душа са небом, космосом једначи. У читавој књизи и јесте лирска реч о човеку унутар космоса, човеку који, по другој песми (наводимо је исцела), мора да сачува своје лице, и духовно, е да би опстао као човек у бесконачним просторствима у којима се, и физички и духовно, обрео:

*Ако йоред и изван овоі живоїа
који їи је даїи какав је даїи свима
не сївории себи истїовремено друїи
одистїа ївој
и смисленији и сушїинскији
и не йосветїиши се мирно и са сїрашїу
њему
и їо највећом снаїом свої бића
не одсїуїајући од њеїа никад
сїварно се надај само їузи
їузи и їразнини* (II).

Ова песма је помало „скривена”, али на себе привлачи пажњу тиме што је убедљиво најкраћа у читавој збирци, има стихове, наизглед „рецаке”, краће од оних у другим песмама, огољеније се у њој тврди оно до чега је песнику стало, те тако постаје кључ за отварање мисаоне поруке читаве књиге.

Све песме у овој збирци, иначе, грађене су по једнообразном моделу: астрофичне су, неримоване, састоје се само од једне једине, разбокорене, интерполација пуне, реченице, пуне су опкорачења и пребацивања (они је архитектонски нивелишу, не дозвољавају јој да задобије оштре ивице и да се ломи на претерано уочљиве лирске секвенце), стихови су углавном једнаких дужина, сви интерпункцијски знаци – осим закључне тачке – изостављени су и песме су налик на блок-песме, лирске стене / пирамиде.

Песник се не клони архаизама (укључујући у њих и стајаће речи наше усмене лирике): *берићеи*; *блаовайи*; *вакаи*; *доселе*; *жих*; *жуг*; *љуба*; *мнийи*; *сахайи*; *шер*; *ћух*; *ићаше*.

Комбинује их са, чешћим, неологизмима: *бескрајностироко*; *иолорамен*; *донебесни*; *исходкамен*; *исходнебље*; *јейрождерач*; *јуйренозорни*; *лейширокрилни*; *малинокрвни*; *надбујни*; *надобични*; *надумни*; *небосклон*; *одбијеник*; *иодхрасни*; *ирашинасшовлажни*; *ирезамисао*; *ироститорвреме*; *свесредина*.

Веома често посеже за придевом *иануци*.

Речи-теме су: *звезда*, *мрва*, *лаг*, *биће*...

Веома су лепе метафоричке синтагме: *нокйи смрйи* (IX); *дрх-иавом крви* (XIII); *мрвама бића* (XIX); *иућеи смрзнуйо живоиа* (XX); *срца земље* (XXVI); *мрви сйене* (XXVIII).

У самом срцу збирке / поеме многобројне су, метафоричке и оне, али и експресивне (има их и натуралистичких и поетичких) и сновиделне, са приметним метафизичким набојем, песничке слике (готово свака песма је по себи): *звезда у колу сесйара* (III); *сйраино сйокојсйво вечностйи* (III); *у ружама свйшања и у йеруници йшме* (VI); *На води йвоје су косе сунцолика медуза / у ваздуху на веиру йуишйене йлаве сйреле* (VIII); *йодйи кайке сребрне раскриј йећине йоледа / иза којих је зйй самрйино йонора свеишлосйи* (VIII); *неи овде иде моја драйана обавйена око мене као / љуска око зеленој ораха чврсйо и мирисно дйше / и зри и йреййи као на самрйи и завршава / свој живои заједно с мојим йоново и йоново / јер срж вайре и свети цео йи дйше јеси сам* (XII); *йисмо је мој йулс мој дамар моје дрхйшање* (XV); *чуо у брујању ййишйем издвојен йлас дрозда / и реших йшад да уз ову йесму йојуће ййишйе / коју и као дйше бескрајно волах засйим засйим / и да се срећан у својим ранама никада и не будим* (XVIII); *човек је сав од вијујавих врхова ийала у сржима / оряна који йа чине човек је сам биће дрхйше / и вијујајуће чврсйо као шйљак йланине нейосйојано / као йлас веира човек је варница светиа слика боюова / од йраха йрезамисли светиа йушйем свеишлосйи сунца / човек је сваки сазвежђе йо наши врачйи знају* (XIX); *Ја сам койао у мени ври овај свети / који йредсйаву йодржава обрнуйоу као да би он / био свеобухвайни казан лонац у којем се крчкају йожари револуције ушйоије айеншйаи йодвале* (XXV); *Кад једни људи йоједу сав садржај земље / йојасу йланине йосрчу мора разбију камен / и удахну йа као йрах друйима осйаје небо* (XXXI); *йределе сунчани мрйодни вечерњи йределе / кад облаци навешйују ноћ и йо ййшйомом / царсйиву љушйи боюови сеју семе йанких муња и / ойресају йлодове својих дебелих йромова* (XXXV); *арйисйикиња склизне у слинаву мрежу свакодневице* (XXXIX); *схвайих да сам се нашао у равници чисйој / неиде иде још нисам био а йо је моја кућа* (XLI); *йесма је йовор оскудице* (XLI); *као боре сйарице која је йреседела век на обали мора / чекајући на веиру и сунцу йоврайшак свој йосйодара* (XLIII); мотив Пенелопе; нико

сем мене за ово место не зна / и нико као ја не би могао кроз њропорвреме / њренети њољубац на то место из које се излива / у мене сав животи светиа и сва моја раскошна смрти (XLIV); давид и њољуби за шведским / стилом биш су делили скалелом њоследње кувано / јаје на равне частии (XLV; пример за хуморну слику: сукобљени јунаци обрели су се за шведским столом, уместо ножа користе се скалелом; задовољавају се да поједу једно једино, поштено подељено, јаје); више мрѡав неѡ уморан (XLV; онеобичено „померање“ изреке мрѡав уморан); свака је ѡукоѡина / ѡлечера зайис баховѡ соло концерѡта за чело (47); ѡѡовори ѡ себи само су / измишљѡина знања барски ѡредео има исѡу жељу / исѡи наѡн као ѡи и ја а ѡо је светије ѡд сваке мисли (XLVIII); врхунски ѡајни разбор локве је живети највећом снаѡм / живети живети ѡуније и доследније живети ѡсолуѡно / ѡроменљиво и смрѡно живети свеѡлосѡима и лейѡѡама / узвишеним боље но човек (XLVIII); ѡсеѡам свуда само ѡаѡки усѡѡаласани / рељеф недара моје драѡе у симфонији коначној броја (L). Ево неколико примера за гномске стихове који су једна од видљивих саставница позног, али и ранијег, Лазѡева песништва: Моћ над живѡѡом друѡѡа ѡудској биѡа / највећа је моћ (XX); јер велик је сваки човек / који ниѡѡио није човека друѡѡи ни ѡрезираѡ / није се надимаѡ (XXVIII); држава ѡѡравља сама собом (XXXVII).

Најчешће граматичко лице ЈА јавља се и у женском роду. ТИ је апострофирање мајке, сестре, ѡубе, звезде...

Честе су кумулације: Нема ѡкреѡта миѡа ѡромене / један дан светиа милион ѡдина (III; други стих наведеног примера несумњиво је амбивалентан: може се прочитати као навођење два временска пола, али и као ѡихово изједначавање у којем случају би се у оксиморон преметнуо); Подлоѡа ѡсѡѡѡи ѡѡѡка ѡдсѡѡирач ѡло средина (IV); ѡѡѡан ѡкован ѡличен (XXI).

Наводимо само један пример за оксиморон: Прозукли косѡур / ѡаѡѡе (V).

Иако је поема лишена риме, звучна раван је и те како засићена. Посебно многобројним, и ефектним, асонанцама и алитерацијама. Али и анафорама као, на пример, у XLIV клинаѡѡом ѡѡѡу.

Време и простор се „спајају“, и никако само у неологизму ѡропорвреме (XLIV и L). И стварно су се претворили у ѡропорвреме. Избрисане су све међе између ѡих за које се мислило како су трајне и неопозиве. Пред нама је дубинска, умна поезија која нас је осликала до самог дна душе, и умно и дубоко. У последњѡј песми прибележено је: наше душе која је / свечуло. Та душа-свечуло испевала је ове песме. Веома блиске ванредним песмама, поемама Куѡѡѡа у свемиру, Аѡѡралије, Док свемири вену, Недѡход, Проѡѡѡѡ Рубова и Освајање коцке великог Николе Шопа и ѡеговом космизму.

Добривоје Сїанојевић

СТВАРНО ЈЕ САМО ДЕЛО

(Зайис о делу Миомирке Нешић)

Миомирка Нешић је писала песме, путописе, романе, есеје... Њено дело нас подсећа да је имало смисла стварати и кад се губила свака друга нада.

Сїварна је само самоћа каже се у једном стиху рукописа *Свуда ње има и нема* Миомирке Нешић. И збиља, већ од Ибзеновог *Народної неїријатїеља* постаје јасно да је човек, вероватно, најјачи кад је сам. Међутим, ефекти самоће могу бити разнолики. Могу се кретати од апсолутне празнине до лажне пуноће. Такво противуречје мисаоних и емоционалних стања лирске јунакиње решава се негде на небесима („Без небеског пристанка“).

Стваралаштво Миомирке Нешић пуно је тананих осећајности и извесних продорних, али тихих, гласова неомеђене стварности. Стално између сада и некада, између овде и тамо, Миомирка се бавила привидима који су били њена нова реалност. Без наглашеног артизма облика, у себепознатој патетичности и изворности Миомирка је писала о изврсности и вечној оданости. Реч је о особи која је много осећала, али то умела и речима да наслика. Бити сасвим сам, не значи бити и сасвим усамљен. Реч је о посебном „отимању“ од сећања („Зачарани круг“).

Далеко од оксиморона, али суштински оксиморонски организовано стваралаштво. Спајање супротности одиграло се, најпре, у спајању стварнога и привида, светлости и таме, небеса и земље, самоће и непрекидног сећања на друге. Миомирка се на самоћу није одлучивала добровољно, мада је бирала сабеседнике на себи својствен елитистички начин. Тек самоћом се потпуније упознају други људи и потпуније сећа на оне којих више нема. Између крхке хиперболе и снажне елипсе одвија се цела лирска унутрашња драма прошлости и имагинарне некадашњице.

Честе некије, дијалози са несталим, и повремене препирке говоре о посебном реторичком надахнућу. Сада је то, међутим, само сећање на некадашње друштво. Истовремено се мисли и на ствари, и на људе и на тренутке. Ствари подсећају на људе, а људи на тренутке. И тако се реминисценција одвија у „зачараном кругу“.

У сну смо се їрейирали, пева се у Миомиркиној песми „Препирка“. Читалац тако повремено остаје сврховито збуњен пред чињеницама нестајања и истовременог појављивања. Миомирка се са

собом налазила у идеалном друштву. Оне која се сећа и оне која машта. Ненаметљива фантастичност мотива привида, нестанка и варки водила је у својеврсну узбудљиву лирску причу.

Мешање елемената рационалности и својеврсног неоромантичарског заноса доводило је до прожимања песничког и ирационалног. Миомиркине књиге, стога, као да потајно лебде у свакоме од нас. Нема никога ко се некога не сећа и за неким не чезне. Отуда је лична исповест добијала обележја општег и трагичког. Миомирка је била упорна сведокиња бездана и *нигдине* који се пружају између свакога од нас. Просторна удаљеност је мала у односу на осећајну бриткост која се код изоштрених осећајности јави тек после великих ломова.

Отуда и честа парафраза романтичарских мотива и Поовог напева *никад више*. Општина сукоба и неумољивост растанак чини њене књиге, зато, вазда актуелнима. Самоћа тако постаје сасвим одређени покретачки мотив. Уместо ужаса који би могао да чека усамљенике, обнавља се унутрашња прошлост на аутентичнији начин од бившег трајања. Повремена линеарност њених рукописа оснажује дух усамљеника који нас костихевски уводи у просторе између сна и јаве („Никад више“). Овим песмама се истовремено слави и гради неумољиви, двозначни, шаролико разобручени свет неподношљиве самоће.

Дисовско расположење из песме „Можда спава“ преноси се, такође, целим рукописом. У песми „Заборавила сам“ говори се о сетној песми као о старом умећу певања. Ако би се човеку ускратила моћ туговања, било би то нешто збиља ужасно. Зато је туга у овом стваралаштву доведена до поетичке константе. Није, међутим, реч о депресивном туговању. Посреди је моћ да се остане сам с несрећом. Тако се ишло између подручја посебне светости и литерарне игре помоћу које се лакше спознавао свет. Боље је, можда, са свима туговати него сам певати. *Расејане речи њо умљу и заумљу* („Расејане речи“) тако пристају и на простор за меланхолију и простор за игру. Између та два простора одиграла се лирска драма старања. Свест о истовременој осуди на вечну неодређеност и тренутну одређеност чини да ово стваралаштво и даље делотворно лебди између скепсе и вишезначности. Најближе вишезначној скепси.

Нико се не рађа потпуно сам, али не нестаје сасвим сам. Са нама помало одлазе и они којих се сећамо. Једнозначност спознаје приликом сећања у овом стваралаштву се управо зато преобраћа у симболичко вишезначје исказано надахнутим одама (ода Неретви, Дунаву, Морави, хеленској мисли, вину, хлебу, Гаврилу Принци-

пу...)). Посредно се, тако, казује да не постоји сећање у коме вечна усамљеност онога који се сећа не би била и трајна радост због онога што је било. Увек *звоне звона за узбуну*. У том „тражењу себе“ самоћа, можда, постаје и најбоље друштво како је говорио Милтон. Самоћа је, уосталом, снага најјачих.

Миомирка је наизменично прерушавала своје присуство многим сновима. Сневање у стварности и о стварности није контрадикција већ аутентични лирски преображај сневача у некога ко би волео да буде сањан. Снови се у њеним ониричним микро-лирским причама одвијају на надструктурном нивоу језика, постепено се одвајајући од материје. На стилском плану стварност не угрожава снове, али снови побољшавају стварност.

Да би би спасила своју душу, коју је имала у изобиљу и више него што је потребно суровој реалности, Миомирка је допуштала да јој се приђе сасвим, понекад и немилосрдно близу.

Снови су увек спремни на прерушавање стремећи према мотивима *надања и космоса*. Питајући се ко смо, Миомирка је призивала сасвим посебни лични космос у коме је покушавала да се сакрије од себе и других.

Сан је, у ствари, паралелни живот, понекад замена за живот или сасвим друга збиља. Неки мотиви су велики сами по себи, друге је Миомирка посматрала увеличане под својом лирском лупом, трећи су се наметале као посебне недоумице („Не знам“) у многим питањима којима се лирске дисонантност доводе у традиционални романтичарски склад.

Миомирка Нешић није говорила обичним језиком већ језиком снава, сањарења, снатрења и сновивења. Одстрањена је свака помисао на обичност. Стога се својим говором приближавала посебном лирском поретку ствари. Нема пародичних стратегија, нема карикатура, нема ироничних опонашања. Отуда је све у различитој свевременој лирској синхронији.

Моћ песничкој језика да се сећа и саосећа у свакој њеној књизи достигла је свој пуни домет. Језиком осећања се постепено овладало прапочетком и вештином да се суштина помеша са звездама. Од таквих лирских свечаности и церемонијала саткано је ово стваралаштво. Као да је од извесних поетичких срочности са Дисом и прозом сликарке Наталије Карић. Песнички глас се дизао до астралних висина да би се сећао и боље видео. Такво гледиште условљавало је посебни лирски разговор са традицијом.

Честе лирске апострофе Миомирке Нешић били су готово молитвени вид обраћања („Ниси ми дао моћ речи“). У том обраћању нема ласкања, има богатства асоцијација. Миомирка себе не ста-

вља у први план. Она је децентрализовала своју улогу побеђујући у малим етапама смисла.

Певајући сопственом сећању и о сопственом сећању, Миомирка је често призивала драга лица и просторе из оностраности. Нема слободних зона раздвајања различитих светова. Има немирења, *тиховања*. Сви лирски ликови су оперважени позлатом посебнога сећања.

Овај песнички говор често даје препознатљиву дисовску изражајност (*Заборавила сам име цветића*, „Заборавила сам“). Реч је о посебном богатству књижевног искуства. Све је поезија, поезија је свет. Писање јесте и чинодејствовање у посебном позоришту. Миомирка је главна јунакиња својих књига органски повезана са сродним душама. Суштинска судбина свакога бића јесте да се роди, проживи и нестане. То је драматични ефекат који се неопходно рађа из убрзања које ствара поезија. Није, међутим, дато свима да се приближе својим суштинама, ма како оне безначајне, иначе, биле. Само одабранима је дато да доследно не могу да побегну од себе.

Парадоксалности су случајне у овом стваралаштву, а случајности парадоксалне. Лирским маскама се често маскирају лични поводи. Стварање Миомирке Нешић није поезија удаљавања, она је лирика приближавања.

Миомирки Нешић је припадала моћ готово неограничене уобразиље да саосећа са онима којих више нема као да их заиста има. Њени сонетни венци су, отуда, ствар сасвим посебне осећајности. Таква осећајност не може а да се не позове на познате топове романтизма („Мир у смирају дана иште збуњена душа“). Више се нема обзира према стварносном искуству. Она је астрализовала своје виђење и постала део посебне лирске афективности којој многи нису ни склони ни способни да је проосете. Посебна лирска патетика њеног стваралаштва враћа у заштитничку топлину потребе за сећањем и умаштавањем. Умаштавање и омаштавање се показују као снаге јаче и од стварности. Реалност је само почетно надахнуће. Тај нежни слој стваралаштва подсећа на сентиментализам једног Жак Жак Русоа, на преданост Дидроа, на противуречности Бодлерове поезије, на опијену сненост Артура Рембоа...

Миомирка Нешић је мотиве сна уздизала на виши ступањ („Зашто ми у сан долазиш из неког другог времена“). Сан није био само паралелни живот, он је и место које вечити дух узима као своје место постојања. Веома је сугестивна доследност и преданост којом се боје приказане појаве. Слој сањања није угрожен слојем стварности. Они се међусобно прожимају, допуњују и доозначавају. На тај

начин се oseћајно успешно продире до nesaznatљивих предела и тмина људске душе које у овом стваралаштву има у готово сваком ретку. Сећања Миомирке Нешић јесу силасци у анђеоску пакленост и паклену анђеоскост сећања. Седам њених сонетних венаца као „седам лирских кругова“ воде нас према дну сећања да би нас извели на врх асоцијативне премоћи.

Честим реторским питањима, и у поезији и у прози, Миомирке Нешић постизала се посебна блискост стваралаштва. У сонетима је све лирски различено као да је реч о једној особи. Осећања немају своје преграде. Све се дешава истовремено у венцима. Нема онога одвојенога „било је“ и „јесте“. Они се спајају и ненадано појављују („Све што смо били и јесмо нестаје у нигдини“). Нигдина у овом стваралаштву није ништавило. Она је својеврсно рајско место у коме се исправљају грешке и лутања. Духови присећања стварају језик и авантуру певања. Лирски преокрети почињу чином певања о носталгији. Да није носталгије, ни нас не би било. Она је сведок нашег постојања. Миомирка Нешић је брижљиво градила свој аристократски положај непристајања на компромисе. За њега су и опште и посебно били део једног универзума. Отуда њено дело има засебну кружну структуру. Посматране појаве су, дакле, неодвојиве. Свака реч и покрет завршавају на истом ушћу повишене осећајности којој се ништа не може приговорити. Осећајност је на момементе песнички прејака за модерну поезију, али *лирске некије* и поновни сусрети са несталима функционишу на нивоу симболике као маниристички топоси, а не као нарочите лирске инвентивности.

Миомирка Нешић је својеврсна прозна луталица кроз песничко сећање. Она је сусрела све драге ликове, појединачне и колективне, и позивала их на заједничко весеље поновног састајања. Збуњеност је ту очекивани чинилац очуђења. Сви су некако осуђени, сви су се случајно нашли, па и читалац, на верност сопственој улози, па тако и на извесна понављања рима и романтичарских колошпета. Усталом, понављање није само мајка мудрости, то је и основни састојак сваког увођења у лирски транс какав је био Миомиркин, без сумње. Немојмо да будимо оне који су у заносу. Пустимо их да их одживе до краја. Прекидати месечарење јесте посебан грех.

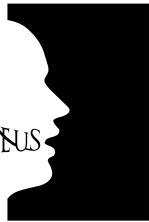
Призивање прошлости у њеном стваралаштву је сведено на меру личног безмерја. Можете утишати присећање, ако хоћете. Али не можете се отети утиску снажне проживљености којој и није стало до речи већ до атмосфере. Миомирка је силазила до детаља да би приказала општу слику. Она је била отворена за исповести

и затворена за примедбе. Била је перипатетичарка и лирски луна-тик који не може без Месеца, а ни Месец, изгледа, без ње. Сетимо се романа *Мачем од месечине*. Кретала се у свом стваралаштву према њему вертикално („Зенице су ти месечевим прахом као срмом опточене“) и заједно са њим хоризонтално својим дугим стиховима у још дуже сећање.

Нико није заштићен од високе асоцијативности овога стваралаштва. Свако се суочава са нечим што је заборавио. Миомирка Нешић је крстарила романтичарским топосима као дух жељан осећајних авантура. Њој се све двоструко дешавало јер је умела да се сећа.

Најзад, њено стваралаштво је опомињући гест да не ограничавамо сопствено сећање, да се не подајемо забраву и збуњености. Не сећајући се као да показујемо како не познајемо властити живот. А он ће нам се, кад-тад, вратити као подсмех, а не као радовање. Стваралаштво Миомирке Нешић било је радовање нечему што је било као да ће тек бити. И нарочито туговање за нечим што никада није било, а могло је да буде. И већ смо у власништву божанског. Многима није дато ни да му се приближе.

MONS AUREUS

БЕСЕДЕ

Вељко Брборић

СВЕТИ САВА ЈЕ НАШЕ ПАМЋЕЊЕ, НАША ВЕРА И НАША НАДА

Градски челници, представници Српске православне цркве, даме и господо, браћо и сестре, поштоваоци српске културе, српске историје, српске традиције и најзначајнијег нашег претка у свеколикој српској историји, смедеревски светосавци и светосавски смедеревци помаже Бог и наздравље вам овогодишње – 27. СМЕДЕРЕВСКЕ СВЕТОСАВСКЕ СВЕЧАНОСТИ

Учинили сте ми велику част када сте ме позвали да вечерас, као професор најстарије Катедре за српски језик у Србији, будем са вама, такав позив се не одбија, посебно не у граду с богатом историјом и културом, граду с највећом равничарском тврђавом у Европи и граду који је у својој историји био велики страдалник и жртвеник, граду који је у једном минуту остао без више од три хиљаде мештана – мало је таквих страдања у васколиком човечанству.

Стога ове реченице изговарам с пуно сете и поштовања према смедеревској историји и овогодишњим – 27. *Смедеревским светосавским свечаностима*.

Свети Сава и прослава дана Светог Саве обавезују нас на колективно **сећање** и **памћење**, посебно данас, када смо по ко зна који пут у искушењу и на раскршћу, пред важним националним одлукама и у не баш пријатним околностима и у не најсрећнијем окружењу. Није то први пут, није то најтеже што нас је сналазило, па су **вера** и **нада**, уз **памћење** и **светосавље**, наша једина сигурна звезда водиља. Волели бисмо да имамо осим светосавља, вере и наде и других савезника, али не бива како желимо, већ како бити мора.

Кад већ поменух памћење, немамо већег од овог СВЕТОСАВСКОГ, српско памћење и целокупна српска историја има два дела, први је онај до Светог Саве и други онај од Светог Саве до данас. Свети Сава је крај једног и настанак новог раздобља српске историје.

Није посебно потребно истицати да до Светог Саве нисмо имали веру, без вере није било наде, без вере и наде нема ни историје, нема памћења. СРПСТВО пре Светог Саве има основно обеље да је дало Светог Саву, али и то није мало. Није случајно ни то што смо у важном тренутку историје добили Светог Саву и Хи-

ландар, као седиште православних народа на Светој Гори. После су никле најлепше светиње – Студеница и Раваница, Манасија и Милешева, Високи Дечани и Ђурђеви Ступови, Сопоћани и Пећка патријаршија, Жича и друге српске светиње...

Држава и црква су две најважније институције, а Срби су их имали када се није ни знало ни колико свет има континената. Државу и цркву имамо више од 800 година, скоро цео миленијум, нека и други покажу своје личне карте и матичне бројеве (своје аусвајсе), па да их упоредимо!

Свети Сава и Немања створили су српску државу с црквом. Свети Сава је први син који је подигао оца, први брат који је измирио браћу и први Србин који је Србе учинио верницима.

Српство од Светог Саве с поносом слави дан Светог Саве и има **СВЕТОСАВЉЕ**, реч с неизмерном семантиком, реч чије значење ни цео миленијум неће потрошити. Светосавље је наш највећи симбол.

У књизи *100 знаменитих Срба* само су пре Светог Саве дати Стефан Немања и Стефан Првовенчани, а у тој књизи професорка Радмила Маринковић рече: **„Међу сто знаменитих Срба Свети Сава је несумњиво најзнаменитији”**.

Свети Сава је прво и најзначајније име српске историје, Свети Сава је наша прошлост, наша садашњост и наша будућност.

Враћајући се својим коренима и својој историји, Срби увек долазе, на крају, до Светог Саве и спознаје да је он темељни камен на коме се заснива целокупна зграда српске духовности. Он је темељ и последња одбрана нашег духовног бића. Све што имадосмо пре Светог Саве уклопило се у његов културни програм. Све што настаде после Светог Саве ослонило се на темељ онога који је рођен у Расу око 1175. године, као трећи и најмлађи син госпође Ане и великог жупана свих српских и поморских земаља Стефана Немање.

Данас се не може рећи ништа ново о животу и делу Светог Саве, слободан сам казати да то није могуће, ко не зна живот и дело Светог Саве њему школе нису потребне, он је учење завршио, тако што је учење прескочио.

Ми немамо личности у свеколикој историји која је СВЕТА ДА СВЕТИЈА НЕ МОЖЕ БИТИ – то је највећи иметак наше историје.

Ипак, вреди знати и пренети да се Свети Сава још у раној младости окренуо извориштима европске цивилизације, и то оној најстаријој, источној култури. Крах Византије и рушење Цариграда нису поколебали његово биће. Тај ужас и велико разарање победила је његова мудрост, природа и вера, нашао је снаге, у одсудном и тешком времену, да идејном доследношћу, разборитошћу

и државничком далековидошћу настави посао на осамостаљењу српске цркве и да мудрошћу, сабраношћу, саборношћу и толеранцијом омогући признавање српске државне самосталности, краљевском круном из Рима за брата Стефана, да организује Српску цркву и културни живот, уздигне земљу на цивилизацијски ниво правне државе, да од српског племена направи „уљуђене људе“, како рече Милан Кашанин.

Данас, после осам векова, поред и изнад свих искушења радује да су се Срби вратили вери и СВЕТОСАВЉУ, а није све изгледало тако лепо ни у даљој ни у новијој српској историји. Сетимо се само друге половине 20. века, када је СВЕТОСАВЉЕ било забрањено, а српска школа упркос пристојне традиције остала без школске славе. Била је то велика грешка, па радује што је исправљена.

Крај двадесетог века и подизање Храма Светог Саве на Врачару и бројних цркава и манастира у матици и расејању обавезало је Србе да се врате вери и СВЕТОСАВЉУ. Подсетићу и на речи Матије Бећковића, изговорене пре безмало три деценије у част подизања Храма: „Подижемо највећу богомољу кад нам је најтања вера. Подиже је одбожено поколење, у једно безбожно време. У недоба које је веровало да ни старе цркве ничему неће служити, а било сигурно да нове неће градити. У не-време, у коме су први пут никли градови без цркава [...] за пола века, није подигнута ниједна богомоља. Никаква, ни најмања. Сада се зида прва и једина... Највећа богомоља коју данас зида било који народ и било која вера. Гологлави Београд добија капу и на капи крст...“ (Бећковић: 1988).

Променио је ХРАМ СВЕТОГ САВЕ на Врачару до тада скоро обезбожену Србију и СРПСТВО, вратио нам веру, поново подижемо цркве и славимо Светог Саву.

Овим подсећањем желим са Вама поделити радост како смо на испраћају прошлог века оставили безбожништво и како се враћамо вери и СВЕТОСАВЉУ. Градимо храмове, славимо Светог Саву, у тешком времену то није мало.

Не смемо, дакле, заборавити да се доскора Светом Сави није дало да уђе у школе, у домове културе и у општинске зграде, данас је он, с радошћу свих нас, поново школска слава, поново наша радост и поново наша вера, поново наша нада, поново наш највећи путоказ и сигурност. Свети Сава је митска личност народног веровања, сигурност нашег постојања и подстицај наше будућности.

Ипак, мени и у овој свечаној прилици завичајна дрскост и људска обавеза налажу да кажем и нешто непријатно, то не могу прећутати. Медији се данас у Србији често не владају светосавски, важнији су им профит, различити ријалити програми и све оно

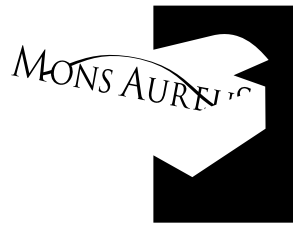
што не доличи основним људским вредностима. О Светом Сави медији мало говоре и пишу, а о свакојаким безбожницима свакодневно атакују на пристојну памет. Све оно што чини светосавље често стоји на маргини, али остаје вера и нада да ће се то поправити, а даће Бог да се поправи и да им грешке буду опроштене. Није страшно направити грешку, али је светосавски грешку исправити и честито наставити даље. Срби су одавно разликовали жито од кукоља, а ко се врабаца боји, просо не сеје.

Нека вама, драги смедеревски светосавци, у граду познатом по гвожђу и грожђу, СВЕТОСАВЉЕ сија пуним сјајем, пут Светог Саве је наша будућност, наша сигурност, довољно смо грешили, нове грешке нам нису потребне и сада је време да грешке остану наша прошлост.

Нека свима вама, драги пријатељи, СВЕТОСАВЉЕ донесе радост, сваку срећу, желим да ви и они који су вам драги живите у миру, у здрављу, да вазда напредујете, да се владате СВЕТОСАВСКИ и да вам се све то СВЕТОСАВСКИ ВРАТИ.

На здравље вам светосавље – смедеревски светосавци!

(изговорено на Свечаној академији поводом XXVII Смедеревских светосавских свечаности 26. јануара 2016)

БАШТИНА

Снежана Цвећковић

ПОВОДОМ 50 ГОДИНА ОД СМРТИ МИЛАНА-БАТЕ ЈОВАНОВИЋА СТОЈИМИРОВИЋА

(Смедерево, 19. јун 1898 - Београд, 7. март 1966)

Силуета старог Смедеревца

У новијој политичкој и културној историји Смедерева посебно место припада Милану Јовановићу Стојимировићу, правнику, новинару, књижевнику, хроничару, политичару, преводиоцу, колекционару, библиофилу и дародавцу.

Силуета о Милану Јовановићу Стојимировићу, истовремено је прича о Смедереву, његовом музеју, библиотеци, старим и ретким књигама, тврђави, Митровданском боју, летњиковцу Обреновића на Плавинцу, литијама, угледним породицама, старом гробљу, али и о даривању као племенитом чину патриотизма.

Рођењем и животом Стојимировић је био везан за Смедерево, поклањајући посебну пажњу његовој историји и културном развоју. У другом светском рату радио је као новинар и државни службеник у окупираној Србији, због чега је по завршетку рата, одлуком тадашњих судских власти проглашен за народног непријатеља, а временом постао готово заборављени Смедеревац. Овим прилогом желимо да укажемо на његов значај и улогу коју је имао у култури не само Смедерева, већ и Југославије.

Животи, дело и страдање

Милан Јовановић Стојимировић, Бата, рођен је у Смедереву 1898. године у Староцрквеној мали, улица Каменити пут, односно, данашњој улици Анте Протића. Његов отац, Светозар, био је опанчар, а мајка Јелена, домаћица, родом из старе породичне задруге Стојимироваца. Рано је остао без оца, те га је прихватио ујак, др Душан Стојимировић, чувени лекар, чије је презиме из захвалности додао свом презимену по оцу. Основну школу је завршио у Смедереву, Гимназију је похађао у Смедереву, а завршио је у Београду, где ће потом дипломирати на Правном факултету.

Током живота обављао је низ одговорних послова: био је главни сарадник листа *Самоуправа*, основао и уређивао листове *Смедеревски журнал* и *Реви*, био дописник Одељења за штампу при Министарству иностраних дела у Берну и Берлину, у Скопљу је радио као дописник Централног пресбиороа, где је основао и уре-

Ћивао лист *Вардар*, уредник и директор *Самоуправе*, директор Новинске агенције *Авала*. На изборима у Смедереву 1938. године, изабран је за народног посланика на листи Југословенске радикалне заједнице. Уочи Другог светског рата, постављен је за начелника Политичког одељења, Министарског савета владе Краљевине Југославије. Након 6. априла 1941. године добровољно се прикључио југословенској војсци и са њом доживео расуло. За време Другог светског рата био је главни уредник дневног листа *Обнова*, од јула до октобра 1941. године, а од 1941. до 1944. године директор Државне архиве у Београду.

Због уредништва и писања у листу *Обнова*, по завршетку рата 1946. године, проглашен је за народног непријатеља, осуђен на 15 година затвора са принудним радом и 10 година губитка грађанских и политичких права по издржаној казни. Конфискована му је готово целокупна имовина у Београду. У родном Смедереву су му конфисковани виноград на Тарабама и кућа са уметничким збиркама и библиотеком од пет до шест хиљада књига. У родној кући је 1950. године отворен Народни музеј, а књиге су ушле у фонд Народне библиотеке у Смедереву. После седам и по година издржане казне, Стојимировић је пуштен из затвора у Сремској Митровици. Од тада је под псеудонимима писао за листове и магазин: *Дуја*, 20. век и *300 чуда* и прикупио грађу за Југословенски лексикографски завод. Са енглеског језика превео је романе Роберта Гревза: *Ја, Клаудије* (1956) и Виљема Енсворта, *Тауер* (1955).

Тестаментом 1964. године, Милан Јовановић Стојимировић поклонио је смедеревском музеју легат који чине вредне уметничке слике, један стилски писаћи сто кнеза Михаила и пар предмета примењене уметности. Народној библиотеци у Смедереву поклонио је више хиљада књига, од којих већина данас чини Фонд Старе и ретке књиге, а целокупну рукописну заоставштину поклонио је Матици српској у Новом Саду.

Отменог духа и хуманистичког образовања, поред новинарства и политике, једну врло дисциплиновану радну биографију Милана Јовановића Стојимировића обележила је љубав према писању, историји и уметности, те је он био пасионирани колекционар уметничких дела, трагалац за историјским истинама и писац књижевних дела, који по свом значају превазилази оквире самог Смедерева. Међу првим озбиљним књижевно – историјским остварењима поводом десетогодишњице смрти Николе Пашића са М. Зечевићем уређује књигу *Никола П. Пашић: 10. децембар 1926 – 10. децембар 1936*, која је имала изузетно повољне критике. Веома запажена била је и књига *Свети Сава човек и Словен* (1934).

Захваљујући многобројним путовањима и својим интересовањима за историју, Стојимировић неуморно трага за многим личностима, сведоцима важних историјских догађаја. Тако у дворцу кнеза Михајла Обреновића у Иванци код Братиславе, 1936. године разговара са далеком рођаком Јулије Хуњади, грофицом Böss-Waldeck, од које добија на поклон фотографију са представом прославе педесетогодишњице Таковског устанка, са аутографским записом Јулије Хуњади. Након посете дворца у Иванки, у *Самоуправи* број 178, од 20. септембра 1936. године, детаљно описује овај двор, са распоредом просторија, намештајем и уметничким делима са обележјима династије Обреновић. Изузетно добро упућен у друштвене и историјске прилике свог времена у својим дневничким записима, које је водио током читавог живота, од којих најранији датирају из 1912. године, оставио је изузетна сведочанства. Многи од ових дневника чувају се у средервским установама културе: Музеју, Историјском архиву, Народној библиотеци, као и у Матици српској у Новом Саду, која је 2000. године објавила Стојимировићев *Дневник од 1936. до 1941. године*.

Задивљујући је низ важних личности које је Милан Јовановић Стојимировић познавао и имао прилике да са њима разговара. Поменимо песника и дипломату Јована Дучића, историчара Слободана Јовановића, политичара Ђорђа Генчића, филозофа Димитрија Фртунића, сликаре Николу Мартиноског и Лазара Личенског, песника Радета Драинца, филозофа Ксенију Атанасијевић. Такође, Матица српска у Новом Саду је из Стојимировићеве рукописне оставштине објавила књигу: *Портрети њрема живим моделима* (1998) у којој су између осталих портретисани: Николај Велимировић, Слободан Јовановић, Јован Цвијић, Милан Ракић, Растко Петровић, Раде Драинац, Иво Андрић, Милош Црњански, Брана Цветковић и низ других важних личности.

Најупечатљивије књижевно дело Милана Јовановића Стојимировића, несумњиво су *Силуете старијој Београда* објављене постхумно (1971, 1987. и 2008). У предговору првог издања, Божидар Ковачевић, књижевник, лични пријатељ Милана Јовановића Стојимировића, записао је: „Пред задивљеним и очараним читаоцима васкрсао је један прохујали свет. Сара Караборђевић, кћер капетан Мише Анастасијевића; Станка, сестра Милована Глишића; добротворка Мабел Грујић и низ других карактерних и оригиналних женских ликова; ту су и Филип Христић, Гига Гершић, Јован Ристић, Пашић, др Владан и други државници и политичари; па Брана Петронијевић, „Мика Алас“ и остали научници; такође и писци: Матавуљ, Миле Крпа, Нушић и толики други, али је те-

шко побројати све сталеже, категорије, типове чије је представнике приказао у својим Силуетама М. С. Јовановић”. У поговору другог издања ове књиге, др Мирко Магарашевић записао је: „Коста Христић, Бранислав Нушић, и Милан Јовановић Стојимировић, докази су ту, припадају том малом јату изузетника који су својим трудом да открију, примете, упамте и саопште - задужили многе генерације помажући им да стекну увид у све оно што се, каснијим доласком у просторе овога поднебља, претежно губи, а мало стиче”.

У рукописној заоставштини Милана Јовановића Стојимировића у Матици српској налази се импресиван историографски материјал. Многи савремени истраживачи користе ову оставштину приликом писања својих научних студија, посебно када је реч о члановима династије Обреновић. Поменимо магистарску тезу др Ане Столић, *Краљица Драга*, која је преточена у истоимену књигу (2000); бестселер др Радоша Љушића, *Љубави српских владара и ђолићичара* (2000); као и монографију др Сузане Рајић *Александар Обреновић – владар на ђрелазу векова, сукобљени светови* (2011). Публициста, Симо Ц. Ћирковић у часопису Српско наслеђе публикује Стојимировићев текст: *Краљ Милан и масонерија*, такође из рукописне оставштине у Матици српској. У предговору овог текста Симо Ц. Ћирковић је записао: „Текст смо само прилагодили савременој ортографији и у свему смо поштовали стил Бате Стојимировића, који је живописан и с ритмом класичне школе београдског стила. Стојимировић у овом напису показује велику ученост и изузетно познавање позадине историјских догађаја. Зато се његови текстови читају на душак, као еликсир доброг стила”.

И Драгославу Страњаковићу, историчару, писцу књиге *Михаило и Јулија* (1940), од велике помоћи биле су белешке и фотографије управо Милана Стојимировића. Најзад, управници смедеревског музеја, професор Светозар Спасојевић и др Леонтије Павловић, били су у преписци са Миланом Стојимировићем који им је посведочио низ важних података о старом Смедереву и Смедеревцима, као и о предметима који се чувају у музеју. Ови подаци били су од великог значаја за књигу Леонтија Павловића, *Смедерево у 19. веку* (1969). И пре рата Стојимировић и професор Спасојевић, прикушају податке за књигу *О Цинцарима*, др Душана Поповића, историчара, професора Универзитета у Београду.

Милан Јовановић Стојимировић је умро у Београду, 7. марта 1966. године где је и сахрањен на Новом гробљу у парцели број 9.

Баштиници Стојимировићевог дела данас су смедеревске установе културе: Музеј, Народна библиотека, Историјски архив, и Матица српска у Новом Саду

Улога у јавном живоју, култури и историји Смедерева

Кућа Милана Јовановића Стојимировића, са многим драгоценим предметима, историјским, уметничким и етнолошким, са баштом пуном античких камених споменика и скулптура, била је нека врста приватног музеја, која ће стицајем историјских околности да прерасте у Народни музеј 1950. године.

Као сведок Митровданске битке у Смедереву 1914. године, Милан Стојимировић ће написати низ белешки о овом догађају које је из његове рукописне оставштине у Матици српској у Новом Саду објавила Гордана Ранковић, кустос историчар Музеја у Смедереву у књизи *Митровданска победа код Смедерева - сведочења* (2004), које данас представљају вредно историјско сведочанство.

Изузетно је важан апел који је Стојимировић упутио преко *Смедеревског журнала*, новина чији је био директор и уредник 1921. године, Министру војном, да се муниција из смедеревске тврђаве што пре измести: „јер она у њему представља једну катастрофалну опасност по милионе наше имовине као и по хиљаде живота смедеревских грађана”...он даље пише: „што пре избацити муницију из града, носити је где јој је место: затим уступити град Смедереву и дићи у њему једно модерно спортско игралиште, соколану, поље за фудбал, тенис и краће трке.”

У часопису *Рашка* (Књ. прва, Београд 1929) објавио је рад *Обнова Смедерева*, у коме се бави историјом и потребом обнове и заштите средњовековне српске престонице. Посебно се ангажовао поводом прославе петстоте годишњице подизања Смедеревског града, која је свечано прослављена у Смедереву 1930. године.

Док је био народни посланик за срез подунавски, испред Југословенске радикалне заједнице од 1938. године, на његову иницијативу поводом стогодишњице смрти Димитрија Давидовића у Смедереву је постављена биста Димитрија Давидовића, рад словеначког уметника Лојза Долинара, који се данас налази на платоу испред Центра за културу. Тада је за обнову кула Смедеревске тврђаве добијено пола милиона динара, а у град је још две године раније позван италијански архитекта Виети Виоли који је направио план коришћења слободног простора смедеревске тврђаве. Такође је био заслужан за отписивање тадашњег општинског дуга. У Програму радикалних реформи које временом треба извести у Смедереву, на три стране куцаног текста у 47 тачака набраја се шта

је све потребно урадити у Смедереву. Између осталог наведена је потреба подизања моста на Језави, зидање железничке станице на погоднијем месту, подизање пристаништа у индустријском крају, а значајна пажња посвећена је култури и то формирању музеја, конзервирању смедеревске тврђаве и уређењу Карађорђевог брда.

Тешко да је ико умешније и надахнутије од Стојимировића могао да пише о људима и догађајима из средине из које је потекао. Као примере наведимо причу *Смедеревске лишће*, и роман *Ланче Смедеревац*. Посебно су за историографију драгоцени подаци које је сакупио о Антонију Протићу, породици Угричић, кафанама Лафу и Синопи.

Тестаментом из 1964. године, којим је даривао смедеревски музеј и библиотеку, придружио се часном низу смедеревских добротвора.

Колекционар и библиофил

Посебну пажњу треба посветити Милану Јовановићу Стојимировићу као колекционару ретких и вредних уметничких дела, али и библиофилу на чијим полицама су се чувале многе старе и ретке књиге, периодика, издања на страном језику, вредна књижевна и историјска литература. Своје уметничке збирке и библиотеку Стојимировић је формирао захваљујући својим многобројним путовањима по земљи и иностранству, вишегодишњем животу у Скопљу и познавањем старих историјских породица и њихових потомака.

Милан Јовановић Стојимировић, у кругу породице и пријатеља Бата, једини је Смедеревац који је имао част да га портретишу врсни уметници попут Лазара Личеноског и Марка Челебоновића. Поред тога он је иницирао формирање породичне збирке портрета. По његовој наруџбини наш чувени вајар Ђорђе Јовановић извајао је бронзани допојасни портрет Катарине Стојимировић, Миланове баке, јеврејски вајар Калми бисте, мајке Јелене и ујака др Душана Стојимировића. Један од најбољих македонских уметника Лазар Личеноски насликаће портрет у медаљону Катарине Стојимировић, што је једини портрет овог типа у укупном опусу Лазара Личеноског. Мање познат уметник Франта Мали, портретише др Душана Стојимировића, а Светозара Јовановића, Милановог оца, портретише руски уметник Борис Шаповалов. У збирци ликовне уметности Милана Стојимировића посебно значајно место заузимају скулптуре, слике и фотографије представника династије Обреновић. Пре свих, Портрет краљице Наталије Обреновић, рад мађарског вајара Алајоша Штробла, откуп од Јована Жујовића, затим графика Кнез Михаило у фаетону. Према Стојимировићевој

поруџбини Шаповалов слика портрет кнеза Михаила Обреновића према оригиналу Стевана Тодоровића. Од политичара Ђорџа Генчића добио је на поклон фотографију краља Милана Обреновића у кабинету са својеручном посветом Генчићу. Тестаментом 1964. године Стојимировић поклања Музеју стилски писаћи сто кнеза Михаила Обреновића. Велики поштовалац српских династија Карађорђевић и Обреновић, Стојимировић је у једној антикварници у Љубљани купио портрет Карађорџа Петровића у фрајкорској униформи, који представља праву реткост с обзиром да је један од најранијих Карађорђевић портрета који су нам познати. По Стојимировићевој поруџбини македонски уметник Ђорџе Зографски насликаће низ копија првака Првог српског устанка, и то Миленка Стојковића и неколико Карађорђевић портрета. У Стојимировићевој збирци били су и портрети Старе Смедеревке и Антонија Протића које је насликао Арсеније Петровић.

Набавком слика и цртежа Николе Мартиноског, Лазара Лиџеноског, Љубе Ивановића, Антона Хутера, Косте Хакмана, Миодрага Петровића формирао је врло вредну збирку југословенске уметности. Међу делима стране уметности налазе се дела румунског сликара Нима Енеје, бечког портретисте Копаја, акварели смедеревског града руског сликара Рославеца. Захваљујући посредовању Јована Дучића, Стојимировић је дошао у посед реплика римских скулптура из музеја у Напуљу: Нарциса, Ланета и Сатира који игра, које су некада биле изложене у башти Стојимировићеве родне куће, а данас су изложене у лапидаријуму смедеревског музеја. Сара Карађорђевић поклонила је Милану Стојимировићу прегљицу, уметнички рад свог сина Божидара Карађорђевића, коју ће Милан Стојимировић поклонити смедеревском музеју 1962. године.

Од готово стотину икона које чува Музеј у Смедереву две третине потичу из Стојимировићевих збирки. Ове иконе су пореклом са ширег балканског подручја, из Пећи, Призрена, Скопља, Галичника, Охрида, Крушева, Дебра, Свете Горе, датираних од 17. до 20. века.

У издању Музеја у Смедереву, публикован је каталог *Остатци Милана Јовановића Стојимировића у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву* (2010), ауторке Снежане Цветковић, у коме су публикована и детаљно анализирана наведена дела.

Предмети из Археолошке збирке коју је прикупио Милан Јовановић Стојимировић предмет су озбиљних научних студија. Археолог у Археолошком институту САНУ др Миодраг Томовић и кустос археолог Музеја у Смедереву, Љиљана Николић, објави-

ли су рад: *Мермерне скулптуре из збирке Милана Јовановића Стојимировића у Народном музеју у Смедереву*, у монографији посвећеној професорки Александрини Цермановић Кузмановић (2001). Међу овим скулптурама по свом значају се издвајају Јанус, Хеката, Трачки коњаник, Херакле, фрагмент стојеће фигуре Зевса, сви изложени у сталној поставци Музеја у Смедереву.

Од предмета који припадају етнолошкој збирци по значају се издваја накит, у већини случајева купован за време Стојимировићевог службовања у Македонији и то, сребрне огрлице, наушнице са корнеолима, као и велики број предмета дрвеног и металног покућства. Посебно је драгоцен сребрни сервис за послуживање из друге половине 19. века дарован Тестаментом 1966. године. Такође, као његов поклон смедеревски музеј чува марамицу кнеза Михаила Обреновића са веженим кнежевским грбом и монограмом овог владара.

У историјској збирци Музеја у Смедереву, посебно вредан експонат из Стојимировићеве оставштине представља посмртна застава на свили кнеза Милоша Обреновића.

У Фонду старе и ретке књиге Народне библиотеке у Смедереву, најстарија књига, потиче управо из Стојимировићеве оставштине – *La Comedia di Dante Aligieri* из 1544. године. У публикацији *Ситара и рејка књига и периодика у Народној библиотеци Смедерево*, свеска I (1544-1867), и свеска II (1544-1867), у издању Народне библиотеке у Смедереву, ауторке Марина Лазовић и Гордана Јовановић, пописале су све књиге и периодике из Стојимировићеве оставштине.

Култура јавног сећања

Иако дародавац родном граду, заљубљеник, брижљиви хроничар и поштовалац његове историје, Милан-Бата Јовановић Стојимировић последњих деценија био је готово заборављен у свом Смедереву и потпуно непознат млађим генерацијама. У једном писму Иван Стојимировић, Миланов брат, у данима непосредно после Миланове смрти пише Леонтију Павловићу: „Он је сиромас много волео Смедерево и пред одлазак са овог света, његове су последње жеље намењене Смедереву, односно Музеју и Библиотеци у Смедереву”.

У локалном недељнику *Смедеревска Седмица* од 2000. године објављен је низ фељтона о Милану Јовановићу Стојимировићу којима се повећало интересовање за ову изузетно драгоцену личност Смедерева 20. века. Смедеревске установе културе приредиле су потом, 2002. године изложбу под називом „Уздарје Милану Јова-

Кућа Милана Јовановића Стојимировића, фотографија, после 1950, вл. Музеј у Смедереву

новићу Стојимировићу” коју је пратила и истоимена монографска студија групе аутора из наведених установа културе.

На Музеју у Смедереву је 2003. године постављен бронзани медаљон са ликом Милана Јовановића Стојимировића.

Стојимировићеве књиге, *Дневник 1936-1941.* и *Портирети према живим моделима*, у организацији Музеја у Смедереву, 2005. године смедервској јавности представио је др Миливој Ненин, који је са Владимиром Шовљанским био приређивач ових књига.

Одабрана дела из његове оставштине у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву, представљена су на изложби у смедервском музеју 2011. године, када је представљен и каталог у коме је систематизована и протумачена колекционарска пракса Милана Јовановића Стојимировића, као и његова улога у културној историји не само Смедерева већ и Југославије. У овом каталогу су каталогски описана и репродукована сва дела из наведене оставштине.

Историјски архив у Смедереву приредио је 2004. године изложбу под називом „Карађорђевићи и Обреновићи у документима Историјског архива” базирану на Стојимировићевој оставштини коју чува овај архив. Из Стојимировићеве рукописне оставштине публикована је књига: *Балкан Балканцима и друге њриче* (2010).

Из Рукописне оставштине Милана Стојимировића у Матици српској, Народна библиотека у Смедереву публиковала је следеће романае у Библиотеци Завештање: *Ланче Смедеревац* (2006), *Сува че-сма* (2009) и *Шарјаланинска љубав* (2013).

Лазар Личеноски, Портрет Милана Јовановића Стојимировића, 1930, уље на платну, вл. Музеј у Смедереву

Изузетно богата оставштина Милана Јовановића Стојимировића, захваљујући представљању и публиковању, заузела је заслужено место у културној историји Смедерева, а његова космополитска и хуманистичка личност у култури јавног сећања, чиме је он духовно рехабилитован, и коначно из анонимности послератног заборављања заузео место које му припада у плејади знаменитих Смедереваца.

С друге стране, ниједна улица у Смедереву није понела његово име, на месту где се налазила његова кућа, потом музеј, не постоји никакав траг о томе, а предлог за судску рехабилитацију, који је поднела његова рођака госпођа Зорка Пападополос крајем 2012. године Вишем суду у Београду, још увек се налази у процедури.

М. Стојимировић

СМЕДЕРЕВСКИ УГРИЧИЋ

Срепљење, 1942

У Смедереву је у доба Првога устанка или после њега био неки чувени прота Угричић, за кога веле да је био Личанин, односно личанскога, и то официрског и племићског порекла. Даје се претпоставити да је био из личке свештеничке и официрске куће, јер је у Русији имао брата Ђенерала, а старијег је сина спремао себи за наследника у свештеничком позиву, да би вероватно одржао породичну традицију. Тај прота Угричић је имао два сина: Агапија, кога је рано запопио, и Јевтимија, који је био председник Касационог суда и намесник књажевског достојанства после смењивања кнеза Александра Карађорђевића, а по одлуци Свето-Андрејске скупштине из децембра 1858. (у очекивању повратка кнеза Милоша), затим попечитељ правосудиа и просвештениа (по одлуци кнеза Милоша од 30. јануара 1859.), и најзад државни саветник у Ђ, а кога су у Смедереву сви познавали и звали само кратко именованом „Кнез-Јевта“. Оставши удов, Агапије се распопио и оженио поново; из другог брака са женом Анђом имао је двоје деце, Драгу и Косту; Драга је била удата за Ристу Ристића, трговца, с којим је имала више деце, па и сина Милана, књижара, који је отац Милутина Ристића, гардиског официра (1955. у Енглеској). Коста је, међутим, био авантуриста. Он је из Смедерева отишао у Русију, да тамо окуша срећу, тамо се изгледа и оженио, али се разочаран враћа у Србију и умире као поштар и градоначелник једне мање славне гране београдских Угричића. Што се тиче кнез-Јевте и његовог потомства, њихова је каријера била далеко занимљивија.

Као млад човек, кнез Јевта је изгледа свршио карловачку богословију и негде у Преку философију; био је то фини, смотрени, елегантни, дуголики човек, одлучних манира и јако одређених политичких мишљења; због његове спреме, озбиљности и отмености, кнез Милош је решио да га постави за митрополита Србије, пошто је хтео да на то место доведе Србијанца; Јевтимије Угричић, међутим, није хтео да прави клерикалну каријеру и он је обавештен о кнежевим намерама, хитао да се ожени; кнез Милош је благовремено био обавештен о нећкању Угричићеву и он га је хитно дозвоао к себи, па му је рекао: „Јевто, ти мораш у калуђере; Србији треба митрополит; а ја сам изабрао тебе!“. Господару, одговорио му је Угричић, ја сам већ прстеновао девојку, то је апсолутно немогуће!

– „Ене де“, узвикну Милош, „даћу ја теби девојку!“ – Господару, одговори Угричић, девојка је из такве куће, да је ја заиста не могу излагати порузи! – „А из које то куће?“ упита Милош – Господару, она је кћи г. Петра Вулићевића! – „Ах“, одговори Милош, „онда је збиља немогуће кварити ту ствар; нека онда митрополит буде Петар, а с тобом ћемо већ видети ште ћемо даље!“.

Милош је попустио пред овом „препреком“ свакако не због Угричића, него само због Вулићевића; Вулићевић и Милош су били некакви пашенози, а уз то, као што се зна, врло велики пријатељи; Јевта Угричић се дакле ородио са Вулићевићем само зато да не би морао у калуђере. Он се ородио са породицом Карађорђевог убице, према којој је Милош био у великој обавези. Ово средство донекле објашњава сву доцнију каријеру Јевтимија Угричића, а можда и судбину његове куће. Он је женидбом ушао у једну обреновићевску клику, и то најужу; он ће у овој остати до краја свога дугог и увек господског живота, задржавајући своје место у једном друштву у коме се није било лако дуго одржати.

Кнез Јевтина жена није била из законитог брака, већ Вулићевићево ванбрачно дете, које је он усвојио, отхранио и силно волео. Отуда и видимо да је он дао велики мираз кнез Јевти и да кнез Јевта одједном постаје необично богат човек. Сем тога, ваља знати да је ова кћи била и необично лепа и умна жена и да је кнез Јевтин брак и са те стране био врло срећан. Као зет Петра Вулићевића и као некакав сродник Обреновића по тазбини, кнез Јевта је сасвим природно био мажен и пажен у државној служби, те је 1858. год. био позван да у рангу намесника чува и престо Милошу и Михаилу. Једном речи, он је био човек највишега поверења, али увек и врло велики господин. Кнез Милош се усталом са њим фамилијарно шегачио и звао га „ћебап-ефендија“.

Брак између Петрије Вулићевић и кнез-Јевте је био врло срећан, иако није почео баш најотменије. Неколико дана по венчању, младенци су се обукли најсвечаније и пошли да праве посете по Смедереву, да се претставе као нови брачни пар. Када су изашли из куће, кнез-Јевта је рекао жени да га узме под руку, она је одговорила нећу, а он јој је ударио шамар. Петрија је бризнула у плач и побегла, сакривши се да се исплаче; њен је младожења мислио да се она већ вратила у Вулићевића. Кад је била готова са сузама, она је ипак изашла пред мужа. „Зашто побеже?“ питао је он. „Зато што си ме ударио!“ – не бих те заиста ударио, али си рекла нећу, а ја ту реч не трпим. Запамти, жено, реч нећу у мојој кући не сме да постоји!

Петрија Вулићевић је донела велики мираз. Њен отац Петар је имао у Београду неколико имања : једно у данашњој улици Краљице Наталије, друго на углу те улице према „Зеленом венцу“ (кафана „Триглав“ 1942.) и треће у Господској, Бранковој улици. Она је своме мужу донела и ванредно лепо сребро, као и друго богато покућство. Али је она била поред свега тога богатства тако вредна, да је сама ткала, плела, па и прела, и није се либила да у Смедереву пред целим светом у својој башти или на клупи пред капијом своје куће држи вретено или плетиво, сматрајући да ручни рад не худи никаквome господству.

Јевта Угричић није био празан Коленовић. Као млад судија, он је био једном омаловажаван од некаквих парничара који су се препирали око неке воденице. Један од њих је чак подругљиво рекао: „Знаће Угрица шта је воденица!“. Али, када је пресуда пала, он је јаукао: „Море, зна Угрица шта ти је потрица!“. Угричић је био оно што се зове бон-виван: Он је волео лепе винограде, добре коње, друштво, чебапе, бање и књиге. Старији Смедеревци се сећају тога високога старца са црвеном личком капицом везеном златом и златном кићанком и са исто тако црвеним хлаћма везаним око паса дебелим свиленим гајтаном са кога су висиле златне ројте. Тако одевен, кнез Јевта је летовао у својој кући под „Редутом“ испод једне велике дафине поред бунара, читајући домаће и стране новине и чекајући да му „дође апетит“. За столом, он је био увек врло церемониозан; виљушка није смела ударити о тањир; служба око стола морала је тећи као у двору. Момак Ђура Сремац, имао је да бди да сваки буде послужен; сервис је морао да буде перфектан, а Ђура је служио своје госте тако одано и верно, да је после смрти унет у породичну читуљу, као да је члан породице. Једном речи: обеди су код кнез-Јевте били скоро увек свечани, као да је вршен један важан обред... није се узалуд радило о господину који је одбио архиепископску митру и који је од Коџа-Милоша добио височајше признање у називу ћебап-ефендија!

Кнез-Јевта је имао више деце, од којих му је најстарије, гђица Евгенија, умрла као неударата, затим је имао сина Драгољуба инжењера, па сина Зарију, професора Велике школе и касационог суда, па Владимира, генерала, па кћер Роксанду, удату за Марка Лазаревића, министра и државног саветника (чувеног по томе што је као истражни судија аранжирао спор убицама кнеза Михаила и упутио га тако како је конвенирало Влади – односно антикарађорћевски).

Драгољуб Ј. Угричић је имао сина Јевту Угричића, књижевника (оца Боривоја, архитекте и Миодрага, чиновника Народне

банке, па кћер Милицу, која је умрла као девојка, затим кћер Ружу, удату за инж. Симоновића и, најзад, сина Јефрема, који је умро као претседник суда, а који се оженио странкињом, променио презиме Угричић у Угрич, и који сад има сина Роберта Угрича; Роберт Угрич, према томе већ у трећој генерацији служи државу у судској каријери, настављајући традицију смедеревске nobles де робе, достојно својих предака.

Зарија Ј. Угричић, други син кнеза-Јевте, имао је велике несреће у животу. Као професор Велике школе био је извиждан из политичких разлога и морао бити уклоњен са катедре; као судија је имао „пех“ да изгуби службу; као родитељ је имао такође велике невоље: поумирало му је седморо деце, а син му Влада није хтео да учи, него је био рђав ћак и лумпач, те упропастио здравље и умро је пре времена.

Владимир Ј. Угричић, трећи син кнез-Јевте, правио је официрску каријеру. Ожењен лепом Нером Кујунџић, сестром песника и министра Абердара, пашеног Стојана Новаковића, он је имао три кћери, које се најалост нису удавале (госпобица Цана В. Угричић је жива и данас, 1942).

Роксанда Ј. Угричићева, јединица кћи кнез-Јевте, била је велика лепотица, дама чија су разнобојна либадета (од моареа, атласа и кадифе), као и накити изазивали увек велику сензацију у београдском друштву. Права дама, она је чинила част својем мужу, Марку Лазаревићу, кога је кнез Милан десетак дана после свога ступања на престо, одмах поставио за министра унутрашњих дела (19. августа 1872).

Овај сељак, родом из Доње Буковице у срезу подгорском, доbio је од свога таста, кнез-Јевте врло леп мираз, али је знао и да га јако увећа. Госпођа и г. Лазаревић су становали у Кнез Михаиловој улици на месту где је сада „Гран-Пасаж“, у сопственој кући, увек у центру отменог Београда; али ови људи у породу нису имали среће: син им је Чеда направио неку аферу (срећом после очеве смрти), због које је као судија, морао дати 1902. оставку, тумарнути у свет и умрети, вели се, чак у Африци. Мати му Роксанда, - која је то доживела, - није никако могла да спасе свога јединца беде, и он није у њеној гробници на Новом гробљу. Ваља, међутим, забележити да у њеној гробници лежи и њен отац, кнез-Јевта, јер је она полагала на то да њих двоје под земљом почивају заједно у Београду, пошто су већ изузети од својих у Смедереву.

Вратимо се сада на Зарију Ј. Угричића, доктора права, финог и нежног човека са артистичким склоностима (он је у младости студирао у Минхену сликарство, знао да прави врло добре ака-

демске портрете и био уопште артистичка природа). С којом се он оженио?

Дуга је то прича, али је можда занимљиво и њу испричати. У селу Скобаљу код Смедерева била су три брата, од којих је један био домаћин (он је предак свих данашњих Пантића, некада чувених либерала и обреновићеваца); други је био хајдук, друг Вујице Вулићевића, коме је изгледа Вожд закинуо главу у некаквој распри; трећи је био отац смедеревског протe Стојковића, који је умро од куге за време Француске револуције, али је ипак сахрањен у предворју старе смедеревске цркве, где и сада (1941) једна плоча од црвеног мрамора, узидана изнутра, дакле под кровом, казује миста на коме он чека звук последње трубе. Тај свештеник је имао сина Антонија Протића, познатог мемоариста (види „Споменик” Српске Краљевске Академије), чак један од најзанимљивијих мемоариста Првога устанка. Овај Протић, познат је у Смедереву под популарним именом Ћир-Анта Протић¹, био је плав, леп, јуначан и врло писмен човек. Он је био у својим зрелим годинама мини-стар финансија, повереник и саветник кнегиње Љубице и велики Обреновићевац. Зашто? Зато вероватно што је учествовао у радовањском убиству, што се чак тврди да је он „дигао резу” и пустио убице у Карађорђеву колибу, убице које су секиром извршили наредбу Вујице Вулићевића, а налог Милошев. Такве услуге увек се сматрају као доказано пријатељство, те је Ћир Анта био у фамилијарном кругу Обреновића увек примљен скоро као члан породице.

Радовањски догађај је после описиван, расправљан, драматизиран, проклињан, али није никада објашњен до краја. Све његове перипетије знао је само и једино Антоније Протић, а он о томе није хтео ни да говори, нити да пише. У својим мемоарима, он тај догађај скоро чак и не спомиње. Обреновићевци су, као што се зна, правдали то убиство разлозима мира у земљи, па су наводили и то да је Вожду у тренутку његове погибије било 65 година, тј. да је он већ био старац. Овај цинизам није ни мало објашњив, када се зна да Обреновићевци Милоша ни у 80-ој години нису смели назвати старцем. Углавном, учиниоци радовањског злочина су желели да се некако извине пред народом: Вујица је сазидао цркву

БАШТИНА

1 Ћир Антина кућа у Смедереву је била пуна слика, ћилимова, сребра итд. све до 1915. год. када је опљачкана (Катарина Угричић је побегла у Алексинац, а када се вратила у Смедерево није у кући затекла ништа). Ту кућу је 1930. год. продала Вида, кћи Зарије Угричића некоме хлебару глупо јевтино, тако да је он за половину плаца коју је продао другоме добио више него што је њој дао за цео плац с кућом и виноградом око ње у сред вароши. До 1915. год. је на томе плацу стајао и стари Ћир Антин подрум. Угричићева кућа у Смедереву је била на месту где је сада „Зелени Венац”, који је Зарија продао. Он је био велики трошачија. Још пре 1880. он је ишао да се зими одмара у Ници. На великој школи је предавао Казнено право.

Покајницу, а ћир Анта Протић је подигао у Смедереву зграду за школу на којој је писало: „За владенија књаза српског Милоша Обреновића, ктитор сега училишта бист Антоние Протић 1824“. Та зграда је била до куће, у којој је он сам становао, и она је до 1914. служила као гимназија смедеревска; година 1941, приликом јунске експлозије у Смедереву она је страховито осакаћена и била затим срушена!

Ћир Анта Протић је имао више кћери и два сина. Да изађемо најпре на крај са кћерима. Једну је, Сару, обрекао и дао неком човеку у Ресаву; она је, међутим, плакала и није хтела да иде. Отац ју је истукао камџијом, она је пала на шимшир у башти и тако пре-свисла; у ствари она је волела другог човека у самоме Смедереву и обрекла му се, али отац то није знао и није за то хтео ни да чује; он је њу хтео да уда за сина једног свог ратног друга из времена првог устанка, с којим се ижљубио после некога боја и коме је дао реч да ће се с њиме једном опријатељити. Такви су били ти наши стари српски карактери, њихова реч је за њих била светиња; као родитељи, они нису трпели поговора од своје деце.

Када је Сара сахрањена, ресавски просиоци још нису отишли из Смедерева; после њенога погреб, они су дошли поново и рекли: „Господару Анто, ми ипак нећемо да идемо из Смедерева док се с тобом не одимемо! Ти имаш још женске деце...!“, рекли су они. Тада је ћир Анта набрао веће и рекао: „Нека буде!“ – а затим заповео жени да спреми наредну кћер.

Тако је за недељу дана овај саучесник у убиству Војда Карађорђа имао у кући две прошевине и један погреб. Али је после, кажу, побегао на своје имање, код данашње ћир Антине чесме у Смедереву, и дуго остао сам, уз чибук, не силазећи у варош и не примајући никога...

Не знамо тачно за кога је ћир Анта удао трећу своју кћер, која је била дата у Крушевац; (њен унук је живео 10 година у Минхену, па је дошао у Београд и створио прву водоводску мрежу, али је умро од алкохолизма; за четврту Стану (Стану ћир Антину) знамо ово: она се волела са једним Љотићем, а Љотићевци су као просиоци у ћир Антиној кући били искључени већ и зато што је ћир Анта био приврженик Обреновића, док су Љотићи били ак-Карађорђевићевци, што се толико пута манифестовало и пре и после мрачне драме у Радовињском лугу. Зато је Стана била и мимо своје воље удата за Мишу Станковића (камараша Мише Анастасијевића, Поречанца и рођака великог банкара и евергета) који је вероватно био рођак и са Филипком Станковићем, чувеним политичким букачем који је имао куће у Смедереву и у Сент-Андреји. Са њим

је Стана родила кћер Катарину, која је наследила не само богатог оца, трговца сољу, него и сву дедовину, пошто јој се стриц Рака Станковић, звани бедаџија, никада није женио. То је био неки распасани чича-Рака, који је стално псовао „Гроцку и Ритопек“, кошаву и беду (због чега су га и звали „бедаџија“), али који је био далеко од тога да буде сиромашан човек. Углавном, кад је Миша Станковић умро, пошто је у међувремену већ променио светом и Анта Протић, његова кћи Стана се удала за своју прву љубав, дакле за Ристу Љотића. То „бракосочетаније“ се могло десити само зато што је већ и њен отац, ћир Анта, био мртав.

Из тога брака је рођено неколико кћери. Госпођа Драга удата за официра, умрла без деце.

Катарина Станковић је била најбоља партија свога времена у Смедереву; њу је дакле узео др Зарије Угричић, кнез-Јевтин син. На тај начин две велике политичке куће су се коалирале: Ћир Антини и Угричићеви постали су род. Син кнез Јевте, унук по мајци Петру Вулићевићу, узео је ћир Антину унуку по кћери...! Угричићеовско, Станковићево, Вујичино и ћир Антино богатство стекли су се у једним рукама. Кнез-Јевта је у Београду био таст Марка Лазаревића, а у Смедереву свекар богате ћир Антине унуке! То је била „лепа алијансија“!

Што се тиче ћир Антиних синова – да кажемо неку и о њима, - они су имали заиста рђаву судбину. Један од њих, Ђорђе, умро је у раној младости; други Лазар Протић, био је вучен у Гургусовачку Кулу и мучен (тучен кесама песка); пуштен, он је дошао у Смедерево; отац га је хитно оженио, не би ли некако продужио лозу, ухватио подмладак, али му зла коб то није дала. После неколико месеци брака, Лазар Протић је умро од туберколозе, меланхоличан и резигниран. Бечки правник, елегантан човек који је лепо свирао на виолини, који је путовао по Европи, младић велике интелигенције, нада свога оца, он је брзо оставио позорницу династијашке борбе у Србији, а затим био потпуно заборављен. Мати му срећом беше пре њега умрла, да не доживи ту страшну жалост; маћеха га је међутим жалила као рођена сина, а отац је био формално утучен после те породичне катастрофе. Он је знао да је његова линија била прекинута, његова грана изумрла, његова славска свећа угашена. За Србе старога кова, то је била ужасна несрећа, јер је култ породице код њих био некада врло висок.

Рођаци Угричића у Смедереву су Ђушићи, који су уствари потомци војводе Ђуше Вулићевића. Ови Ђушићи су стара добра фамилија, која од 1805. станује у Смедереву у истој кући. Неки су од тих Ђушића емигрирали после 1890. у Немачку, где их је било све

до 1941. год. у два-три места: имали су фабрике бонбона (један од тих Ђушића је толико осиротео да је 1938. год. био портир-капиција у фабрици „Сартид“). Тако се та некад чувена војводска кућа истањила и прешла у анонимност. Али се у Смедереву све до 1915. знало за старога Панту Ђушића да је „најпоштенији човек на смедеревској пијаци“, па је као такав тај старац и уважаван, вољен (и жаљен кад је умро од узбуђења што су у Смедерево ушли Аустријанци).

Бракови су у породици Угричић били врло срећни, хармонични. Прича се, када је умро прота Угричић, да протиница није никако могла да прежали његову смрт, иако су то већ били стари људи, те је умрла одмах после њега; када се кнез-Јевта вратио с гробља, где је упокоао старога оца, њему су већ на улици рекли да му је преминула и мати. Сутра дан, пошто је сахранио свога родитеља, он је сахранио и своју узориту мајку.

Сам кнез Јевта је врло добро живео са својом првом женом, Петријом, а када је она умрла, он је искрено и дуго жалио, а затим је рекао једног дана своме најстаријем сину Драгољубу: „Ја не могу сам; мени треба нега, ја хоћу да се женим; објасни ти то браћи и сестрама, а знајте сви ово: ја сам дуго тражио жену која мора да буде нероткиња, да се не би мешао пород из два брака; пошто сам нашао такву жену одлучио сам да је узмем.“ Без дискусије, синови су примили ову очеву одлуку; отац је био светиња у породици и деспот.

Та жена је била Пожаревка, удова некога богатог бакалина, по имену Стоја. Она је за чудо потпуно одговорила задатку који јој је поставио њен нови супруг. Није се зародила, имала је држање једне достојне матроне, била је уживање своме мужу, а права мати затеченој деци. Не само то, него се чак није смело у кући ни рећи да она није њихова права мати, - толико је такта умела да унесе ова патријархална особа у једну патрицијску и велику породицу. Угричићи су је сви волели, као и она њих; цео је свет у Београду поштовао стару Угричићку, која је умела да држи своју кућу. Иако доста млађа од свога мужа, она је тако пристајала томе човеку, да он заиста није погрешио у свом избору. Да ли су данас могуће такве ствари? Ми сумњамо. Нама се чини да нема више оних услова за животну мудрост које су уживали наши срећни преци; ми у сталом волијемо да верујемо у ту претпоставку, него да сумњамо у здрав разум наших савременика; памети свакако има и данас, али нема услова да се она манифестује; отуда толико мало породичне солидарности и толико угашених великих породица у Србији, толико немогућности да се у три колена живи и нешто важи под једним истим именом и кровом у нашем несрећном поднебљу. За ову другу жену кнеза Јевте Угричића се у Смедереву причало

следеће. Неки човек је имао осморо женске деце и ниједно мушко. Кад му је жена затруднила и девети пут, он јој је рекао: „Ако ми не родиш сина, губи се из куће!“ Оне ноћи када се она замучила, он је отишао у кафану. Кад су му пред зору јавили да му је жена добила принову, он је запитао: „Син или кћи?“ Чим су му рекли да му је рођена и девета кћи, он је упао у кућу, дохватио дете за ноге и бадио га на ђубре. Она је била у повоју и свиње су дошле па су почеле да га дрмусају, те су га и расповиле и повредиле зубима по лицу и једној ноzi. Једна циганка, која се ту задесила, похитала је да спасе то бедно новорођенче. Злочести отац јој је припретио пиштољем, а она је рекла: „Дај то дете мени кад не треба теби!“ Он јој је довикнуо: „Носи га и да вас моје очи више не виде!“ Та циганка је отхранила то дете међу својом децом, а када је порасло у пожаревачкој Бурјан-мали и постала лепа девојка, њу је узео споменути смедеревски бакалин. После његове смрти, она се удала за кнез Јевту Угричића. Мада веома лепа жена, она је на једном образу носила дубоку белегу од уједа свиње све до своје смрти. (Кажу да је она бар 30 година била млађа од кнез-Јевте) – види приложене фотографије.

Зарија Ј. Угричић је имао две кћери: Петру, удату за официра, преминулу рано, и Видосаву, удату за др. мед. Стојановића, из тога брака син Бата и две кћери (Зора и), професор) (Зарију су нападали Светозар Марковић и радикали).

Преписано са оригинала на Крећење 1956. год.

Дојуна

Драгољуб Угричић, инж, син кнез-Јевте, имао је две ћерке и два сина.

Ћерка Милица умрла је као девојка.

Друга ћерка Ружа удала се за инж. Јована Симоновића, са којим је имала четворо деце: сина Ђорђа, инж. који се оженио са ћерком Флоре Дворниковића и који је умро после II светског рата; ћерку Анку, инж. која се удала за инж. Швејкара, па потом преудала за адвоката Терзибашића и која је такође умрла после II светског рата; ћерку Јулку која се удала за Александра Вуча и сина Мику који је после I светског рата отишао у свет (прво у Француску, па после у Канаду где се и сад налази).

Старији син Јеврем отишао је још пре I светског рата у Немачку (Берлин) где је живео дуго година где се и оженио једном Немцом. Из тога брака имао је једног сина Роберта и две ћерке.

Породица Угричић, вл. Музеј у Смедереву

У Немачкој је променио и своје име у Угрич. После I светског рата вратио се са породицом у земљу, где је постављен за судију. Услед тешке болести (рак или чир у стомаку) извршио је самоубиство око 1930. год. (?) у жељи да својој породици олакша терет неговања тешког болесника. Ћерке су се поудавале, а син Роберт је једно време био у суду, па се после рата запослио на другим местима.

Други син Јевта имао је троје деце: Драгољуба, који је умро још као мало дете, Боривоја, инж. који је умро 1935. год. у пуној снази и Миодрага, чиновника Народне банке. Миодраг се оженио 1931. год. са Надеждом Вићентија Матића, а из тога брака има ћерку Снежану (сада ученицу III разреда гимназије).

Према томе, сада су од целе породице Угричића у животу по мушкој линији само Миодраг (са ћерком Снежаном) и Роберт Угрич (без деце).²

*Београд,
Срепшење (15. II) 1956. год.*

² Напомена редакције: Текст је пренет у оригиналном виду без правописних и лекторских интервенција

Мирослав П. Лазивић

ВИНОГРАДИ СМЕДЕРЕВСКИ КАО ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ ЛОВОРА ОКО ЗИДИНА СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА СМЕДЕРЕВО У ПУТОПИСУ ДОПИСНИКА ЧАСОПИСА ДАНИЦА ХОРВАТСКА, СЛАВОНСКА И ДАЛМАТИНСКА

Текст који следи представља ауторски текст „Pisma iz Sàrbie prijatelju G. u Zagreb.“ хрватског путописца који је потписан само са „I.“, а који је штампан на страницама часописа „Даница хорватска, славонска и далматинска“, часописа који је излазио као недељни додатак „Народних новина“.¹ Текст представља један део путописа из Србије који је подељен у три дела, и објављен у три различита броја ових новина. Међутим, на основу самог садржаја објављених писама, основано верујемо да је аутор планирао да текст буде публикован из два дела, тачније као два писма.

Ова писма, која садрже описе делова оновремене Србије, аутор је слао уредништву новина из Србије. Иако назив ових писама послатих „пријатељу Г.“ у Загребу наводи на закључак да су послата уреднику поменутог недељника Људевиту Гају, прво писмо, које је објављено у броју 8 од 19. фебруара 1848, а које почиње следећом реченицом „Bit će ti milo Dragutine! da čuješ što god obširnie...“, нам даје за право да закључимо да су, ипак, послата Драгутину Раковцу (Раковецу).² Он је био један од највернијих сарадника Људевита Гаја у уређивању овог часописа.

Ова три писма из Србије објављена су током револуционарне 1848. године, тачније: прво писмо у броју 8 од 19. вељаче (фебруара) 1848, и односи се на Београд и околину, друго у броју 9 од 26. вељаче (фебруара) 1848, које ће бити наша тема у овом раду, јер се односи на Гроцку, једним мањим и на Смедерево, већим својим делом, као

БАШТИНА

- 1 Народне новине покренуо је још 6. јануара 1835. под првим називом „Novine horvatzke“ Људевит Гај. Већ следеће године мењају назив у „Ilirske narodne novine“ које под тим називом излазе све до 1843. Међутим, услед забране коришћења илирског имена од стране централних власти у Бечу, новине добијају свој нов назив „Narodne novine“, које недуго затим, већ у марту 1844. мењају назив у „Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske“. Новине су излизиле два пута недељно, а имале су и додатак у виду културног часописа који је излазио уз поменуте новине једном недељно. Овај додаток био је први хрватски културни и књижевни лист који је излазио од 1835. године, а такође је током свог трајања променио неколико назива: „Danicza horvatzka, slavonzka i dalmatinzka“ (1835-6), „Danica ilirska“ (1836-43), „Danica horvatska, slavonska i dalmatinska“ (1843-8) и „Danica horvatska, slavonska i dalmatinska“ (1849-67). (За више информација види: портал Националне и свеучилишне библиотеке под називом „Stare hrvatske novine“ на Веб адреси: <http://dnc.nsk.hr/newspapers/Default.aspx>).
- 2 Одредница Rakovac, Dragutin на Веб сајту <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51700>

и треће у броју 19 од 6. свибња (маја) 1848, у којем се дописник бави Куличом, Костолцем, Великим Градиштем и Голупцем. Међутим, садржај самих писама открива нам да она нису писана исте године када су и објављивана. Наиме, на почетку првог писма пише „U Smederevu 11. сàрпња”, што значи 11. јула, а ако узмемо у обзир да је прво писмо објављено у броју 8 штампаном 19. фебруара 1848, то нас наводи на закључак да су ова писма највероватније писана током претходне године, тачније током лета 1847. Други чланак из овог серијала писама из Србије, који овом приликом објављујемо у целости, а за који верујемо да је требало да буде публикован заједно са првим,³ није датиран. Коначно, трећи чланак аутор започиње са „U Милановцу 15. Сàрпња” и са њиме се завршавају ова Писма из Србије, јер увидом у архиву новина из 1848. године не налазимо више текстова који би могли да имају везу са поменутиим серијалом.⁴

Дакле, овом приликом објављујемо писмо објављено у броју 9 од 26. вељаче (фебруара) 1848. Текст који објављујемо представља оригиналну верзију, без икаквих дорада или усклађивања, што језичких, то и правописних, са савременим српских језиком. Без обзира на све то, текст је, и поред малих препрека у виду разлика у језику и великог броја архаизама, верујемо, разумљив за данашњег читаоца. Осим тога, дајући га у оригиналној верзији, нудимо читаоцу могућност да што боље осети дух времена од пре 160 и више година. Приређивач овог текста је оригинални текст пропратио са напоменама у виду фуснота, са циљем да олакша разумевање како мање познатих појмова, тако и општег културно-историјског контекста.

Што се анализе самог текста тиче додајмо још и то да, иако није лишен китњастих реченица и више наликује журналистичком или путописном стилу, данас је важан извор за историју Смедерева из средине 19. века, за коју су нам увек добро дошли оновремени писани извори. Без обзира на могућа повремена претеривања или пренаглашавања неких субјективних доживљаја града и његових житеља, текст нам свакако нуди добар увид у то како се живело у граду. Осим тога, представља важно сведочанство како су други, тачније повремени пролазници кроз град видели оновремено Смедерево.

3 Наиме овај текст аутор завршава речима „Evo ti pàrvog pisma, drugom se nadaj skoro”.

4 Веб страница на којој је први број из 1848. године са пописом свих бројева из ове године и њиховим садржајем: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=d2e4bfc8-03b0-455f-becb-2f6debc26ab2&y=1848&m=2&d=19>

DANICA HORVATSKA, SLAVONSKA I DALMATINSKA Broj 9

U Subotu 26. Veljače 1848.
Tečaj XIV

Pisma iz Šarbie priatelju G. u Zagreb.

(Nadalje.)

*Grocka*⁵ je mala palanka (varošica)⁶ na Dunavu. Ima 205 kućah i 961 dušu, župnu čarkvu, školu, mezulanu (poštu), primiriteljni sud i čaršiu (piacu) s niekoľiko dućanah. Kuće su najviše od naboja ili nepečenih ciglah zidane, najviše na način istočni s doksati i s mnogimi prozori sve gotovo s crepom pokrivene. Primiriteljni sud (Friedensgericht) ima svaka občina. Ovaj se sastoji iz najstarijeg seoskog kmeta (kneza) i više seoskih starišinah, koje si selo samo bira. Riešava sve manje parnice, i izvršuje dužnost policajnu u svome miestu. Po sried Grocke teče potok *Gročanica*, koja se odje slieva u Dunav. Preko potoka u sried Grocke je đarveni most. Odje sam se razstao sa sveštenikom, on ode doli u čaršiu, a ja padoh na briegu u jednu mehanu novu spram čarkve, za koju mi rekoše u Biogradu, da je najbolja. Po ručku odoh sve kraj Dunava do Smedereva. Išlo je niekoľiko smederevskih Turakah samnom u družtvu. Od ovieh malo sam se što naučio, jer na celom putu, koi je puna četiri sata trajao, niesam dvie do tri rieči od njih čuo. Jedan od njih imao je štitu (ambrelu) nad sobom, s kojom se je zakrio od sunca. Sav ovaj kraj od Grocke do Smedereva dosta je prijatan za putnika. S desna mienjaju se zeleni manji i veći briegovi, na kojih se žuti po gdiekoja usijana njiva, kao zlato u zelenom viencu. S lieva teče Dunav, iza Dunava ravni Banat; a ovamo na obali dunavskoj s ugarske strane mnogi čardaci po redu, na kojih čili vojnici po vas dan čuvaju stražu. Što bliže dolaziš k Smederevu, to ti se prizor pokazuje sve liepši i ugodnii zbog premnogieh vinogradah, koji okružuju južno-zapadnu stran starih zidinah smederevskih kao zeleni vienac lovora siedu ćelavu glavu ostarielog junaka. Izpod vinogradah na Dunavu upravo na šiljku obale u ravnici vise nad vodom goleme kule Smedereva.

БАШТИНА

5 U ovo vreme Groćka je bila deo Podunavskog sreza, koji je bio deo veće administrativne jedinice koja se zvala Beogradski okrug. Ovo ustrojstvo uspostavljeno je tzv. „Turskim ustavom“ iz 1838. i potvrđeno zakonima o ustroju opština i okruga koje su doneli Ustavobranitelji naredne, 1839. godine. Tek je odlukom od 2. jula 1856. pomenuti Podunavski srez preimenovan u Groćanski. Više o ovoj temi: *Административно-територијалне јоделе у НР Србији од 1834. до 1954. јодине*, Београд 1955, 10-14.

6 До 1830, када је одлучено да муслимани морају да напусте Србију, у Кнежевини Србији је постојала одређена систематизација назива насеља, према којој је од седам врста насеља постојало пет градских. Од градских су постојали: укупно шест градова, затим једанаест вароши, двадесет и три варошице, међу којима је била сврставана и Groćka, затим дванаест паланки и три касабe. Остало су била сеоска насеља: Б. Милковић-Катић, *Структура градској сјановништва Србије средином XIX века*, Београд, 2002, 18-20.

Niegda prestolni grad *Gjorgja Brankovića Smederevca*, despota sàrbskog i silne *Jerine*, njegove supruge, sada ubogo tursko gnjezdo. Čini ti se iz daleka, kao da sav grad u vodi stoji, samo da mu kule na polje vire, koje opominju putnika na negđašnje bogastvo i staru slavu sàrbsku. Malo pred Smederevom izpod vinogradah stoji kula stara, i jaka, koja je za sada u turskih rukuh.⁷ Oko nje je loza i voće nasadjeno. U ovu kulu izlaze lieti obično bule⁸ i kadune⁹ iz smederevskog grada u šetnju. Samo kad-kad pozovu i sàrbske gospodje u svoje društvo. Sàrbima je slobodan pristup onamo samo onda, kad neima ondje bulah i kadunah, inače je opasno onuda hodati bezposlenom, kad su ove ondje, jer ima Turakah još dosta goropadnieh na to, da im Vlah (tako zovu oni kristjane) vidi diecu, t. j. njihove žene i dievojke. Turci pričaju, da su kod one kule zakopani negdje silni novci, ali da se nezna gdje, da bi to samo onaj naći mogao, koi knjigu uči, zato zaziru svakome, koi bi onuda s knjigom hodao. Tako mi je kazivao jedan ovdašnji činovnik, kako je skoro jednom stradao od Turakah, što je neznajući za ovo njihovo praznovierje, izišo lieti s knjigom, da u hladu pod kulom čita. Turci su ga već vrebali, dok mu je jedan Sàrbin reko, da se ukloni, jer to Turci netàrpe, da tko kod kule njihove knjigu uči (pismo čita). Od ove kule do grada ima gotovo četvært sata. Ovo je liepa ravnica do varoši izmedju Dunava i nasipa, kojim se ide, kad se izlije Dunav; na ovoj ravnici tårče obično lieti konje i Sàrbi i Turci. U sedam satih stigoh u Smederevo i padoh na konak u pàrvi han (kàrčmu) do Dunava. Tu dàrži kavanu i gostionicu nieki stari Bugarin, starac blizo osamdeset godinah, krupan, koščast, visok i zdrav, liepa sastava, pri tom učtiv i pun šale: slabo sam vidjao ljudih njemu podobnieh. U kavani stoji biljar; arapin (càrnac) peče kavu na kaminu, niekoľiko ljudih siedi za jednim stolom na divanuu, šute i puše čibuke. Kako sam moje stvari gazdi predao, popušio jedan čibuk i popio jednu

7 Najverovatnije se misli na turlbe (turbе) Бали-бега, које се у званичној кореспонденцији државних органа из 1863. назива и Гази Али бегово тurlбе: Б. Перуничих, Населје и град Смедерево. *Документарна монографија о насељу и граду Смедереву са околином*, Смедерево 1977, 1115-1118). Бали-бег био је изданак чувене османске породице Јахјапашића, назване тако по родоначелнику Јахја-паши. Његов син, поменути Бали-бег, обављао је низ важних војно-политичких функција, између осталог био је једно време (од 1521. до 1523.) и смедеревски санџакбег. Учествовао је у освајању Београда 1521. и великој победи на Угрима на Мохачу 1526. године. Умро је 1527. године. Овај споменик подигнут је на уздигнутој заравни недалеко од Дунава, у правцу западно од Смедерева, на месту данашње Старе железаре. Тurlбе је било важно ходочасничко место муслимана све до коначног одласка Турака из Смедерева. У годинама након одласка турског гарнизона из Смедеревске тврђаве (након 1867.) Срби су га порушили, али су се његови трагови очували све до проширивања Железаре 20-их година 20. века: Л. Павловић, *Историја Смедерева у речи и слици*, Смедерево, 1980, 203-205; Ф. Канић, *Србија, земља и станоуништво I*, Београд, 1985, 136, 154; као и новije студије попут С. Катић и Б. Поповић, „Смедеревска варош од 1459. до краја 16. века”, *Историјски часопис*, књига LXII (2013), 106.

8 Була - жена муслиманка или удата жена: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Сарајево, 1966, 153.

9 Кадуна - госпођа, угледна жена или добра домаћица: А. Škaljić, *Turcizmi*, 379.

čarnu kavu, odem gori na brieg, da vidim još za dana staru càrkvicu, koju sam već iz daleka smotrio. Càrkva ova *hram uspenja Bogorodice* leži sa sieverne strane južno - zapadnog briega.¹⁰ Po spoljašnom vidu mora biti jako stara. Ja bi reko, da je staria od grada. Zidana je na način starinski, ni gotični ni bizantinski, no nieki osobiti, po svoj prilici staro sàrbski. Prava stara càrkvica, kojoj je poslie u novia vriemena dosta dogradjeno, mala je s jednim na osobiti način zidanim kubetom (Kuppel). Leži za niekoliko stopah u zemlji, tako, da se pri ulazku iz novie prigrade u nju ulazi, ko u nieki plitki podrum. Zato i govore da je bila sva càrkva pod zemljom, pa da su je slučajno za vrieme Turakah našli i izkopali. To je neveriojatno; može biti da je nieki dio zemljom obsipan i tàrnjem i korovom zarašten bio, jer je i onako upravo tamo kosast brieg; ali da je sva càrkva s kubetom pod zemljom ležala duže vriemena, i da se nije znalo za nju, to je mučno dokazati.¹¹ U istoj càrkvi našo sam u zidu pod lievim prozorom dva staroslavenskim slovima urezana napisu. Pàrvi glasi ovko: *Znati sje, kad je sazidan hram sej 1012*. Drugi izpod njega: *Znati sje, kad dolazi Pečki Patriarh i otidje meseca Nojemvria dana 8. — 1745*. Ovaj poslednji označuje vrieme, kad je patriark sàrbski biegaio s mnogim narodom od zuluma turskog iz Peća u Ugarsku, i svratio odje. U istoj càrkvi ima više nadgrobnieh kamenah s nadpisi staroslavenskim; a tako isto i okolo càrkve, gdje je sad groblje. Tu sam vidio i grob mnogozaslužnog sàrbskog spisatelja Dimitrie Davidovića s nadpisom : *Dimitrie Davidović sav Sàrbin*.¹² Dok sam sve to pregledao, dotle zadje i sunce, nestade dana i poče smàrkavati. Vratim se na konak, nadjem punu kavanu ljudih. Medju ostalimi biaše tu g. Dr. M. čoviek obrazovan i rodoljubiv, prosviešten,

10 O pomenutoj cirkvi vidi: Л. Павловић, *Историја Смедерева...*, 121-144; М. Тимотијевић, „Богородица смедеревска“, *Зборник Машице српске за ликовне уметности*, 36 (2008), 59-63; Ф. Каниц, *Србија*, 145-6.

11 О овој локалној легенди нешто касније обавестио се и Феликс Каниц, који слично аутору из Хрватске закључује да „За ово предање, које је знатно подигло углед цркве у очима народа, нема никакве потврде“. Ф. Каниц, *Србија*, 145.

12 Пун натпис на гробној плочи гласи: „Димитрије Давидовић, сав Србин, рођен у Земуну у царевини Аустрији 12. октобра 1789, умро 25. марта 1838. у Смедереву у Србији“. Вредна помена је чињеница да је у деценијама које су уследиле овај гроб био запуштен, па чак, ако је веровати Ф. Каницу, који је ову локацију први пут обишао 1859. године, гробна плоча је напросто годинама лежала прекривена земљом: „Утолико ми је мучније било кад сам видео како је гробница знаменитог писца првог српског устава потпуно запуштена. Дуго сам је узалуд тражио...Тек кад сам са варошким инжењером мало закопао на месту кога сам се одраније сећао, наишао сам на црвену мермерну плочу, која је приликом копања новијих гробова била просто затрпана“. Иначе, овај гроб је обновљен и уређен од стране угледних грађана Смедерева, а на подстицај смедеревске омладине и професора гимназије. Ово је учињено поводом педесетогодишњице смрти Д. Давидовића, када је гроб ограђен гвозденим оградом, украшен крстом и његовом фотографијом. (Ф. Каниц, *Србија*, 146; Р. Љушић, *Оријентални новинар, европски италијанар Димитрије Давидовић (1789-1838)*, Београд, 2006, 162.). Л. Павловић се овом проблематиком бавио много студиозније: Л. Павловић, *Димитрије Давидовић у Смедереву*, Смедерево, 1985, 41-56; Такође о овој теми види: Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку: Занимања, имовина и зарада стјановника њрема њојисима 1833. и 1862/3. године. Архивски подаци са коментариима (са 38 цртежа и фотографија)*. Смедерево, 1969, 141-2.

prost od svake vierzakonske sumnje i måržnje; s ovim sam mnogo govorio o duševnom preporodjenju našeg naroda. Ja sam njemu kazivao o napriedku Hårvatah; a on meni o životu Sårbah. Vidio sam, da ga slavjanske stvari jako zanimaju. Govorili smo mnogo o zapriekah, koje su na putu, da obadvie ove srodne grane ilirske, sårbska i hårvatska, u svemu onako nenaprieduju, kao što bi zajedno napriedovati mogle. Poslie dužeg razgovora on ode kući, a ja ostah večerati; tako se rastasmo sa sladkom utiehom obične poslovice: »Vrieme rani, ali i lieči.« Poslie večere čuh lupati doboš (bubanj), zapitam čiču Bratka (tako se zvaše moj gazda), šta će to reći, da u ovu doba doboš lupaj; on mi odgovori, da je sada dva sata (po turski, po europejski od prilike deset), da u svakoj varoši i palanci u Sårbii poslie dva sata noći lupaj doboš, i da poslie doboša više nije smieti ići čaršiom nikud bez fenjera.¹³ Malo po malo ostade kavana prazna. Ja mog čiču Bratka zamolim, da mi pokaže sobu gdie ću spavati; on mi u miesto sobe pokaže biljar; baci gori dušek i jedan vuneni zgglavak, i ja ti liepo ovu noć prespavah na biljaru.¹⁴

Danas ti je sårbski Petrov dan,¹⁵ veliki praznik, kao što po celom svijetu, tako i odje u Smederevu. Jutros sam posietio ovdašnjeg načelnika G. Rankovića.¹⁶ On me je dočekao s pravom bratinskom ljubavju, osobito, kad mu se kazah, da sam iz Hårvatske. Pårvo pitanje biaše, »šta rade

13 О овоме је писао и Л. Павловић у својој монографији о Смедереву у 19. веку: „По ондашњим схватањима поштен човек ноћу спава, а само бекрије и сумњива лица ноћу тумарају. Свако ко је негде ишао ноћу, ако није сумњив, носио је фењер и могао је да види куда иде. На улици није било фењера“. Улично осветљење у виду уличних фењера уведено је у граду тек у другој половини 19. века: Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку...*, 47.

14 На основу преписке Вука Караџића са Маријом Поповић из 1831. године може да се претпостави да је у Смедереву испоручен билијар направљен у Будиму. Да хрватски путописац није био први који је спавао на билијару може да се потврди на основу писања Сретена Л. Поповића, који бележи да је у механи Ђорђа Љотића на билијару једном приликом спавао Јова Ресавац-Бег, а да су остали спавали на поду: Л. Павловић, *Вук Стефановић Караџић и Смедерево*, Смедерево, 1982, 19.

15 Петровдан је црквени и народни празник који се слави 29. јуна по старом (јулијанском), тачније 12. јула по новом (грегоријанском) календару.

16 Из досадашњих истраживања ово лице нам није познато. Осим тога, аутор не наводи прецизније да ли се ради о средском или окружном начелнику. Из званичних докумената са знајемо да је претходне (1846.) године начелник смедеревског округа био мајор Антоније Р. Мајсторовић, који се на овој функцији, чак и са вишим чином, налазио и у наредним годинама: Б. Перуничкић, *Насеље и град Смедерево...*, 691 и даље. Једно од могућих тумачења зашто је аутор текста именовао начелника као господина Ранковића јесте у следећем: отац Антонија Мајсторовића звао се Ранко, па је могуће да је по очевом имену извео презиме Ранковић. Разлог више да верујемо да се ради баш о Антонију Р. Мајсторовићу јесте и тај што је овај у време посете аутора текста имао чин мајора, а даље у тексту се и помиње да је поменути начелник био обучен у униформу мајора. Његов отац Ранко Мајсторовић (1768-1840), родом из Азање, био је учесник оба српска устанка и један од политички утицајнијих Срба оног времена. Обављао је највише функције у тадашњој Србији - био је пуковник и некадашњи члан Земаљског (Државног) савета (М. Свирчевић, *Локална управа и развој модерне српске државе. Од кнежинске до оштинске самоуправе*, Београд 2011, 112.), као и судија. Његов син, поменути Антоније Р. Мајсторовић, наставио је очевим стопама, и био активни учесник како у политичком, тако и у друштвеном животу Смедерева и околине: Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку...*, 152-154.

bratja naša Hãrvati?« To ti je čoviek mlad, liepa vitka stasa, razborit u govoru, bodar u mišljenju, čista zdrava pogleda, pri tom pun dobre volje i duha odvažnog k napriedku, a rodoljub u svakom smislu. Bio je obučen u uniformi majora, kao što ruski činovnici nose. To mi se, da ti iskreno kažem nije dopalo, ne zato, kao da bi ja na Ruse mårzio, ne — sačuvaj Bože! ja njih uvijek smatram kao slavjansku našu bratju, i kao takove cienim, to isto i od svakog pravog Slavjanina želim; no samo zato nije mi se dopalo, što nam je opet košulja bliža od gunjca; trebalo bi, da sãrbski činovnik sãrbsko narodno svoje odielo nosi, i c njim se diči, jer samo u svome možemo biti svoji. Poslie dužeg razgovora izjavim mu moju želju, da bi rado vidio grad, on se digne odma, te odosmo u pratnji više ovdašnjih činovnikah zajedno u grad.

Smederevo je jedan od najznatnijih i najvećih gradovah koji se uzdãržaše iz 14—15. vieka u Europi. Leži, kao što već napomenuh, sasvim u ravnici na Dunavu. Zidan je za vrijeme despota Gjorgja Brankovića Smederevca i Jerine njegove supruge, koje uspomena i danas u sãrbskom narodu živi tako, da za koigod stari grad upitaš, tko ga je zidao, odgovori ti: Jerina. Zidan je na tri ugla sa više od trideset¹⁷ koje četvero, koje i više uglaštieh vãrlo visokieh kulah, koje i danas čvãrste stoje. — Kule su mnoge po sriedi s unutãrnje strane grada od zemlje do gori otvorene. Oko celog golemog grada od strane južno-zapadne udareno je platno za obranu grada, u kom se kao i u samom zidu grada vide uzidani mnogi rimski nadgrobnni kameni. Oko platna je izkopan šanac, koi je gotovo već sav zarušen. Pred glavnimi vratii, pri ulazku u grad, stoji turska straža sa dva hãrdjava topa na lošim točkovima.¹⁸ Grad je razdieljen na dvoje. Pãrvi veliki grad, u kom se nalazi 150 kućah turskieh sa 750 dušah turskieh,¹⁹ koji drugieh

17 Autor je ovde, poput mnogih drugih stranih pučtopisača koji su u 19. veku obilazili Smederevski grad, pogrešio uкупan broj кула. Он пише о тридесет кула, иако их је у оно време, заједно са свим турским кулама на угловима и једном код главне варошке капије, било двадесетдевет.

18 На старим, махом војним плановима града приказан је улаз у град. На тој јужној страни смедеревског града, према некадашњој вароши непосредно уз Тврђаву постојале су две капије. Главна улазна капија је највероватније била баш та која се налазила на средини варошког бедема. Ова капија је била посебно брањена. Наиме, са спољне стране овог шанца постојао је мали бастион који је бранио мост преко шанца, и који је водио из вароши ка главној капији смедеревског града. Рђави топови о којима аутор текста пише налазили су се највероватније баш у овом бастиону. За више детаља види: Ј. Нешковић, „Тврђаве ослобођене од Турака: Смедерево, Шабац, Кладово, Ужице и Соко“ у: *Ослобођење прагова у Србији од Турака 1862-1867. јог*. Зборник радова, Београд 1970, 540; Цртеж овог бастиона исцртан десетак година након овог описа публикован је у: Ф. Каниц, *Србија*, 138.

19 Смедерево је 1844, дакле само три године пре објављивања овог текста имало 3.265 српских становника настањених у 743 куће и 750 турских становника у 150 кућа (Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку...*, 37), што се поклапа са подацима које доноси аутор из Хрватске. Тачност ових података нас наводи на закључак да је приликом писања овог текста консултовао српске званичнике и од њих добио последње званичне извештаје са пописа становништва.

prihodah neimaju, osim, ajluka carskog (platje),²⁰ u ime kog su dužni i grad čuvati s niekoľiko ljudih garnizona, koi u Biogradu stoji. Mali grad od sievero-istočnog kraja odieljen je od velikog šancom punim vode; preko, šanca nalazi se hârđjavi most, i mali grad ima niekoľiko kulah, inače je zarašten dârvljem i divjim korovom (draćom). Ovo ti je onaj grad, u kom se rodi liepa Sunčanica, koju Gundulić u 8. pjevanju svoje osmanide na str. 96. ovako opisuje:

„Jur je došo Kizlar-aga
K Smederevu bielu gradu,
Za iznaći kćer Ljubdraga,
Sunčanicu liepu i mladu.”

„Svietla je ova dievojčica
Od koliena despotskoga,
Vid žudjeni i zenica
Sliepa starca, čaćka svoga.”

„Ki se unukah unuk zove
Gjurgja despota i Jerina,
Od kieh ime i sad slove
Niz slovinske pokrajine.”

opet malo dalje na str. 101 :

„Sve najliepše gube ime
Pred uresom nje uresa,
Jak pred suncem istočnime
Jasne zviezde od nebesa`.”

„Ona zlatni pram od kosi`
Na vietrić je tih razplela,
A od razlika cvietja nosi
Vienčac vârhu vedra čela.”

„U pogledu ljuvenomu
Razbludna joj sja danica,
A u rajskom licu svomu
Cavti trator i ružica.”

„Na ustieh joj od veselja

20 Ајлук - месечна плата или само плата: А. Шкалjić, *Turcizmi*, 77.

Rumena se ruža smije,
Koprenica sniega bielja
Bielje od sniega pàrsi krije." itd.

Ovo sam ti samo zato odje mimogred naveo, da vidiš, kako su u stara vriemena naši pjesnici bolje znali dogodovštinu svoga naroda i iz nje više càrpili nego mi sada. —

Kad smo u grad pošli, javi načelnik po jednom panduru vojvodi, da mi dolazimo. Kako unidjosmo pod kapiu, izidje nam više Turakah odàrpanieh na susriet. Ja sam pomislio, da su to turski cigani, ili kavazi vojvodini²¹ izaslati pred nas, da nas doprate k njemu. Medju ovima biaše jedan omalešak čvàrst starac biele brade, s bielom čalmom (svitom) na glavi, bosonog u starim jemeniama (turskim càrvenim papučama). Načelnik pozdravi ga turski. Turčin mu vrati pozdrav učtivo s niekom prirodjenom važnostju, i nastavi svoja pitanja sàrbski. — Sad sam tek saznao, da je to taj vojvoda (Festungs-Commandant),²² a ostali Turci oko njega, da su sve sami age i spahije. Na vojvodi isto tako kao i na ostalim spahijama vidila se je stara gordost turska, a pri tom učtivost i osobita uljudnost prama nam. Vodio nas je odma na doksat svoje male, nizke i kukavne kućarice, na kojoj prozori u miesto stakla izliepljeni su izderanom svakojakom artiom. S desna spram konaka vojvodina stoji turska kavana, gadna i nečista. U obće ovaj je grad sasvim nečist, svaka kuća ogradjena je pletenim stoborom, opet za se ko neki grad, po adetu²³ turskom tako, da na ulicu nijednog prozora neima. Svaka kuća pokazuje tursku najveću biedu i sirotinju u Sàrbii, kao nieku približavajuću se sudbinu, da im dugo neima ostanka više medju Sàrbima. Pred kućama po ulicah leže premnogi pola živi i strašno måršavi psi, rogovi, drob, kože i djubre od zaklane stoke, i mnogi drugi smrad. Od movah nemože se gotovo ulicom proći, koje zuje na rojeve ko pčele. Na zidu mahovinom i baršljanom zaraslieh kulah jata vranah i càrnieh čavkah naviešta putniku skorašnju konačnu propast silnieh ovieh u nieko vrieme spahijah, a sada da rekнем biednieh prosjakah turskieh, koje nezasiti niegda cielog svieta blago, sada hvale Bogu, ako se u tri dni jedared nahrane hliebom. Na jednoj četverouglastoj kuli malog grada od juga vidi se od opekah uzidani kàrst s nadpisom staroslavenskim, koi niesam mogao pročitati, jer je visoko.²⁴ U istoj kuli malo niže vidi se uzidan rimski

БАШТИНА

21 Каваз је термин који се употребљавао за неколико сличних, махом полицијских занимања: стражар, пандур; судски позивар; телохранитељ код великодостојника, а нарочито код страних дипломатских представника у Турском Царству: А. Škaljić, *Turcizmi*, 402.

22 Мисли се на команданта утврђења или диздара.

23 Адет или хадет - обичај, навика или традиција: А. Škaljić, *Turcizmi*, 69.

24 Мисли на натпис на Крстатој (Деспотовој) кули у Дворцу деспота Бурба Бранковића (Мали град Смедеревског града) на којем је црвеном опеком изведен следећи натпис: Въ христа

nadgrobnni kamen s vojnim gàrbom i nadpisom, od kojeg se može čitati: VIX: ANN:²⁵ — Na kapij malog grada, kad se preko mosta prodje pri samom ulazku s desna leži na zemlji top s nadpisom sàrbskim : *za vladenija Georgija Petrovića : I Go : Vàrhovnago Vožda Sàrbska: Naroda: 1812. slit u Beogradu.*²⁶ U malom gradu biahu dva tri dudu rodila, Turci, koji nas pratiše, raztàrkaše se po dudovima, ko gladne guske po zelenoj travi; a mi razgledasmo grad. Od juga su nieke stare konjušnice. Ovdie u travi i korovu leže tri goleme niemačke lumbarde, lievene u Gradcu god. 1684. ko što sviedoči nadpis: † MEDARDUS † REIG † IN † GRAZ † HAT † MICH † GOSEN † ANNO † 1684 †.²⁷ Na drugoj strani G. C. G. V. S. R. K. M. † A. R. C. V. L. H. I. S. — Dòk su Turci brali dudove, popeh se ja na jednu kulu, u kojoj se nalazi gomila djuletah za kumbare. Kako me Turci opaze, viknu ozdo, da sidjem ; ja se učinih neviešt, oni opet viknu da sidjem i jedan dotàrča gori k meni , da odma silazim. Kad sam ga upitao zašto da silazim, reče mi: dieca (žene njihove) su po avlii. Tako sidjem , i odma odosmo iz grada. Turci nas opet izprate tja iza kapie. Svi ovi Turci govore bolje sàrbski nego turski. — Sàrbska varoš²⁸ Smederevo leži spram grada pod briegom izpod vinogradah ; ima do 800 kućah i blizo 3300 dušah,²⁹ više liepih kućah, veliku čaršiu, stolicu načelstva, okružni i primiriteljni sud, župu, poštu, glavne osnovne tri učione i čitalište,³⁰ gdje sam vidio i novine

бога а благоворни господињ деспотъ Гургъ Бранковиъ гд... срьблемъ і поморю зетьскому повеленіемъ его съзида се градъ съ лет † S. Ц. Л. N. („В Христа Бога благоверни деспот Гургъ, господин Срьблем и Поморју зетскому; заповешћу његовом сазида се град овај в лето 6938“ (тј. 1430).

- 25 Римски камени споменици могу се и данас видети узидани у куле и бедеме Смедеревске тврђаве. О овој теми више у новијој студији: С. Цветковић, „Античка пластика Смедеревске тврђаве – преглед досадашњих истраживања“, *Смедеревски зборник* бр. 2 (2009), 29-45.
- 26 Веома је важно да истакнемо како је један такав топ са истом формулацијом „за владенија Георгија Петровића I, Верховнаго Вожда сèрбска народа“, такође „слит“ у Београду 1812, затечен у Београду након предаје београдске тврђаве кнезу Михаилу 1867. Од дела овог топа из београдске тврђаве изливена је прва круна обновљене Србије: Б. Богдановић, „Артиљерија у српској устаничкој војсци 1808-1813. године“, у: *Историјски часопис, књ. XLV-XLVI (1998-1999)*, 123. Ово је веома важно сазнање да је топ из времена Првог српског устанка још увек стајао на улазу у Мали град Смедеревске тврђаве. Сасвим је оправдано да верујемо да је био постављен баш десно од моста, на месту где су се иначе на једном нижем зиду испред главне капије налазили округли отвори за топове. Оно што, међутим, не можемо да знамо јесте да ли је у то време овај топ још увек био у функцији.
- 27 Иако аутор помиње немачке лумбарде (бомбарде или старинске топове), овај је ливен у аустријском граду Грацу.
- 28 У време писања овог путописа Смедерево је, према тада актуелној систематизацији насеља, сврставано у један од укупно шест градова тадашње Кнежевине Србије. Тек су 1866. са „тзв. Законом о местима, систематизована насеља у Србији“, према којем су „постојале само три врсте насеља, од којих две врсте градских: вароши и варошице“: Б. Миљковић-Катић, *Структура градској сџановништџа Србије...*, 19.
- 29 Види напомену бр. 19.
- 30 Смедерево је у то време било седиште једног од 17 округа у тадашњој Србији. Назив округа (окружја) био је Смедеревски, а чинила су га два среза: Подунавски, са седиштем у Смедереву и Јасенички са Паланком (данашњом Смедеревском Паланком) као седиштем (*Администраиивно-џиерийпоријалне йоделе...*, 17.). Смедеревско читалиште је основано само годину

Horvatsko-Slavonsko-Dalmatinske s Danicom. Odje je djumruk³¹ pogranični sa skelom, na kojoj se prenosi u Kovin za Niemačku najviše: stoka, svinje, loj, vuna, med, vosak, kože, mast itd.³² Ima odje i nieka fabrika za sapun i loj.³³ Jezik, kojim se odje govori nije baš sasvim čist, zanosi poniešto na bugarski. Nad Smederevom od juga liepi su vinogradi, u kojih ona glasovita smederevska vina rastu.³⁴ Grozdje i voće smederevsko donosi se odavde na čamcima tja u Biograd. Izpod Smedereva ima mnogo Ciganah viere muhamedanske.³⁵ Ovi imaju svoje kuće, i uživaju sva gotovo prava, kao i ostali građani sàrbski. Sude se na sudu sàrbskom; samo što nedaju danak, kao ostali Sàrbi, svom okružnom načelstvu, već imaju svog tako zvanog aračliu, koi od svih ciganah po celoj Sàrbii danak uzima i neposriedno centralnoj pieneznici³⁶ u Biograd donosi. Ovaj ciganski aračlia³⁷ uvijek je činovnik sàrbski za sada stoji u Jagodini, kao sriedini ciele Sàrbie.³⁸ Cigani sàrbski, ako su najviše viere muhamedanske, niesu opet toliko priatelji Turakah, koliko sàrba. U vrieme Karagjorgjeva rata vojevali su zajedno sa Sàrbima protiv Turakah, i zato uživaju danas prava takova gotovo, ko i ostali Sàrbi. Idući iz grada posietio sam još dvie privatne sàrbske

дана пре посете хрватског путописца, дакле 1846. године (С. Миленковић, „Смедеревско чилиште 1846-1946“, у: *Смедеревске библиотеке*, Смедерево, 1986, 60-64).

31 Ђумрук (ђумлук) – царина; трошарина; такса за прелаз: А. Шкалjić, *Turcizmi...*, 257.

32 Смедеревска царина била је једна од највећих у овом делу Србије, јер „највећи део извозне и увозне трговине Србије са Аустријом у овом делу, ишао је кроз своју природну капију Смедерево и његову дунавску скелу. Царињење је вршено у Ђумруку, који је државној каси предавао доста прихода“: Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку...*, 46.

33 Уз Петријевски поток су се налазили бројни дућани, механе, месаре и занатлијске радионице. Поред потока, на месту данашње болнице налазило се место које се називало Масна Ђуприја, јер се ту налазила топионица масла, лоја и масти. Овај некада турски део вароши, Срби су након 1830. делимично преуредили: Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку...*, 46-47. Три века раније у некадашњој махали имарета Ахмед Челебије која се налазила код моста на Језави, недалеко од Смедеревске тврђаве налазила се кланица из које су табаци и сапунчије добијали неопходне сировине за даљу прераду: С. Катих и Б. Поповић, „Смедеревска варош...“, 102.

34 Смедеревско грожђе је и касније задржало репутацију најквалитетнијег белог грожђа у тадашњој Србији: „...Од белина смедеревка је најважнија и најчувенија; ње има у чистим, издвојеним садовима само око Смедерева, а по другим крајевима где се сади, измешана је с другом лозом. Ова лоза роди најшлементитијим и за јело најкукуснијим грожђем, и у томе обзиру заузима прво место међу сортама из средње Јевропе; па и вино је од ње добро и укусно...“: В. Карић, *Србија. Опис земље, народа и државе*, Београд, 1887, 351.

35 Документ из Кнежеве канцеларије „Списак проценених кућа и башча у Смедереву октобра 1833“ почиње подацима о циганским кућама, којих има уписаних укупно 23: Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку...*, 11-12. Оно што је вредно помена јесте да су многи у то време имали посрбљена или српска имена, а неки од њих у пописима уз своје име дописано „Циганин“. Међутим, у пописима нема много података о вероисповести ових смедревских Цигана. Међутим, знајући да је у оно време још увек било много Цигана који су живели скитачким животом, можемо основано претпоставити да их је у Смедереву било знатно више. И касније, у документима из 1862. се помиње циганска махала у Смедереву: Исто, 91.

36 Мисли се на државну касу.

37 Арачлија или харачлија – онај који убире порез, порезник: А. Шкалjić, *Turcizmi*, 312.

38 Седиште циганског арачлука било је у Јагодини, а харачлија (порезник) је био један чиновник (штабс капетан), којем су помагали писар, један већил (заступник), осам млађих већила и четири пандура: Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку...*, 12.

kuće sasvim po istočnom ukusu zidane. – Da si lakše predstaviš sliku takove kuće, opisat ću ti jednu u kratko odje na koncu moga pàrvog pisma. Kako se unidje u kuću, koja je pri zemlji, pàrvo stupiš u hodaju (Vorsaal) okruglu i veliku. Iz ove su na okolo u svaku sobu po jedna vrata; a spram vratah od hodaje ulaz na divanhanu, koja je za dvie stube uzvišena s jednim velikim prozorom, kroz koi ulazi svietlost u svu hodaju. Ova hodaja, kao i divanhana izšarana je na istočni način. Ima više sobah, svaka je šarana i drugčie namieštena po orientalski. Pàrvo je odžaklia³⁹ (Kaminzimmer), gdje se obično puši, siedi, kava pije i razgovori vode; naokolo je nizki široki divan, u sriedi odžak (Kamin). U divanhani, gdje se obično iz jutra, po ručku, i pred večer siedi, takodjer je nizki divan naokolo. Soba, gdje se u pohode dolazi, zastàrta je sva s čilimi, naokolo široki nizki divan s mehkim dušeci obložèn, na duvaru (stieni) vise liepi obrazi najslavniih muževah iz dogodovštine narodne i porodice domaće. Do ove je soba za gospodje, bogato namieštena i modro ošarana. Oko ciele kuće vidiš zelenu travu i cvieće posadjeno. Mili se čovieku ući u ovakvu kuću, koja se može prisposobiti više prijatnom kakvom lietnom dvorcu, nego običnoj kući. Evo ti pàrvog pisma, drugom se nadaj skoro. –

Списак коришћених извора и литературе:

Администраивно-историјалне поделе у НР Србији од 1834. до 1954. године, Народна Република Србија, Завод за статистику, Београд 1955, 10-14. УРЛ: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1955/pdf/G19556001.pdf>, посећено 12.3.2016.

Богдановић, Бранко, „Артиљерија у српској устаничкој војсци 1808-1813. године“, у: *Историјски часопис, књ. XLV-XLVI (1998-1999)*, Београд, 95-129.

Каниц, Феликс, *Србија, земља и станаовништво I*, Српска књижевна задруга и ИРО „Рад“, Београд, 1985

Карић, Владимир, *Србија. Опис земље, народа и државе*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1887.

Катић, Срђан и Поповић, Бојан, „Смедеревска варош од 1459. до краја 16. века“, *Историјски часопис, књија LXII (2013)*, 79-115.

Љушић, Радош, *Оријентални новинар, европски политичар Димитрије Давидовић (1789-1838)*, Политика и Танјуг, Београд, 2006.

Миленковић, Србислав, „Смедеревско читалиште 1846-1946“, у: Павловић, Леонтије и др., *Смедеревске библиотеке, књије и библиотеке у смедеревском крају од 1430. године до данас*, Народна библиотека Смедерево, Смедерево, 1986, 59-107.

39 Оцаклија – соба, просторија која има огњиште са зиданим димњаком: А. Škaljić, *Turcizmi*, 499.

Миљковић-Катић, Бојана, *Структура градског становништва Србије средином XIX века*, Историјски институт и ЈП „Службени гласник”, Београд, 2002.

Нешковић, Јован, „Тврђаве ослобођене од Турака: Смедерево, Шабац, Кладово, Ужице и Соко”, у: *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867. год.* Зборник радова, САНУ, Одељење друштвених наука, Београд, 1970, 533-562.

Павловић, Леонтије, *Историја Смедерева у речи и слици*, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1980.

Павловић, Леонтије, *Димирије Давидовић у Смедереву*, Издавачка делатност РО „Наш глас” и Музеј у Смедереву, Смедерево, 1985.

Павловић Леонтије, *Вук Стефановић Караџић и Смедерево*, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1982.

Павловић, Леонтије, *Смедерево у XIX веку: Занимања, имовина и зарада становника према пописима 1833. и 1862/3. године. Архивски подаци са коментарима (са 38 цртежа и фотодрафија)*, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1969.

Перуничкић, Бранко, *Насеље и град Смедерево. Документарна монографија о насељу и граду Смедереву са околином*, Скупштина Општине Смедерево, Смедерево, 1977.

Свирчевић, Мирослав, *Локална управа и развој модерне српске државе. Од кнежинске до општинске самоуправе*, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2011.

Тимогијевић, Мирослав, „Богородица смедеревска”, у: *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 36 (2008), Матица српска, Одељење за ликовне уметности, Нови Сад, 57-87.

Цветковић, Снежана, „Античка пластика Смедеревске тврђаве – преглед досадашњих истраживања”, *Смедеревски зборник бр. 2 (2009)*, Музеј у Смедереву, Смедерево, 29-45.

Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Izdavačko preduzeće „Svetlost”, Sarajevo, 1966.

MONS AUREUS

ДОБРО

Градимиp Сїојковић

ДВА ПИТАЊА ИЗ ЈЕДНОГ РАЗГОВОРА

*(Одломак из интeрвјуа Јовице Бурђића са Градимиpом Сїојковићeм објављeном у електронском часопису **Слова на сїрују** Пеће Трајковића)*

Неизбежно ишїање о њоложају књижевности за децу код нас и може ли се ишїа урадити да буде бољи?

Сама нам је књижевност за децу на опасној странпутици: пинк-пoeзија с једне, а вештице и чаробњаци с друге стране су је освојили дефинитивно. Оно што се назива писцима, оно што се појављује на телевизији у оним карикатуралним емисијама за недотупаву децу по евроамеричким шаблонима, што се бекељи и крeвeљи на тзв. фестивалима и сусретима с децом даје јасну слику куда иде та „књиженост за децу”. И њима и деци је добро тако како је! Издавачи траже управо такве, савремене књиге намењене деци: за сваког дечака, за сваку девојчицу, виле и вилењаке, чаробњаке и вештице, кобајаги приручнике и психосаветнике у слици, а уз мало текста, по могућству кратко, што краће, језички сведено на неколико стотина речи... Па због чега би се ишта урадило да положај књижевности за децу буде бољи?! Добро нам је и тако како је.

Да не будемо претерано самокритични, тренд њошискивања књиге и леје књижевности за децу има свејске размере и долази ујраво из најразвијенијих земаља. Каква је будућности књиге у судару са моћним електронским медијима? Има врло мрачних прогноза, чак од сїране јако ауторитативних агенција које се баве предвиђањима друшћивених њокова. Колико смо ми њисци сїремни и сїособни да се организујемо и њриладимо новим условима?

ДОБРО

Неће електронски медији заменити књиге, то је извесно. Није фотографија „заменила” сликарство, није филм „заменио” позориште... мада је код књиге будућност специфичнија: чини се да ће књига постати ексклузива доступна само онима чија је истинска култура далеко изнад ове коју стварамо народу, посебно деци, по узору на евроамерички модел опште некултуре. Дакле, књигу ће читати пробрани и изабрани... остали ће се занимати таблетима и сличним будућим изумима за безнапорно битисање онога што данас називамо човечијим умом. Писац не мора да буде спреман. Његово је САМО да напише, а стручњаци ће то да прераде у фор-

ме које диктирају електронски медији. Ионако је, чини се, коначно дошло време у ком ће, парафразирајући Миљковића, сви писати (не само поезију, зар не?).

У овом броју ДОБРО вам дарује писца из дијаспоре, из Хрватске, **Јовицу Ђурђића**. Он је један од оних, ретких, који се труде да одрже српски језик у туђој средини. И један од оних, још ређих, који говори о оним нама тако познатим стварима, болно и горко, али искрено и поштено. И наивно, на жалост.

Добро нам дошао!

Јовица Ђурђић

КЊИЖЕВНА ТРГОВИНА

Шта рећи о томе? Имало би се много тога. Од мене мало. Очекујем да се јави још неко.

На многим уредничким мјестима сједе погрешни људи. Погрешни за нас наивне, не и за њих и њихову корист. Са тих мјеста, када једном засједну, не мичу се годинама. Неки, ваљда, док су живи. Да би на њих засјели, воде грчевиту борбу не бирајући средства да их се домогну. Треба подметнути клип свом другу по перу. Треба макнути (мени познат случај) доброг уредника и писца, да би на његово мјесто засјео „један од најбољих младих српских пјесника“. Цаба је том добром што се касније као писац доказује извршним радом објављујући у другим листовима и часописима, остао је без радног мјеста, јер су га истиснули разним махинацијама.

Водитељи и директори неких књижевних манифестација такође доживотно ведре и облаче у том свом вилајету. На тим сусретима годинама је готово све исто – исти учесници, иста атмосфера, иста трговина... сваки нови сусрет је исти као онај претходни. Један аутобус – *Ко ћо њамо њева?*

Онај „један од најбољих млађих српских пјесника“ сада започиње књижевну трговину. Хвала Богу, Србија, иако мала земља, има много књижевних часописа, а још више књижевних награда. Готово свако иоле мало веће мјесто има свој књижевни часопис, а неријетко и књижевну награду. Трговина започиње – ја ћу објавити нешто теби, ти објави мени. Ја ћу дати књижевну награду теби, или ћу се залагати за то, а ти врати мени.

Властито лобирање за неку од књижевних награда је нешто што ми се највише гади. Чим сазна за састав жирија, наш „најбољи млади српски пјесник“ ступа у акцију. Телефон је у редакцији, а ако је члан жирија тренутно и у Аустралији, па шта? Бесплатно је. Хало! Треба осигурати глас. Хало, хало, хало... И ето награде! Ето насмијешених фотографија у новинама, широких осмијеха на телевизији... сви га тапшу. Тако се награде множе, тако се биографија пуни.

А ми из тамо неких малих мјеста, из неке вукојебине, далеко од очију, далеко од телефона, далеко од ватре, којима остаје само мејл, који нисмо уредницини у једној издавачкој кући или часопису, нисмо директори књижевних манифестација... ми који не можемо заузврат понудити ништа, ми сироти и наивни хрчци који вртимо свој књижевни точак у тишини, ми немамо никакве шансе да станемо на ту траку коју врти „уредник“, „један од најбољих младих српских пјесника“. Или директори књижевних манифестација.

За вријеме Сајма књига у Београду, када смо повели разговор о књижевним наградама, прича ми један добар српски писац: „Што си наиван! За већину књижевних награда зна се много времена унапријед, чак и неколико година, који ће их следећи писци добити.“

АНА У ШТИКЛАМА

Пожелела Ана да баш као мама
Мало прошета у њеним штиклама.

Али Анине ноге нису навикле
На неудобне високе штикле.

Па помало смешно као рода,
Штркљасто, невешто по соби хода.

Баш је то тешко и није нека фора,
Шетати у њима кад се не мора.

Ал' има у том врло важно нешто,
Одмалена учити корачати вешто.

АНА, ОДНЕЋЕ ТЕ ВЕТАР

Ана, однеће те ветар,
Јака београдска кошави,
Држи се чврсто, малена,
Твоја те торба спасава.

Кад би те ветар понео,
Са торбом препуном књига,
У лету бих те стигао –
За кошаву ме баш брига.

Не дај се, лептиру шарени!
Кошави, леду и студи.
Ни мени није лакше,
Ипак, уз мене буди.

Ана, однеће те ветар.
Чврсто се држи за торбу!
Остани стално ту близу –
Ми ћемо добити борбу.

ЖЕЉЕ

Лепо је имати жељену ствар,
Ал' имати деду, највећи је дар.

Можеш да имаш играчку сваку,
Ал' ништа ти неће заменити баку.

Мала и велика свака жеља је јака,
Ал' како да то нешто замени ујака?

Кад ти дају све жељено на свету,
Права је ствар да ти дају и тету.

Може бити ова или она ствар преча,
Треба да знаш, важан је и теча.

Ал' на крају, одлучно тврдим ја:
Најлепше је имати Ану из петог А.

КРАЂА БАКИНИХ КОЛАЧА

Бака меси, бака сече
Колачиће за увече.

Из кухиње баш мирише,
Види деду што уздише!

Тад сковаше тихо скупа,
Овај план два мангупа.

Деда баки поглед скрене,
Онда у бој шаље мене.

Пришуљам се као сена,
Док се деда прави бена.

Једемо их тад скривећке
Две бене, ко две цвећке.

МИРИС ИГРЕ

Зашто да ме чува преко дана
Непозната студенткиња Ана?

Молим вас, биће сасвим у реду,
Да ми за игру доведете деду.

У кући може цео дан до мрака
С нама да буде и добра бака.

Јер од јутра до у касно вече,
Она најкусније колаче пече.

И шта ћеш лепше, и шта ћеш више,
Кад игра на ванилију мирише.

ЖАБИЦА

Са широког листа локвања,
Док се сумрак на бару слива,
Жабац о лепој жабици сања,
Која недалеко од њега плива.

А жабица, дама и каћиперка,
У води коју већ осваја мрак,
Испод ока га стидљиво мерка,
Не дајући му никакав знак.

Свиђа јој се тај жабљи даса,
Чији крекет баш оставља траг.
Он је музикант доброг гласа,
Који и не схвата да јој је драг.

Жабац напокон у воду скочи.
- Пази како скачеш, ниси слеп!
Рече жабица ширећи сањиве очи.
Умало не казавши: О како си ...

У заносу тихе вечерње лепоте
Спусти пољубац широк кб лепеза
Жабици се из грла једно Ах! оте –
И постадоше принц и принцеза.

СТОНОГА КОЈА ЈЕ УСТАЛА НА ТРИ ЛЕВЕ НОГЕ

Велики проблем једне стоноге:
Устала је јутрос на три леве ноге.

Стотину ногу природа јој подари,
Устане ли на леву, тад све поквари.

Боље је било да није ни устала,
Јер је на двадесету ногу пала.

Сад се гега и на ту ногу шепа,
А њој је баш стало да буде лепа.

И док се у хладу као башкари,
Она то хромост скрива у ствари.

КОЈЕШТАРИЈЕ

Нисам знао раније
Шта су којештарије

Ни глава не беше вешта
Да схвати шта је којешта

Онда сам ипак схватио
Ал' сам добро платио

Кад је једном Лана
Оставила траг длана

Као у неком вицу –
На мом збуњеном лицу

ЛЕПОТИЦА ИЗ АУТОБУСА

Девојчица је била веома стидљива и задуго није проговорила ни реч. Само је нетремице гледала кроз прозор у зелена поља која су промицала брзо као на некој покретној траци. Указао би се и понеки издужени брежуљак, изненада, са кућама и црквеним звоником, понегде и завијутак реке с брзацима и мостом.

Држала је руке у крилу и непрестано гледала кроз прозор оронулог аутобуса који је труцкао по не баш добром путу. Само је тако гледала не окрећући се и повремено кривећи дуги врат да би видела оно што је брзо промакло а учинило јој се интересантно.

Нико од путника није ни излазио ни улазио на успутним станицама, осим њега, дечака који је ушавши сео баш до ње.

Дечак је крадомице погледавао у њено лице глумећи да и сам посматра све то што промиче иза стакла. Није се усуђивао да је ишта упита, а изгарао је од жеље да то учини.

Када се у једном тренутку она љубазно осмехнула, дечак је осмех узвратио и рекао то што је било најједноставније у том тренутку:

– Баш је леп дан.

– И ја тако мислим – одговорила је девојчица и ујагрених очију осмотрила дечака. – Баш је леп дан.

И онда су обоје поново дуго заћутали измењујући по неки стидљиви осмех.

Када је дечак на једној од следећих станица устао и почео да се спрема за силазак, испоставило се да силази и девојчица, јер је и сама дохватила своју торбу.

Обоје су се насмејали и пошли према излазу и већ након неколико тренутака стајали су са својим торбама на тротоару омање вароши.

– Чудно – рече дечак – чудно да смо допутовали у исто место.

– Можда и није – узврати девојчица. – Можда ништа није случајно.

– Да ти понесем торбу – понуди се дечак.

– Али ти не знаш ни на коју страну идем.

– Свеједно.

Било или не било чуда, ишли су у истом смеру. Сада су разговарали као да се познају дуго. Успут су једно другом рекли и своја имена: Теа и Јанко.

Када је Теа рекла да је стигла на циљ, а то беше пред једном кућом обраслем у зеленило, Јанко зажали и учини му се да је све то пролетело брзо као трен. Као да је сањао и сан се прекида с одласком девојчице.

– Ја имам још мало да пешачим – рече. – Не далеко, неколико уличица даље.

– Остаћу овде у гостима цело лето – рече Теа. – Биће ми драго да се поново видимо.

– О! – само што од среће не ускликну Јанко – Доћи ћу да те потражим ускоро.

Теа му пружи руку и замаче иза баштенске вратнице, а Јанко постаја неколико тренутака и осмехнут поскочи увис.

И весело продужи низ улицу.

СРЕБРНА УКОСНИЦА

Дечак је корачао преко ливаде крај потока, довољно дубоког да се у њему окупа, али он то није намеравао. Около у полукругу била су расута пространства шумских пропланака, жутих, белих и љубичастих од летњег пољског цвећа. У даљини, иза његових леђа, назирала се силуета звоника с црквом и кућама на благо заобље-

ним бреговима. Сунце се беше попело у висину просипајући златасту прашину свуда околo.

– Кудa си се упутио, Павле? – дозво мајка дечака седећи на почетку њиве. – Не иди далеко!

– Само мало – одазва се он. – Хтео бих да видим одакле долази поток.

Дечак је идући обалом посматрао у светлуцавој води ракове који се мичу и рибе чији су се трбуси беласали на сунцу. У густом сплету трава испред њега су искакали скакавци и неке бубе које није познавао. Учини му се да је пре њега неко скоро тудa прошао, јер су стабљике биле полегле и згњечене. Један лептир само што му није дотицао лице облећући око главе. Онда је приметио нешто светлуцаво испред својих ногу.

– Гле! – Павле се почеша по пегавом носићу. – Откуд она ту?

Сагињући се дохвати сребрасту укосницу чији је сјај привукао његову пажњу. Подижући је у висину очију примети како су јој рубови позлаћени и како је необично лепа, с бубамаром на врху.

Павле убрза корак уз поток следећи траг и ускоро према ивици шуме угледа девојчицу са дугом марамом боје мака око врата која се лелујала на ветру.

– Она трчи – севну мисао Павлу и он је дозво. – Хеј! Је ли ово твоја укосница?

Али, девојчица је била далеко да би га чула, па он потрча за њом. Учини му се да је и она убрзала.

– Шта јој је? – запита се Павле. – Зашто бежи?

Већ ју је сустизао. Сва задихана, девојчица је у страху стала, окренула се и разрогачених очију погледала Павла. Био је очаран њеним изгледом, цртама лица, немарно распуштеном таласастом косом, очима боје младих трава.

– Да ли је ово твоја укосница? – упита Павле подижући је према њој.

Девојчица се осмехну ослобођена страха.

Он јој узврати осмех и пружи укосницу. Њено лице засја још лепшим сјајем.

– Нисам ни приметила да сам је изгубила – рече не скидајући осмех с лица.

– Случајно сам је приметио идући уз поток. Видео сам нечије трагове, а овуда изгледа нико не пролази.

– Баш ти хвала! – рече девојчица. – Зажалила бих због ње. Ја сам Јана.

Павле јој рече своје име.

Јана спомену неко име места из кога је дошла, а како он није разумео, објасни му да је то место у иностраној земљи из које долази.

Почеша се по коси и упита:

– А откуда да си сама на ливади?

– Видиш ли онај брег тамо у даљини и ону кућу црвеног крова? – упита Јана – Тамо живи мој онкл¹ и ја сам с родитељима у гостима код њега.

Павле опет није разумео ко је онкл, а Јана, схвативши то, појасни:

– Онкл је мамин брат, мој ујак. Видела сам поток с брега како светлуца и упутила се овамо да га разгледам изблиза.

– Аха! – схвати Павле. – Ливада и поток су баш дивни. И сам сам пошао узводно да видим одакле тече.

– О, далеко тамо из шуме. Али сама не идем до извора. Ишла сам једном с родитељима.

– Аха! – опет се почеша по носу Павле нетремице гледајући девојчицу.

Онда су се разговарајући полако скупа вратили ливадом низ поток, где их је дочекала сва забринута Павлова мајка.

– Куд си се изгубио, деране? – упита она. – Већ сам се забринула за тебе.

– Поток извире у шуми испод брега, тамо... – показа руком Павле у правцу шуме.

Павлова мајка погледа девојчицу.

– Зове се Јана и изгубила је укосницу – објасни Павле. – Нашао сам је и вратио.

Мајка виде с каквом пажњом Павле посматра девојчицу не скидајући поглед с ње и лице јој испуни осмех.

„Мој дечак расте“, рече у себи. „Ни приметила нисам како већ постаје мушкарац.“

Испред њих се на ветру као море заталасала висока свиленкаста трава.

1 Onkel, немачки - ујак

ЈОВИЦА ЂУРЂИЋ рођен је 3. 10. 1949. у Глоговици у близини Дервенте и Добоја, Република Српска. Прозни писац и песник за децу и одрасле. Дипломирао на Педагошком факултету у Риједи. Члан удружења књижевника Србије.

Аутор књига поезије и прозе за децу и одрасле читаоце. Објављивао у многим листовима и часописима. Поједини радови су му преводени на стране језике као што су енглески, руски, француски, шпански, италијански, пољски, чешки, словеначки, македонски итд. Избор поезије *Звезде на узлавлу* објављен је као библиофилско издање са дванаест песама преведених на двадесет страних језика и сликама Оље Ивањицки. Заступљен је у више антологија и избора поезије.

Објављене књиге: *Уснула девојка, песме*, (1974), *Лариса, песме*, (1974), *Љубичасто јорје, песме*, (1976), *Санак Склойиочић, приче за децу*, (1983), *Како волим Ану, песме за децу*, (1983), *Руке вечерњих љубавника, песме*, (1984), *Љуйко тело, песме*, (1985), *Кошутца и лойочи*, (*The Roe and Water Lilies*), песме, двојезично српски и енглески, (2000), *Истпринући рукојис, песме*, (2004), *Њене очи море, библиофилско издање, 21 примерак*, (2004), *Жирафа Жералдина, песме за децу*, (2005, 2006), *Симонине очи, приче за децу*, (2006), *Лејо је бићи код куће, песме за децу*, (2008), *Звезде на узлавлу, библиофилско издање, дванаест песама на двадесет страних језика обогаћених сликама Оље Ивањицки*, (2009), *Калина и морски коњиц, приче за децу*, (2010), *Лејо без Веронике, приче за децу*, (2011) и *Киша и влаши / Deszcz i żdźbła, двојезично српски и пољски, изабране и нове песме* (2012), *Пейео зјаслој лејца, песме* (2012), *Ојојни мирис іреха, приче*, (2012), *Укус првих њољубаца, роман за децу* (2014) и *Кајсије за Хану* (2015).

Двоструки добитник награде „Драго Жерве (Gervais)” и Златне значке Културно-просветне заједнице Србије, као и других награда на књижевним конкурсима. Заступљен је у многим антологијама и изборима поезије.

ЕКCЛИБРИC

Риџа Флеис

ШКОЛСКА ИЗДАЊА ДЕЧЈИХ ПИСМЕНИХ РАДОВА У ЗАВИЧАЈНОМ ФОНДУ ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ СУБОТИЦА КАО ПРИМЕР КОЛЕКЦИЈЕ С МЕШОВИТИМ ТЕХНИЧКИМ РЕШЕЊИМА ЊИХОВОГ ИЗДАВАЊА

Апстракт: Школска издања ученичких писмених радова у Завичајном фонду Градске библиотеке Суботица и поред свог периодичног појављивања, због разумености по различитим врстама и медијима публиковања, као и зато што се није придавала важност стваралачком чину њихових аутора, ова грађа нема потребне и довољне услове за свој опстанак као примарни историјски извор, стога настаје потреба за новим начином каталогског презентовања ових и сличних периодичних публикација.

Кључне речи: школска издања ученичких писмених радова, врсте публикација, медиј публиковања, примарни историјски извор, каталогизација.

Присјуйи свом раду као љрема својој иири.¹

Јован Пачу
из **Аксиома**

Периодика као библиотечка грађа пружа увид у бројне области људске делатности, и то много комплексније него што се то на први поглед чини. Њена обрада и интерпретација изискује посебну пажњу, много маште и флексибилност, које по природи ствари подсећају на игру, најозбиљније дечје занимање. Управо стога за предмет овог истраживања одабрала сам колекцију која то и дословно и у пренесеном значењу потврђује: школска издања писмених радова у Завичајном фонду Градске библиотеке Суботица.

У свом капиталном делу о суботичкој периодици, **Szabadkai sajtó, (1848–1919)**, Тибор Коложи² (Kolozsi Tibor) наводи податке да живот Суботичана од 1792. године оплемењује школски систем седам установа образовања, а прва професионална штампарија Карла Битермана почела је да опслужује културне активности града од 1844. године. Јожеф Сеп (Szép József), свештеник и песник, по-

ЕКСПЛИРИС

1 Цитат из песме Јована Пачу *Axiomák* из збирке песама *Bimbók a szabadkai felsőbb osztályú tanulók ifjuságtól*, Szabadkán, nyomtatott Bittermann Károlynál, 1963.

2 Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó, (1848–1919), Életjel könyvek 2, Munkésegyetem, Szabadka, 1973, p. 21–23.

кренуо је прво суботичко издање за просвећење народа, календар тзв. *Kalendárium* од 1847, а од 1848. издаје први информативни летак револуционарног и родољубивог садржаја **Стање наше отаџбине** тј, **Honunk Állapota**. Први омладински лист **Bácskai Hírlap** тј. у преводу **Бачки весник** оформио се 1879, а окупио је омладину с циљем да је васпита, као и да подржава сиромашне гимназијалце.

Међутим, пре првих омладинских новина, још 24. априла 1863, вредне бачке књижевне радове издао је директор гимназије Пал Јамбор (*Jámbor Pál*) у књизи, тј. монографској публикацији **Пулољци од суботичке омладине из виших разреда**³. Он је у предговору ове књижице изложио смисао и програм издавања бачких радова:

Под 1 – желим да младима дам подстицај и простор за рад, који је много племенитија занимација од било каквог провођења времена

Под 2 – желим да учешће и пажњу јавности скренем ка нашу младу установу⁴

Вреди следити његове речи, те је предмет овог истраживања завичајне збирке периодичних публикација усмерен управо на публикације у којима се види дечја креативност у установама образовања и васпитања. Грађа је огромна, ако имамо у виду да су данас школске установе масовне, а оскудна јер је мало тога предато у фонд Завичајног одељења, и јер многи људи из школа, наставници, родитељи и ученици нису сматрали битним да ову врсту своје делатности сачувају. Стога овај рад неће бити исцрпан статистички докуменат, а није му то ни намена. Жеља ми је да укажем на разлоге потребе да се прати природа грађе којом завичајни фондови располажу и да се на најпримеренији начин ускладе библиотечки инструменти за информисање. Међутим, у овом раду треба ипак поставити неке границе. С једне стране, ради се о дечјим радовима, и то бачким, а с друге стране, о школским издањима њихових радова. Таквих публикација, заправо, има много. Ту су, осим школских новина, и издања поетских установа: удружења песника, такмичења, смотре и друго, па дневна и недељна штампа која има отворене рубрике за дечје радове слободних и такмичарских услова учешћа и још многа друга, али ваншколска издања. Међутим, сматрам да школска издања дечјих радова имају једну посебну црту карактеристичну за људски, наиме, педагошки, васпитни и

³ Види под 1.

⁴ Из уводних речи директора школе Пала Јамбора, Цитат из песме Јована Пачуа *Axiomák* из збирке песама *Bimbók a szabadkai felsőbb osztályú tanulók ifjuságtól*, Szabadkán, nyomtatott Bittermann Károlynál, 1963, стр. 3.

образовни однос истовремено, који се развија међу људима који у школи проводе део свог живота, наставницима као покретачима и деци која се у овим издањима изграђују. Тај однос је свестан и обостран. Ево живог примера. Ученица генерације 1980. године VIIА разреда Марија Вуковић написала је састав под насловом *Залубљена сам у свој разред* одакле представљам један одломак (стр. 2): „Још кад је разредна рекла да нас неће предати другом наставнику, јер има поверења у нас, мојој срећи није било краја”. Мира Станков, наставница српскохрватског језика, како се њен предмет наставе тада звао, на свој примерак из збирке **Младог граничара**⁵ који ми је дала на коришћење за потребе овог рада, скренула ми је пажњу на то да је написала ове речи: „Прочитијајте! Подсећите се!” када је требало да се нађе са тим својим бившим ђацима како би их подсетила на озраче које је владало тада у школама.

Анализом затеченог стања овог фонда у библиотеци, као и ван ње, видимо да су многе школе покренуле своје издаваштво у време после Другог светског рата, али су само неке успеvale да издају своје новине дуже времена у континуитету или с прекидима. У неким установама тај рад је био колективан, као што је случај са основном школом „Вежбаоница”, у другима је био индивидуалан или рад мале групе наставног кадра, као што је то случај са основном школом „Матко Вуковић”. Већина наставника који су започињали ову делатност је у пензији. У нашем разговору и преписци електронским писмом испричали су околности под којима су школска бачка издања објављивана.

Наставници Основне школе „Вежбаоница” изложили су процес издавања школског листа **Млади граничар / Kis határőrök**. Он је обухватао неколико важних момената. Наставница ликовног васпитања Ева Кишференц (**Kisferenc Éva**) осмислила је са ђацима насловну страну, која је годинама остала иста, попут неког лога, само су се мењали подаци импресума, који су делом били на предњој корици, а делом унутар новина. Наставница мађарског језика као језика средине Едит Петреканић Бачић описала је начин мотивисања ђака аутора да дају ликовне прилоге, као и подучавања прављења укрштених речи. Наставница српскохрватског језика Мира Станков подстицала је ученике да пишу литерарне саставе. Новине су биле двојезичне, али се прилози нису преводили, што је и логично, ако се зна да је сваки ученик учио оба језика средине, те није било потребе за превођењем. Објављивање новина финансирало се понекад из буџета школе, а понекад зарадом од продаје

5 *Млади граничар* = *Kis határőrök*, ОШ „Вежбаоница”, Суботица, XI год. Br. 1, novembar 1980, str. 2

новина, која је била мала и примерена дечјем џепарцу. Понекад се тај новац давао и као ђачки прилог у хуманитарне сврхе. Штампанье се вршило тзв. шапилографом и најчешће су га радили наставници.

Игром случаја, наставница Мира Станков променила је радно место и прешла у Основну школу „Јован Јовановић Змај“, те тамо наставила да ради у тиму за издавање школских новина те школе, **Невену**⁶. Она указује да су управо у то време променили технику штампања и тај задатак поверили професионалној штампарији. Новине су, додуше, временом добиле на квалитету израде, али се на тим новинама помало осећа отуђеност ученика као аутора и субјекта који га физички остварује. Те новине касније почињу да личе на професионално дизајниран часопис за децу и омладину и поред тога што је у служби ђачке радности упуслен био тим наставника.

У школи „Матко Вуковић“ ђачки радови се сакупљају у публикацији **Луде године**⁷ и заједно са школском драмском секцијом, која драмски интерпретира те исте радове, објављују се, с једне стране, у папирној форми, а са друге, на сајту те школе у електронској форми. Према томе, ђачки радови се издају у три медија, што је права реткост, пре свега у медију драме, у коме се врши драматизација ђачких догодовштина. О самом издању подаци се налазе на веб-сајту школе.

У Основној школи „Иван Милутиновић“ школски часопис припремају ђаци 4. разреда са својим учитељицама. О томе учитељица Зорица Ђакић пише следеће:

Школске новине *Мудрице* су настале почетком септембра 2014/2015. године. Идејни вођа новина је учитељица Сања Дулић, а помаже јој учитељица Зорица Ђакић.

Зашто су настале школске новине?

У нашој школи постоје многе активности које спроводе наше учитељице са својим ученицима. То су разне приредбе, тематски дани, такмичења, ученички радови као што су њихове песме и са-

6 *Невен*, Школски лист Основне школе „Јован Јовановић Змај“, Суботица = А „Jovan Jovanovic Zmaj Általános Iskola lapja, Broj 2, skolske 1999/2000. rodine = az 1999/2000. Iskolaév második száma

7 https://www.google.com/url?sa=t&rcrt=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QtwIwAA&url=http%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3D1Xk_b0RwSwg&ei=HhTgVe70FlvpUoSmgIAN&usg=AFQjCNEUV3vqaRfAlgEiSUSY_bGlyowZqQ&sig2=KEp3GPRczwXdDkIs7dD69g&bvm=bv.92291466,d.d24 и <https://www.google.com/url?sa=t&rcrt=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0CCsQFjAC&url=http%3A%2F%2Fcasopis.matkovukovic.edu.rs%2F&ei=HhTgVe70FlvpUoSmgIAN&usg=AFQjCNCdivB-2QME-kHrC8IV0kQbdRRC0A&sig2=P-i0u14IbdQ4oHzyXECBKw&bvm=bv.92291466,d.d24>

стави итд. Једноставно, показала се потреба да неко то вредно при-бележи. Тако су настале наше новине.

А мали новинари?

Они су прави мали новинари. Веома су вредни. Труде се да сваку активност у школи пропрате и то вредно забележе у новине. Да су вредни, то је приметио и чика Миленко Растулов, новинар *Субојичких новина*. Са њим се састају суботом у редакцији *Субојичких новина* и он их учи како да правилно напишу неку вест, тј. извештај.

Ова школа нема посебна новчана средства намењена издаваштву, те се стога користи савремено информативно средство које је свима доступно, веб-сајт. Али са друге стране, део издавачког посла и начина организовања информација ови педагози су привидно препустили спољним сарадницима, професионалцима, и деци, ствараоцима. Тај вредан педагошки чин има и своје библиотеке конотације, јер се у будућим библиографским истраживањима оба периодична издања, као и самог аутора, најзад, и деце, будућих стваралаца, намеће потреба истраживања и менторског рада Миленка Растулова.

Ученица 4. разреда Барбара Кујунџић основала је своје новине **Чаробан лонац**⁸ у чијем издавачком раду је учествовала њена породица и школски другови. Њена мајка, школски педагог Љиљана Кујунџић Иванковић, о том подухвату ми је написала следеће:

„Драга Рита, ово су два броја Барбариног листа који је излазио две године. Барбара је неколико бројева скенирала јер су нам се оригиналне верзије затуриле (у то време смо мењали рачунаре у кући). Часописи су кућне израде, рађени на нашем рачунару и штампани, а потом фотокопирани... Као што се види из приложеног, прави су дечји и писани на хрватском јер су моја деца похађала наставу на хрватском језику у ОШ. (Бара је била прва генерација ученика на Х. Ј.

Мислим да, осим емотивне (барем за нас, *немају неку друју вредности иако су у то време анимирали све нас и неколицину друјара из одељења да пишу и цртају. Рођенданска журка Чаробног лонца* (Бара је инсистирала да буде **чаробан** а не **чаробни** како би у ствари било исправно – *ојаска Кашарине Челиковић*). Бара је имала главну реч и у часопис су смеле ући само ствари које је она одредила као главна уредница.

Поздрав,
Љиљана”

ЕКСПЛИРИС

8 Барбара Кујунџић: *Чаробан лонац*, Бр. 9

Дакле, школски часопис као периодично издање је изузетно добар медиј за креације ликовног и вербалног садржаја, што је искористила са својим васпитаницима васпитачица Софија Симић. Она то овако образлаже:

„Дечји часописи **Маслачак**, **Златни кључић** и **Мравић** један су од метода и техника да се дете ангажује и информише нас о истраживачким, стваралачким активностима, стеченим сазнањима, доживљајима и сневанима.

Дечја казивања плод су интеракције: васпитач - деца - родитељи. Сваком од поменутих субјеката припада одређени део. Васпитач мотивише, подстиче, усмерава (и помно прати и бележи); родитељи настављају започету вербалну комуникацију, а деца у заједничкој радионици - причаоници уобличавају приче, стихове, исказе, цртеже.

Избор текстова у часописима указује на разноврсну тематику. Васпитач децу мотивише да размишљају о садржајима који проистичу из широке лепезе људског живота.

Кроз приче, стихове, цртеже... (интервју, извештај са терена, причање догодовштина, писање писама, упознавање слова, бројева, хумористичка рубрика, нацртај, доврши започето, обој...) деца на непосредан и ненаметљив начин изражавају афирмације моралних вредности, саосећање (емпатију), хуманост, критички однос према одраслима, дефинишу појмове, изражавају жеље и свој богати друштвени доживљај.

Сазнања проширују се у природи (сеоско двориште, салаш, шума, зоолошки врт...), учествовањем у различитим манифестацијама и посетама објектима од друштвено-културног значаја.

Овај метод подстиче код деце самопоштовање, самопоуздање, позив на комуникацију.
Софија Симић, васпитач у пензији”

Средње школе такође издају своју школску периодику, на пример, школске новине **Полиинфо** издаје „Политехничка школа” и штампа у сопственој графичкој штампарији, будући да је она школска радионица за потребе наставног процеса. Ово издање такође може да се нађе и на сајту школе⁹. Ове новине уређују уредници редакција на српском, мађарском, хрватском и енглеском језику. Садржај је дат на српском и мађарском језику, док су прилози дати једнојезично, како је аутор текста написао. Своју фило-

9 Полиинфо, лист ученика и професора Политехничке школе, број 16, јануар 2015, штампа графичка радионица Плитехничке школе, сајт школе: www.politehnickasu.edu.rs

зофију живота, као својевремено што је урадио Јован Пачу, тако јасно изражава Ивана Вукојевић у свом есеју *Сама са својим мислима* (стр. 28): „Полако излазим из лавиринта маште и враћам се у сурову стварност. Многима су мисли светле и срећне, многима је машта једини бег, али не и мени. Моја глава и није тако лепо место. То је мрачни лавиринт пун тајни и ствари које не би сви разумели. За мене је то место у коме могу наћи инспирацију и решења за разне ствари. / Живимо у стварности, а не у машти, зато се не треба удубљивати у своје мисли превише. Треба научити да се воли овај свет, и да се ужива у овом кратком и малом животу.“ Дакле, у овим школским новинама ћаци стварају и текст и израђују новине у два медија као материјални споменик свог школовања, али исто тако и филозофије којом се управљају у свом ћачком животу.

Осим субјективних ставова, школске новине неретко играју улогу у школског годишњег извештаја. Међутим, за разлику од годишњих школских извештаја, где извештаје даје школа као своја званична документа, те се користе као равноправни секундарни архивистички материјал, школске новине су извештаји самих ћака, те би требало да представљају примарну архивистичку грађу. У случају школског рада Јована Пачуа тако су поступили директор школе Јамбор Пал, потоњи библиотекар Завичајног одељења Градске библиотеке Суботица Петар Вуков¹⁰ и историчар, архивиста Историјског архива Суботица Зоран Вељановић¹¹. Директор је био свестан да на младима свет остаје и да јесте важно да се прибележе и ћачки радови, библиотекар је, будући да је завршио студије књижевности, покушао да утврди књижевну врсту Пачуових **Аксиома**, а историчар је указао на место и значај целокупног рада овог аутора. Са друге стране, у овим новинама налазе се многе рефлексije младих суграђана на збивања ван школе у граду, као што се види на примеру наслова *Самодойринос за ирад – боље сујира за Субојиччане* у **Невену** бр. 2 из 1983. године. Стога је важно да библиотекарима својим средствима комуникације са грађанима подигну свест грађана, пре свега запосленим библиотекарима и особљу у школским установама да ову грађу чувају с подједнаким поштовањем као школске дневнике и осталу обавезну документацију.

Као што се из наведених примера види, ова грађа јесте периодична, чак и кад се не чини тако по форми публикације. За њено правилно процењивање и презентацију потребно је узимати флексибилнију методу њене класификације од тренутно увре-

10 Вуков, Петар: Први штампани рад Јована Пачуа, *Ex Pannonia*, бр. 2, Суботица, 1997 и у Вељановић, Зоран: *Др Јован Пачу, (1847 – 1902)*, Нови Сад, 2003, стр. 6, 8

11 Вељановић, Зоран: *Др Јован Пачу, (1847 – 1902)*, Нови Сад, 2003, стр. 6, 8

жене, јер ниједна класификација је не обухвата у целости. Како је то грађа која настаје не линеарно, већ у више врста публикација, у више медија и неравномерном учесталости, потребно је наћи таква класификациона средства која ће их повезати по основном њеном обележју садржаја. С обзиром да се електронски медиј публикувања све више устаљује у свакодневној званичној комуникацији и архивирању, мислим да би било сврсисходно да се у каталог равноправно уврсти и овај медиј публикувања. Тај поступак не би требало да представља велики технички проблем с обзиром да се електронски каталог може преправљати по мери потреба. Битно је да корисник дође до своје информације, а информација до свог корисника.

Захваљујем се свима који су помогли да дођем до свих ових издања: Рихарду Хорвату, ученику Политехничке школе, Анкици Петровић, мајци полазника групе „Пчелица” вртића „Полетарац”, васпитачици Софији Симић, учитељици Зорици Такић, школском педагогу Љиљани Кујунџић Иванковић, својим некадашњим наставницима Еви Кишфренц, Едит Петреканић Бачић и Мири Станков, као и својој мајци Марији Флеис.

Библиографија

1. Барбара Кујунџић: Чаробан лонац, 1. број
2. Bimbók a szabadkai felsőbb osztályú tanulók ifjúságtól, Szabadkán, nyomtatott Bittermann Károlynál, 1963.
3. Вуков, Петар: Први штампани рад Јована Пачуа, Ех Pannonia, бр. 2, Суботица, 1997
4. Вељановић, Зоран: Др Јован Пачу (1847-1902), Нови Сад, 2003, стр. 6, 8
5. Златни кључић, Новине припремила група „Пчелица“, Вртић „Полетарац“, број 14/15, година 2005/2006, месец: Децембар-јануар.
6. Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó, (1848-1919), Életjel könyvek 2, Munkésegyletem, Szabadka, 1973, p. 21-23.
7. Млади граничар = Kis határőrök, ОШ Вежбаоница, Суботица, XI god. Br. 1, novembar 1980, str. 2
8. *Mudrice*, www.ivanmilutinovic.edu.rs
9. Невен, Школски лист Основне школе „Јован Јовановић Змај“, Суботица = А „Jovan Jovanović Zmaj“ Általános Iskola lapja, broj 2, školske 1999/2000. godine = az 1999/2000. Iskolaév második száma
10. Полиинфо, лист ученика и професора Политехничке школе, број 16, јануар 2015, штампа графичка радионица Плитехничке школе, сајт школе: www.politehnickasu.edu.rs
11. [www.Casopis „Poliinfo“](http://www.Casopis_Poliinfo) | (Vesti - 31. 01. 2009) Subotica (у току овог рада број 16 је неприступачан на интернету; уместо њега преузела сам овај, који је приступачан)

CIP - Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије,
Београд

82+7+3

MONS Aureus : часопис за књижевност, уметност и друштвена питања / главни и одговорни уредник Драган Мрдаковић. - Год. 1, бр. 1 (2003)- . - Смедерево (Карађорђева 5) : Народна библиотека Смедерево, 2003- (Смедерево : Newpress). - 23 cm

Четири пута годишње
ISSN 1451-3846 = Mons Aureus
COBISS.SR-ID 111007500